

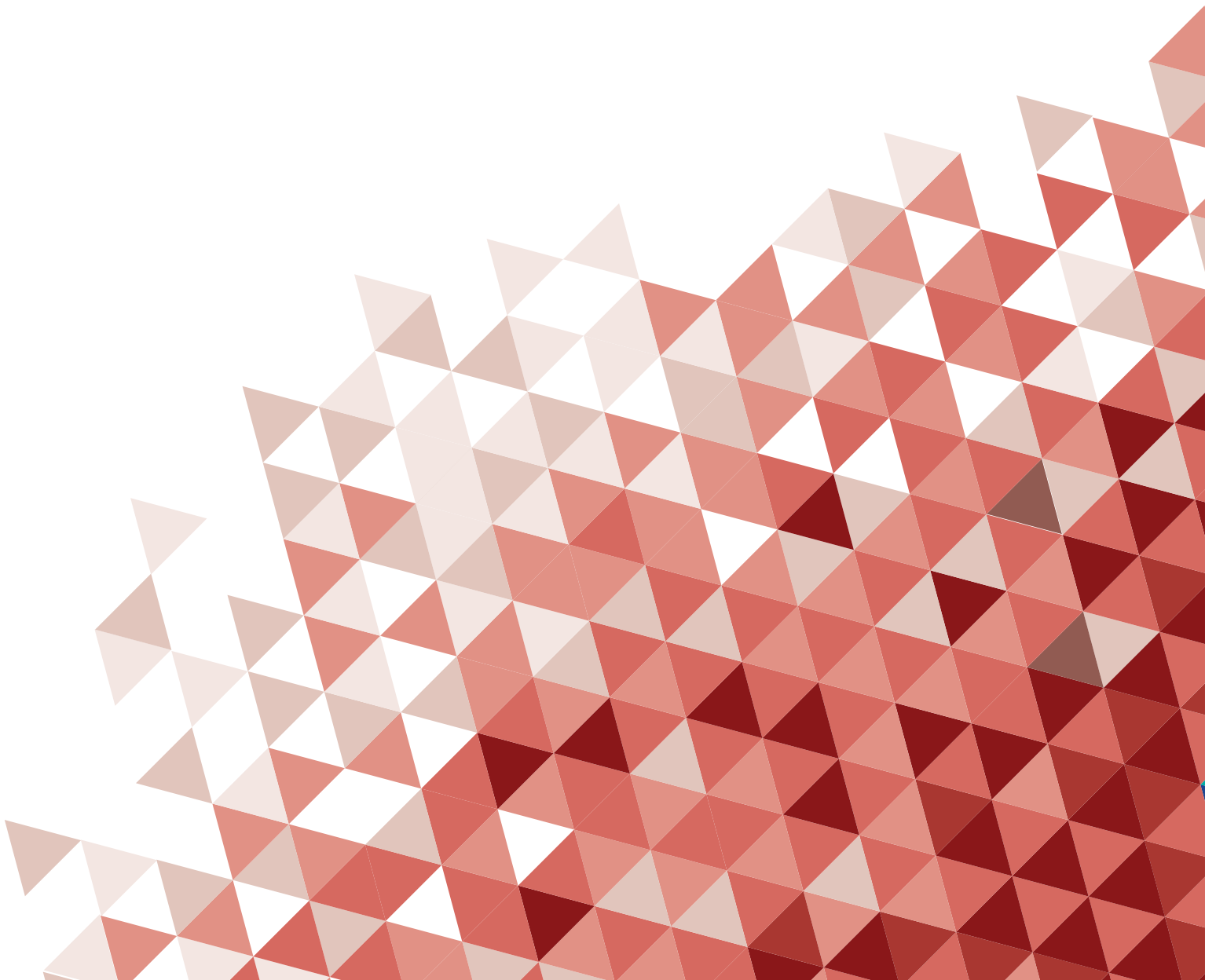

Μονάδα Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

**«ΠΕ2: Σχεδιασμός και ανάπτυξη συμπληρωματικών δράσεων
του μαθήματος: Τεχνολογία και Επιχειρηματικότητα»**

**Δρ Ασημίνα Χριστοφόρου
Άγγελος Τσακανίκας, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΠ**

**ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

«ΠΕ2: Σχεδιασμός και ανάπτυξη συμπληρωματικών δράσεων του μαθήματος:

Τεχνολογία και Επιχειρηματικότητα»

Δρ Ασημίνα Χριστοφόρου

Άγγελος Τσακανίκας, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ 2015

“Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.”

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή	4
2. Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη και την Ελλάδα: Μια Γενική Ματιά	7
Α. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη	7
Β. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα	13
3. Η Μελέτη Περίπτωσης: ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην»	18
Α. Η Δομή και Μεθοδολογία της Μελέτης Περίπτωσης	18
Β. Περιγραφή, Ίδρυση και Εξέλιξη της Επιχείρησης	20
1) Περιγραφή δραστηριότητας	20
2) Ίδρυση της επιχείρησης	22
3) Εξέλιξη της επιχείρησης	24
Γ. Επιδόσεις και Βιωσιμότητα της Επιχείρησης	25
1) Χρηματοοικονομικά αποτελέσματα και κοινωνικός αντίκτυπος	25
2) Εξωτερικό περιβάλλον	32
3) Εσωτερικό περιβάλλον	46
4. Αντί Επιλόγου	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57

1. Εισαγωγή

Η παγκόσμια και Ευρωπαϊκή κρίση έφεραν στο προσκήνιο τις αδυναμίες του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος που βασίζεται αποκλειστικά στην επιδίωξη του ατομικού οφέλους και τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η αύξηση της ανεργίας, της φτώχειας και της ανισότητας, ιδιαίτερα των ευάλωτων ομάδων, μας αφήνουν εκτεθειμένους σε φαινόμενα κοινωνικών αναταραχών και πολιτικής αστάθειας που ήδη βιώνουμε με την αύξηση της εγκλημα-τικότητας, των συγκρούσεων και της προσφυγιάς.

Πολλοί ερευνητές και φορείς άσκησης πολιτικής θεωρούν ότι η λύση στα φαινόμενα αυτά είναι η διάδοση και υιοθέτηση των συλλογικών και συνεργατικών αξιών και θεσμών της κοινωνικής οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει τους εξής φορείς: τους συνεταιρισμούς, τις ενώσεις, τα ιδρύματα και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) υιοθετούν ποικίλα θεσμικά πλαίσια και νομικές μορφές για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Ωστόσο, θα λέγαμε ότι στην Ευρώπη οι θεσμοί της κοινωνικής οικονομίας χαρακτηρίζονται από κοινές αξίες:¹

- α) πρωταρχική σημασία του ανθρώπου πάνω από το κεφάλαιο
- β) εθελοντική και ισότιμη συμμετοχή
- γ) δημοκρατικός έλεγχος από τα μέλη
- δ) συνδυασμός του ατομικού και γενικού συμφέροντος
- ε) αλληλεγγύη και υπευθυνότητα
- στ) αυτόνομη λειτουργία και ανεξαρτησία από το κράτος
- ζ) δέσμευση ότι μεγάλο μέρος του πλεονάσματος θα επενδύεται για τη βιώσιμη ανάπτυξη και για την παροχή υπηρεσιών στα μέλη και την κοινότητα

Με άλλα λόγια, η κοινωνική οικονομία χαρακτηρίζεται από εναλλακτικές μορφές επιχειρηματικότητας και παραγωγής που συνδυάζουν την οικονομική δραστηριότητα με την εξυπηρέτηση κοινωνικών σκοπών, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η από-κατάσταση και επανένταξη των ευάλωτων ομάδων, η διάθεση βασικών αγαθών και υπηρεσιών σε άτομα χαμηλότερων εισοδημάτων. Κατά συνέπεια, θεωρείται ότι η κοινωνική οικονομία προσφέρει τη δυνατότητα για αύξηση της παραγωγής και ανάπτυξης με παράλληλη αύξηση της απασχόλησης, τη μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Στις μέρες μας η συζήτηση στην έρευνα και την πολιτική έχει επικεντρωθεί στις δυνατότητες της κοινωνικής επιχειρηματικότητας να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της

¹ Οι αξίες αυτές είναι συνεπείς με τις βασικές αρχές που προβλέπει η Χάρτα των Αρχών της Κοινωνικής Οικονομίας την οποία συνέταξε το 2002 η Κοινωνική Οικονομία της Ευρώπης (Social Economy Europe). Η Κοινωνική Οικονομία της Ευρώπης είναι ο οργανισμός εκπροσώπησης των κοινωνικών επιχειρήσεων και των φορέων κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο ΕΕ (CIRIEC, 2012: 19). Πρόκειται για το πρώην Μόνιμο Ευρωπαϊκό Συνέδριο των Συνεταιρισμών, Αλληλοσφαιριστικών Οργανισμών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων (European Standing Conference on Cooperatives, Mutual Societies, Associations and Foundations) <http://www.socialeconomy.eu.org/>.

κρίσης. Για παράδειγμα, στις θεματικές ενότητες και στρατηγικές του ΕΣΠΑ 2014-2020² η κοινωνική επιχειρηματικότητα γίνεται αντιληπτή ως σημαντικό μέσο για την αξιοποίηση των εξωγενών και ενδογενών περιφερειακών πόρων, την αύξηση της απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Δεδομένης της σημασίας που αποδίδεται σήμερα στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, αποφασίσαμε να διεξάγουμε μια μελέτη περίπτωσης με θέμα μια κοινωνική επιχείρηση στην Ελλάδα. Η μελέτη γίνεται για λογαριασμό της Μονάδας Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (ΜοΚΕ ΕΜΠ, <http://mke.ntua.gr/>).

Η ΜοΚΕ ΕΜΠ ιδρύθηκε στα πλαίσια λειτουργίας της Δομής Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας και διατηρεί ρόλο ερευνητικό, συμβουλευτικό και εκπαιδευτικό. Στόχος της είναι:

- 1) η ανάδειξη της επιχειρηματικότητας ως μιας επιλογής επαγγελματικής σταδιοδρομίας των μηχανικών αποφοίτων του ΕΜΠ σε κάποιο σημείο της επαγγελματικής τους διαδρομής
- 2) η ανάπτυξη δεξιοτήτων απαραίτητων στην ίδρυση και λειτουργία μιας επιχείρησης (μαθήματα, σεμινάρια)
- 3) η υποστήριξη ατόμων ή ομάδων που σκέπτονται να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση από το στάδιο της αρχικής ιδέας ως την ίδρυση της επιχείρησης, την εξεύρεση των πρώτων πελατών και την αναζήτηση χρηματοδοτικής στήριξης

Στόχος μας εδώ είναι η συγκέντρωση πληροφοριών για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς πάνω στην κοινωνική επιχειρηματικότητα ως εναλλακτική μορφή οργάνωσης της παραγωγής και της οικονομικής δραστηριότητας. Στηρίζομαστε στην εμπειρία κοινωνικών επιχειρηματιών για να διερευνήσουμε τις ευκαιρίες που αξιοποιούν, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, και πώς εξυπηρετούν την κοινωνική τους αποστολή σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον που πλήττεται και από την τρέχουσα κρίση. Με τον τρόπο αυτό, επιθυμούμε να αποκτήσουμε μια εικόνα για την πραγματικότητα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, και για τις δομές του οικοσυστήματός της, δηλ. του υποστηρικτικού της οικονομικού, κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου που προσδιορίζει τις δυνατότητές της να προσφέρει λύσεις στην κρίση.

Για τη μελέτη περίπτωσης επιλέξαμε τον Κοινωνικό Συνεταιρισμό Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ) με επωνυμία «Ευ Ζην» που στοχεύει στην αποκατάσταση και επανένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Ασκεί εμπορική δραστηριότητα σε ποικίλους κλάδους παραγωγής αγαθών και παροχής υπηρεσιών, και απασχολεί άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα αναλαμβάνοντας την επαγγελματική τους κατάρτιση και την ψυχοκοινωνική τους προετοιμασία. Απευθυνθήκαμε στην πρόεδρο του ΚΟΙΣΠΕ, κα. Πόλα Νικολάου. Με ανοικτές ερωτήσεις την καλέσαμε να παρουσιάσει το ιστορικό ίδρυσης της επιχείρησης, τα ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα, και τους παράγοντες που διαδραμάτισαν θετικό ή αρνητικό ρόλο στη σύσταση και λειτουργία της.

Η δραστηριοποίηση του συνεταιρισμού αυτού στο χώρο της ψυχικής υγείας απομακρύνεται από τις οικονομικές δραστηριότητες ως προς τις οποίες συνηθίζουμε να μελετάμε τις

² Το ΕΣΠΑ είναι το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, δηλ. το πρόγραμμα περιφερειακής πολιτικής της περιόδου 2014-2020.

επιχειρήσεις και να αξιολογούμε την αποδοτικότητα της διοίκησης και παραγωγής, την τεχνογνωσία τους, το ανθρώπινο δυναμικό και το δίκτυο πελατών και προμηθευτών. Αλλά εφαρμόζει με επιτυχία, εν μέσω κρίσης και μυριάδων άλλων θεσμικών και χρηματοδοτικών δυσκολιών, μια εναλλακτική μορφή επιχειρηματικότητας που συνδυάζει οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, την τεχνική και κοινωνική καινοτομία, την κατάρτιση των εργαζομένων και την ψυχοκοινωνική επανένταξή τους στην αγορά εργασίας. Με λίγα λόγια, πρόκειται για μια καινοτομική μορφή επιχειρηματικότητας που συνδυάζει το οικονομικό κέρδος με την κοινωνική ευαισθησία.

Η κρίση έφερε στην επιφάνεια: το «κοινωνικό» έλλειμμα στο όνομα μιας στενής αντίληψης του κέρδους, την πλημμελή μέριμνα του οικονομικού συστήματος για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, τις αναποτελεσματικότητες των μηχανισμών της αγοράς και του κράτους για την προάσπιση του συλλογικού οφέλους, την ανάγκη ικανοποίησης διαφοροποιημένων, εξειδικευμένων αναγκών για την προστασία των ευάλωτων ομάδων, και την προστασία του οικολογικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Ερευνητές, επιχειρηματίες και φορείς άσκησης πολιτικής βλέπουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα ως μια λύση στο «έλλειμμα» αυτό καθώς επιδιώκει συλλογικούς σκοπούς, αξίες και διαδικασίες με οικονομικό παρονομαστή. Ο ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα παράδειγμα που μας δίνει πληροφορίες σχετικά με το πώς αναπτύσσεται, σχεδιάζεται και διαδίδεται ένας νέος τρόπος επιχειρηματικής σκέψης, ένα νέο μοντέλο επιχειρηματικότητας, που συνδυάζει την κοινωνική ευθύνη και συμβολή με την αποδοτικότητα και βιωσιμότητα στην αγορά. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να μετατραπούν σε γνώση σχετικά με τα προβλήματα και τις ευκαιρίες που υπάρχουν για νέους επιχειρηματίες που θα αποφασίσουν να δραστηριοποιηθούν στην οικονομία.

Η παρούσα εργασία οργανώνεται ως εξής. Στην επόμενη ενότητα δίνουμε μια γενική ματιά της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη και την Ελλάδα για να κατανοήσουμε την έννοια, την πρακτική και τις ιδιαιτερότητες τους. Στην τρίτη ενότητα επικεντρωνόμαστε στη μελέτη περίπτωσης και στα στοιχεία που προέκυψαν από τη συζήτηση με την πρόεδρο του «Eu Zην» σχετικά με: 1) την ίδρυση και την εξέλιξη της επιχείρησης, και τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, ιδιαίτερα λόγω κρίσης, 2) τις επιδόσεις και τη βιωσιμότητά της όπως προσδιορίζονται από τα χρηματοοικονομικά και κοινωνικά της αποτελέσματα, το εξωτερικό περιβάλλον της (οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και το οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας) και το εσωτερικό περιβάλλον (δομή οργάνωσης και διοίκησης, ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, στρατηγικές και προοπτικές της επιχείρησης). Στην τελευταία ενότητα κλείνουμε με ορισμένα συμπεράσματα για την Ελληνική κοινωνική οικονομία, την κρίση και τις προοπτικές της.

Στο σημείο αυτό θέλαμε να ευχαριστήσουμε την κα. Νικολάου και τους συνεργάτες της για τη θερμή τους υποδοχή, και την προθυμία τους να συμμετέχουν στην έρευνα και να μοιραστούν μαζί μας την εμπειρία τους στο, όπως το αποκαλούν οι ίδιοι, «ταξίδι» που λέγεται «Eu Zην».

2. Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη και την Ελλάδα: Μια Γενική Ματιά

A. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη

Η Ευρώπη διαθέτει μακρά παράδοση στην υιοθέτηση συνεταιριστικών αξιών και θεσμών από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης για να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς κοινωνικές συνέπειες από την αύξηση της φτώχειας, τις άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης, και τη καταστροφή του περιβάλλοντος που συνόδευαν τη ραγδαία αύξηση της καπιταλιστικής παραγωγής. Από την εποχή εκείνη δραστηριοποιούνται οι συνεταιρισμοί, τα σωματεία και οι ενώσεις, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίζονται σε ορισμένες χώρες οι λεγόμενες κοινωνικές επιχειρήσεις.

Από το τέλος του 20^{ου} αιώνα οι συνεταιρισμοί, οι οργανισμοί αλληλοβοήθειας και οι σύλλογοι, δηλ. οι παραδοσιακοί φορείς της Ευρωπαϊκής κοινωνικής οικονομίας, αντιμετώπιζαν συνθήκες που απειλούσαν την επιβίωσή τους και την εξυπηρέτηση κοινωνικών στόχων: i) η απελευθέρωση των εγχώριων και διεθνών αγορών και η περαιτέρω οικονομική ολοκλήρωση μεταξύ χωρών, ii) η μείωση των κρατικών επιχορηγήσεων στη λογική του περιορισμού του δημοσίου τομέα και της παρέμβασής του, iii) ο ανταγωνισμός των μεγάλων καπιταλιστικών ομίλων που αξιοποιούν οικονομίες κλίμακας και ευκαιρίες επενδύσεων, ιδιαίτερα στην καινοτομία, και iv) οι δυσκολίες εξεύρεσης ιδιωτικών πόρων στην τραπεζική και χρημα-τοπιστωτική αγορά που αξιολογεί και επενδύει αποκλειστικά βάσει των οικονομικών επιδόσεων των επιχειρήσεων. Οι οργανώσεις αυτές δέχονται πιέσεις να προσαρμοστούν στο μετασχηματισμό αυτό επεκτείνοντας την εμπορευματική τους παραγωγή και αυξάνοντας την αποδοτικότητα των κεφαλαίων που συγκεντρώνουν, γεγονός που μπορεί να θέσει υπό αίρεση τον πρωταρχικό τους στόχο, την κοινωνική αλληλεγγύη (Vienney, 1994/2008).

Η σύγχρονη κοινωνική οικονομία είναι αποτέλεσμα της συσπείρωσης και κινητοποίησης των οργανισμών αυτών για να διασφαλίσουν τον κοινωνικό τους χαρακτήρα και να αποκτήσουν ενιαία ταυτότητα και θεσμική κατοχύρωση, αναζητώντας ένα νέο συμβιβασμό ανάμεσα στο κοινωνικό όφελος και την κερδοφορία, την κοινωνική συνοχή και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Αναπτύσσονται, λοιπόν, νέες οργανώσεις που σχετίζονται με μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, όπως οι επιχειρήσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης και παραγωγής υπηρεσιών συλλογικού οφέλους (Vienney, 1994/2008).

Ας έλθουμε τώρα να δούμε πως διαμορφώνεται η σύγχρονη πραγματικότητα της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Ο Πίνακας 1 απεικονίζει την απασχόληση, αμειβόμενη και μη, της κοινωνικής οικονομίας σε διάφορες χώρες της ΕΕ τα τελευταία χρόνια. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να μας δώσουν μια εικόνα του μεγέθους της κοινωνικής οικονομίας σε κάθε χώρα και του δυνητικού κοινωνικού αντίκτυπου που μπορεί να έχουν στην εθνική και Ευρωπαϊκή οικονομία. Αν και είναι δύσκολη η σύγκριση μεταξύ των χωρών, δεδομένων των θεσμικών, πολιτιστικών και ιστορικών διαφορών που τις χαρακτηρίζουν, παρατηρούμε τα εξής (βλέπε επίσης CIRIEC, 2012: 29, 45-46):

1. Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη παίζει σημαντικό ρόλο σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο: παρέχει αμειβόμενη απασχόληση σε πάνω από 14,5 εκατομμύρια Ευρωπαίους, ή περίπου 6,5% του ενεργού πληθυσμού της ΕΕ-27 και περίπου 7,4% στα 15 «παλαιότερα» κράτη-μέλη της ΕΕ. Σε χώρες όπως η Σουηδία, το Βέλγιο, την Ιταλία, τη Γαλλία και την Ολλανδία αντιπροσωπεύει το 9% με 11,5% του ενεργού πληθυσμού.
2. Με ορισμένες εξαιρέσεις, το μέγεθος της κοινωνικής οικονομίας είναι σχετικά μικρότερο στα νέα κράτη-μέλη της ΕΕ σε σύγκριση με το «παλαιότερα» 15 κράτη-μέλη. Ειδικά στα κράτη-μέλη της Βόρειας και Ηπειρωτικής Ευρώπης υπάρχει ανεπτυγμένο θεσμικό και νομικό πλαίσιο για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας εδώ και δεκαετίες. Οι Σκανδιναβικές χώρες που συνδυάζουν υψηλά ποσοστά αμειβόμενης και μη απασχόλησης συχνά αποτελούν παράδειγμα στην οργάνωση της οικονομίας βάσει της συλλογικής δράσης και συνεργασίας μεταξύ εκπροσώπων των παραγωγικών τάξεων και των δημοσίων αρχών σε τοπικό, κλαδικό και εθνικό επίπεδο. Τούτο έρχεται σε αντίθεση με ορισμένες χώρες του Νότου και της Ανατολικής Ευρώπης που έχουν πρόσφατα ψηφίσει νομοθεσίες και εφαρμόζουν στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι στις χώρες αυτές υπήρχε παράδοση συνεργασίας και συνεταιρισμού, συχνά την υπονόμειαν τα απολυταρχικά καθεστώτα και οι εθνικές συγκρούσεις. Έτσι οι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνταν στην οικονομία ήταν περιορισμένοι ή υπό τον έλεγχο ισχυρών ομάδων, δηλ. δεν στηρίζονταν σε αυτόνομες πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών και στην εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος με συλλογικές διαδικασίες και στόχους.
3. Η αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία έχει αυξηθεί στις περισσότερες χώρες από το 2002-03 ως το 2009-10: στην ΕΕ των 27 οι θέσεις εργασίας από 11 εκατομμύρια αυξάνονται στα 14,5 εκατομμύρια. Το γεγονός αυτό ίσως να αποτελεί ένδειξη της δυναμικής που έχει ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας να συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης και της ανάπτυξης στην Ευρώπη της κρίσης. Ωστόσο, θα είχε ενδιαφέρον να μελετήσουμε εκτενέστερα τις επιπτώσεις της κοινωνικής οικονομίας στην απασχόληση, ως προς τις αμοιβές και την ηλικία των απασχολουμένων. Εκφράζονται ανησυχίες ότι στο όνομα της εξυπηρέτησης του γενικότερου συμφέροντος θα προσφέρονται χαμηλότερες αμοιβές, συμπιέζοντας τους μισθούς προς τα κάτω στο σύνολο της οικονομίας, ή θα γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης οι νέοι που αναζητούν απασχόληση και δεν έχουν προϋπηρεσία όπως και οι ευάλωτες ομάδες που πιέζονται από συνθήκες αποκλεισμού, φτώχειας, και αναπηρίας.
4. Αν συνοψολογίσουμε τη μη αμειβόμενη εργασία που απασχολείται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ανακαλύπτουμε ότι ένα σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού στην Ευρώπη επενδύει χρόνο και δεξιότητες στον τομέα αυτό. Αρκετές

μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι οι λόγοι για τους οποίους τα άτομα επιλέγουν να δραστηριοποιηθούν στον τομέα αυτό ποικίλουν. Εκτός από τις αποδοχές ή/και τα οικονομικά κίνητρα – προοπτικές κατάρτισης και επαγγελματικής σταδιοδρομίας, δημιουργικότητα, ευελιξία και αυτονομία στο χώρο εργασίας – κεντρικό ρόλο φαίνεται να έχουν κίνητρα αλtruιστικά και σχεσιακά – βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες, συσχέτιση με άτομα εντός και εκτός χώρου εργασίας, ύπαρξη κοινών ιδανικών και αξιών. Θεωρείται ότι τα μη-οικονομικά κίνητρα καλλιεργούν υψηλό επίπεδο δέσμευσης και αφοσίωσης στην εργασία και τους στόχους του οργανισμού, που αποτελούν σημαντικά δομικά στοιχεία της συνεργασίας στα οποία στηρίζεται η αποδοτικότητα των φορέων κοινωνικής οικονομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013: 61).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η αμειβόμενη απασχόληση στην Κοινωνική Οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση και τον εθελοντισμό (ή τη μη αμειβόμενη απασχόληση) στα κράτη-μέλη της ΕΕ (σε χιλιάδες)

Χώρες	Απασχόληση στην ΚΟ 2009/2010	% στη συνολική απασχόληση (16-65 ετών)	Δ% από 2002/2003	Αριθμός εθελοντών 2011	% στο σύνολο του ενήλικου πληθυσμού
Σουηδία	507,21	11,16%	146,58%	1636,16	21%
Βέλγιο	462,54	10,30%	65,42%	2341,99	26%
Ολλανδία	856,05	10,23%	10,87%	7787,38	57%
Ιταλία	2228,01	9,74%	66,72%	13484,22	26%
Γαλλία	2318,54	9,02%	16,79%	12646,91	24%
Φινλανδία	187,2	7,65%	6,73%	1740,61	39%
Λουξεμβούργο	16,11	7,30%	122,32%	144,53	35%
Δανία	195,49	7,22%	21,60%	1949,37	43%
Ισπανία	1243,15	6,74%	42,53%	5867,52	15%
Εσθονία	37,85	6,63%	62,80%	341,17	30%
Γερμανία	2458,58	6,35%	21,00%	24065,07	34%
Αυστρία	233,53	5,70%	-10,23%	2638,26	37%
Ηνωμένο Βασίλειο	1633	5,64%	-4,57%	11774,46	23%
Ιρλανδία	98,74	5,34%	-36,43%	1124,54	32%
Πορτογαλία	251,1	5,04%	19,03%	1082,53	12%
Ουγγαρία	178,21	4,71%	135,51%	1878,24	22%
Βουλγαρία	121,3	3,97%	n.a.	784,5	12%
Πολωνία	592,8	3,71%	12,02%	2914,61	9%
Τσεχία	160,09	3,28%	-3,11%	2072,86	23%
Ελλάδα	117,12	2,67%	67,72%	1355,39	14%
Σλοβακία	44,91	1,94%	-54,28%	1332,15	29%
Ρουμανία	163,35	1,77%	n.a.	2549,41	14%
Κύπρος	5,07	1,32%	12,83%	153,53	23%
Μάλτα	1,68	1,02%	604,62%	55,98	16%
Σλοβενία	7,09	0,73%	51,87%	598,3	34%
Λιθουανία	8,97	0,67%	16,51%	679,14	24%
Λετονία	0,44	0,05%	46,67%	426,63	22%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-15	12806,37	7,41%	25,14%	n.a.	n.a.
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-27	14128,13	6,53%	26,79%	n.a.	n.a.

Πηγή: Συνδυασμός Πινάκων 6.2 και 6.5 της μελέτης CIRIEC (2012: 48, 51). Τα στοιχεία για την απασχόληση προέρχονται από την Eurostat ενώ τα στοιχεία για τον εθελοντισμό από το Eurobarometer/European Parliament 75.2: Voluntary work.

1. Στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας υψηλά επίπεδα αμειβόμενης απασχόλησης δεν συνδυάζονται απαραίτητα με υψηλά επίπεδα εθελοντισμού. Το γεγονός αυτό εξαρτάται από τους διαφορετικούς, οικονομικούς και μη, λόγους βάσει των οποίων

ένα άτομο θα αποφασίσει να δραστηριοποιηθεί στον τομέα και θα προσφέρει τις υπηρεσίες του. Εξαρτάται και από τη φύση των φορέων κοινωνικής οικονομίας και τους διαφορετικούς οικονομικούς και συλλογικούς στόχους που εξυπηρετούν. Για παράδειγμα, εθελοντές υπάρχουν κυρίως σε ενώσεις και ιδρύματα δηλ. στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας που δεν έχουν κατά βάση εμπορικές δραστηριότητες, ενώ δεν έχουν σχεδόν καθόλου εθελοντές όσοι φορείς του τομέα αυτού έχουν εμπορική δραστηριότητα όπως οι συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλασφάλισης και παρόμοιες εταιρείες. Εξαίρεση είναι οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αμειβόμενη και μη απασχόληση και αποτελούν σαφές παράδειγμα ενός «υβριδικού» μορφώματος που συνδυάζει εμπορικές και μη δράσεις με την αξιοποίηση ποικίλων πόρων (εσόδων από την αγορά, δημόσιες επιδοτήσεις και εθελοντική εργασία) που συγκεντρώνει από τα μέλη, τους εργαζόμενους, τους εθελοντές, τους καταναλωτές, άλλες εταιρείες και δημόσιους φορείς. Τέλος, ο τρόπος που συνδυάζονται διάφοροι υλικοί και ανθρωπίνι πόροι αντανakλά το ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινωνικής οικονομίας σε κάθε χώρα.

2. Γενικότερα, οι ατομικοί και κοινωνικοί, πολιτισμικοί και ιστορικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τη δομή της απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας αποτελούν αντικείμενο μελέτης γιατί προσδιορίζουν τελικά τον οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο που θα έχει η κοινωνική οικονομία στις διάφορες χώρες και στην Ευρώπη. Για παράδειγμα, υπάρχει η άποψη ότι οι οργανισμοί της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να υιοθετήσουν τεχνικές προώθησης και αξιολόγησης της οικονομικής τους αποτελεσματικότητας και ελέγχου του κόστους λειτουργίας για να αντέξουν στον ανταγωνισμό. Αλλά οφείλουν να διαφοροποιηθούν από τις συμβατικές επιχειρήσεις και να θέσουν ως προτεραιότητα την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών και στόχων προωθώντας την κοινωνική καινοτομία με την εφαρμογή συνεργατικών αρχών και πρακτικών διοίκησης και λειτουργίας.

Η κοινωνική επιχείρηση ταυτίζεται με εναλλακτικές μορφές επιχειρηματικότητας και οργάνωσης της παραγωγής που στηρίζονται στις αρχές του κοινωνικού οφέλους, της δημοκρατικής συμμετοχής, της αλληλεγγύης, της αύξησης της απασχόλησης και της αναδιανομής, και της αυτονομίας. Διαφοροποιείται από τους φορείς της αγοράς και του κράτους, όπως οι κερδοσκοπικές επιχειρήσεις και οι υπηρεσίες του κράτους πρόνοιας γιατί: i) συνδυάζει τις οικονομικές επιδιώξεις με τις κοινωνικές προτεραιότητες, ii) προωθεί την τεχνική και κοινωνική καινοτομία, και iii) απαντά με πιο άμεσο και πλήρη τρόπο σε τοπικές και εξειδικευμένες ανάγκες, ιδιαίτερα των ευπαθών ομάδων – ανέργων, φτωχών, κοινωνικά αποκλεισμένων.

Με άλλα λόγια, η οικονομική βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων και η αποδοτικότητά τους στην εξυπηρέτηση κοινωνικών στόχων δεν εξαρτάται μονάχα από παραδοσιακές αντιλήψεις του *επιχειρείν* οι οποίες επικεντρώνονται στην ποσοτική αποτίμηση του φυσικού και ανθρωπίνου κεφαλαίου και των αποδόσεών τους. Εξαρτάται και από την ποιοτική αποτίμηση του συνδυασμού υλικών και μη υλικών πόρων στη

λειτουργία της επιχείρησης, η οποία προσδιορίζεται από τον κοινωνικό αντίκτυπο που έχει η επιχείρηση: στην αύξηση της απασχόλησης, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, την αντιμετώπιση της φτώχειας και της ανισότητας, και την προστασία του περιβάλλοντος. Σε μεγάλο βαθμό, η δυνατότητα της κοινωνικής επιχείρησης να δημιουργεί θετικό κοινωνικό αντίκτυπο προσδιορίζεται από το κοινωνικό κεφάλαιο που διαθέτει και τις ευκαιρίες κοινωνικής καινοτομίας που δημιουργεί. Το κοινωνικό κεφάλαιο σχετίζεται με τις νόρμες και τα δίκτυα εμπιστοσύνης, αμοιβαιότητας και συνεργασίας μεταξύ φορέων και η κοινωνική καινοτομία αφορά τις διαδικασίες που οδηγούν στη δημιουργία νέων αξιών, θεσμών και ομάδων συνεργασίας και συνεταιρισμού.

Θεωρείται ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις δυνάμει υπερτερούν της αγοράς και του κράτους και συμβάλλουν άμεσα και συνειδητά στην τοπική ανάπτυξη και συνοχή επειδή συνδυάζουν οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους και λειτουργίες και έτσι απαλλάσσονται από τις «αναποτελεσματικότητες» των μηχανισμών αυτών.

Στην αγορά η αναποτελεσματικότητα οφείλεται στην επιδίωξη του οικονομικού κέρδους και την αδυναμία συνυπολογισμού του κοινωνικού κόστους και οφέλους της οικονομικής δραστηριότητας εντός και εκτός του πλαισίου της επιχείρησης. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις βρίσκουν αδύνατο ή ασύμφορο να συνεκτιμήσουν τις κοινωνικές επιπτώσεις της λειτουργίας τους όπως: i) την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, ii) την ειδική εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων, iii) την εξυπηρέτηση εξειδικευμένων κοινωνικών αναγκών, ειδικά των ευάλωτων ομάδων, που απαιτούν ιδιαίτερη φροντίδα και μεταχείριση για την αποκατάσταση και επανένταξή τους και την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων ανεργίας και αποκλεισμού, και iv) τις ανισότητες στην κατανομή της παραγωγής εντός και εκτός της επιχείρησης, αλλά και τις ανισότητες στην πρόσβαση στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων στις δομές διακυβέρνησης της επιχείρησης και της κοινότητας στο πλαίσιο των οποίων θα μπορούσε να υπάρξει ενημέρωση, συζήτηση και λύση για τα προβλήματα αυτά. Αντίθετα, πρωταρχικός στόχος μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι η επιδίωξη κοινωνικών στόχων και διαδικασιών, και η αξιολόγηση της κοινωνικής της επίδρασης στο εσωτερικό της και στην τοπική κοινωνία στην οποία δραστηριοποιείται.

Στο κράτος η αναποτελεσματικότητα προέρχεται από την πραγματοποίηση κοινωνικών δαπανών χωρίς μακροχρόνια διαχείριση εσόδων και πόρων, η οποία επιβαρύνεται από: i) έλλειψη πληροφόρησης των φορέων για το είδος των εξειδικευμένων κοινωνικών αναγκών, ii) την ικανοποίηση των προσωπικών στόχων των δημοσίων λειτουργών και των ομάδων ειδικού συμφέροντος, iii) τα περίπλοκα και ασαφή νομικά πλαίσια, και iv) τη γραφειοκρατία. Εντούτοις, η κοινωνική επιχείρηση μπορεί να διαθέτει πληροφόρηση για τις εξειδικευμένες κοινωνικές ανάγκες που υπάρχουν για να αναλάβει την παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών και να παρέχει ειδικές υπηρεσίες. Επίσης, εκτός από τα κοινωνικά κίνητρα διαθέτει και οικονομικά κίνητρα ώστε να λειτουργεί βάσει επιχειρηματικού προγραμματισμού και απολογισμού που θα εξασφαλίσει τη μακροχρόνια βιωσιμότητά της.

Γίνεται φανερό ότι η κοινωνική οικονομία και η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποσκοπούν στην ευρύτερη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη πέρα από την ικανοποίηση ειδικών αναγκών του πληθυσμού, μέσα από την αναθεώρηση των επιχειρηματικών προτύπων και οικονομικών δομών. Ωστόσο, «αναποτελεσματικότητες» αναδύονται και στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας οι οποίες πρέπει να ελέγχονται και να περιορίζονται από την κοινωνία μέσω των μηχανισμών της αγοράς και του κράτους. Ένα πλαίσιο υποστήριξης και εποπτείας της βιωσιμότητας και αποδοτικότητας των φορέων κοινωνικής οικονομίας, δηλ. ένα οικοσύστημα κοινωνικής οικονομίας, περιλαμβάνει: i) προσωπικό που ειδικεύεται στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, ii) χρηματοδοτικούς πόρους οι οποίοι προέρχονται από τα έσοδα που φέρνει η οικονομική τους δραστηριότητα, από πιστωτικούς οργανισμούς που ειδικεύονται στο δανεισμό φορέων της κοινωνικής οικονομίας και στις επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου, και από επιχορηγήσεις που διαθέτουν εθνικοί και υπερεθνικοί οργανισμοί, iii) την αξιολόγησή τους από τις διευθύνσεις τους, τα μέλη, τους επενδυτές, τους λήπτες των υπηρεσιών τους, τους καταναλωτές, τους προμηθευτές, το κράτος και τη τοπική κοινότητα βάσει δεικτών κοινωνικού αντίκτυπου, και επιχειρηματικού σχεδίου, iv) τη νομική και κοινωνική αναγνώριση που προσφέρει το νομοθετικό πλαίσιο μιας χώρας και η διάδοση συνεταιριστικών αξιών και θεσμών.

B. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν ένα σχετικά νέο φαινόμενο. Με το Νόμο 4019/2011 θεσπίζεται η *Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση* (στο εξής ΚΟΙΝΣΕΠ), ως φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας. Σύμφωνα με το Άρθρο 2, παρ. 1, η ΚΟΙΝΣΕΠ ορίζεται ως «*αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ νόμου την εμπορική ιδιότητα*». Τα μέλη της, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, συμμετέχουν σε αυτή με μία ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που κατέχουν. Γενικότερα, η *Κοινωνική Οικονομία* είναι «το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η *επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων*» (Άρθρο 1, παρ. 1).

Σύμφωνα με τον Nasioulas (2012: 41) ο ορισμός αυτός είναι συνεπής με την Ευρωπαϊκή άποψη: είναι ευρύς, μη περιοριστικός και εκφράζει τον πλουραλιστικό, ανοικτό και δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην ανακοίνωσή της με τίτλο *Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα* (European Commission, 2011) χρησιμοποιεί τον όρο «κοινωνική επιχείρηση» για να αποδώσει μορφές επιχειρηματικότητας οι οποίες:

- ασκούν εμπορική δραστηριότητα για την επιδίωξη του κοινωνικού σκοπού παραγωγής ενός κοινού αγαθού, συχνά με τη μορφή της κοινωνικής καινοτομίας, δηλ. τη δημιουργία νέων μορφών συνεργασίας και συνεταιριστικών θεσμών,
- επανεπενδύουν τα κέρδη τους για την επιδίωξη του κοινωνικού τους σκοπού,

- εφαρμόζουν μέθοδο οργάνωσης ή σύστημα ιδιοκτησίας που αντανακλούν την αποστολή τους και στηρίζονται σε αρχές δημοκρατικής συμμετοχής και κοινωνικής δικαιοσύνης.

Επίσης, στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας εντάσσονται παλαιότερες μορφές συνεταιριστικής δραστηριότητας, όπως οι μη-κερδοσκοπικοί οργανισμοί και οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι ορίζονται από άλλες σχετικές διατάξεις που καθιερώθηκαν στο παρελθόν. Η κοινωνική επιχείρηση διακρίνεται από τις παλαιότερες μορφές συνεταιριστικής δραστηριότητας ως προς το γεγονός ότι συνδυάζει κοινωνικούς σκοπούς με εμπορική δραστηριότητα. Ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται κοινωνικοί και εμπορικοί στόχοι στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχείρησης οδηγεί σε διαφορετικούς τύπους ΚΟΙΝΣΕΠ καθένας από τους οποίους εξυπηρετεί ένα ειδικότερο στόχο. Ο νόμος διακρίνει τρεις τύπους: τις ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, τις ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικής Φροντίδας και τις ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού. Όταν κάποιος συστήνει μια ΚΟΙΝΣΕΠ επιλέγει ένα από τους τύπους αυτούς. Αναλυτικότερα (Άρθρο 1, παρ. 2-5 και Άρθρο 2, παρ. 2):

1) ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης

Αφορούν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις *Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού*. Τουλάχιστον το 40% των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές πρέπει να ανήκει στις ευάλωτες ομάδες. Σύμφωνα με το νόμο (Άρθρο 1, παρ. 4 εδ. α), στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού ανήκουν οι ομάδες που «η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/ αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες.»

Οι ευάλωτες ομάδες ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των *Ευπαθών Ομάδων του Πληθυσμού*, πλάι στις λεγόμενες *Ειδικές Ομάδες*. Σύμφωνα με το νόμο (Άρθρο 1, παρ. 4 εδ. β), στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού ανήκουν οι ομάδες που «βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ενδεικτικά οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των πενήντα ετών, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.»

Γενικότερα, οι ευπαθείς ομάδες, τόσο οι ευάλωτες όσο και οι ειδικές ομάδες, τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής διότι όπως λέει ο νόμος (Άρθρο 1, παρ. 4) μαστίζονται από προβλήματα τα οποία «επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας». Η πρόταση αυτή απηχεί στόχους της περιφερειακής πολιτικής και πολιτικής συνοχής και τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» της ΕΕ που δίνουν έμφαση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης θα λέγαμε ότι ανήκουν σε μια ευρύτερη κατηγορία κοινωνικών επιχειρήσεων που παρατηρείται στην Ευρώπη και περιλαμβάνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις για την επανένταξη στην αγορά εργασίας (work integration social enterprises – WISE) (Nasioulas, 2012: 41, βλέπε επίσης European Commission, 2014a: 5).

2) ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικής Φροντίδας

Αφορούν την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού – προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις.

Ειδικότερα, ο παρών νόμος ορίζει την *Κοινωνική Φροντίδα* ως την «παραγωγή και παροχή αγαθών, καθώς και υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού» (Άρθρο 1, παρ. 5).

Το ζήτημα που εγείρεται εδώ και αποτελεί θέμα συζήτησης σε ακαδημαϊκούς και πολιτικούς κύκλους είναι κατά πόσο οι κοινωνικές επιχειρήσεις του τύπου αυτού θα συμπληρώνουν ή θα υποκαταστήσουν τις δραστηριότητες του κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Το πλεονέκτημα της ανάληψης τέτοιων δραστηριοτήτων από κοινωνικές επιχειρήσεις είναι η απαλλαγή του δημόσιου προϋπολογισμού από σχετικές δαπάνες και η προσφορά πιο εξειδικευμένων υπηρεσιών προσαρμοσμένων στις εκάστοτε τοπικές ανάγκες του πληθυσμού. Το μειονέκτημα είναι η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και η αδυναμία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να καλύπτει πάντα τις ανάγκες του πληθυσμού με καθολικό, δίκαιο και αμερόληπτο τρόπο όπως αναμένεται να κάνει το κράτος. Μία σημαντική δυσκολία στη λειτουργία κοινωνικών επιχειρήσεων φροντίδας που αναλαμβάνουν δραστηριότητες πρόνοιας του δημοσίου είναι τα προβλήματα που έχει το θεσμικό πλαίσιο για τις δημόσιες συμβάσεις: παρά τη δέσμευση του κράτους να διατηρήσει τον κοινωνικό χαρακτήρα των υπηρεσιών, άλλοτε δεν συμμετέχουν κοινωνικές επιχειρήσεις στους σχετικούς διαγωνισμούς, και άλλοτε δεν συμμετέχουν με ίσους όρους γιατί δεν είναι γνωστός ο ρόλος τους.

3) ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού

Αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την αύξηση της απασχόλησης, την κοινωνική συνοχή και την τοπική ανάπτυξη.

Ειδικότερα, στον παρόντα νόμο ο *Συλλογικός Σκοπός* είναι «η προώθηση των δράσεων συλλογικότητας και η προστασία των συλλογικών αγαθών, μέσω αναπτυξιακών, οικονομικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών τοπικού, περιφερειακού ή ευρύτερου χαρακτήρα. Ως τέτοιες δράσεις νοούνται ιδίως οι πολιτιστικές, οι περιβαλλοντικές, οι οικολογικές δραστηριότητες, η αξιοποίηση και ανάδειξη τοπικών προϊόντων, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών» (Άρθρο 1, παρ. 2).

Παρατηρούμε ότι επαναλαμβάνονται οι στόχοι της περιφερειακής πολιτικής και πολιτικής συνοχής και της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ που δίνουν έμφαση στην κοινωνική συνοχή, την τοπική ανάπτυξη και την απασχόληση. Επίσης η ανάδειξη των τοπικών, οικολογικών, πολιτιστικών και παραδοσιακών στοιχείων για την ανάπτυξη απηχούν τους στόχους της αγροτικής πολιτικής της ΕΕ.

Εν ολίγοις, σύμφωνα με τους Nasioulas and Mavroeidis (2013: 4, Figure 1), κάθε τύπος ΚΟΙΝΣΕΠ αποβλέπει στην αντιμετώπιση της αποτυχίας της αγοράς και του δημόσιου τομέα να παρέχουν ορισμένες υπηρεσίες και να ικανοποιήσουν εξειδικευμένες ανάγκες. Για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι:

- ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες της αγοράς εργασίας να προσφέρει δυνατότητες ένταξης και αποκατάστασης ευπαθών κοινωνικών ομάδων.
- ΚΟΙΝΣΕΠ Φροντίδας: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες των δομών πρόνοιας να παρέχουν επαρκή αγαθά και υπηρεσίες προσωπικής και οικιακής φροντίδας σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.
- ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες του συστήματος να παρέχει κοινωνικά αγαθά και να ανταποκρίνεται σε τοπικές κοινωνικές πρωτοβουλίες, γεγονός που συμβάλλει στην ερημοποίηση απομακρυσμένων περιοχών της χώρας.

Ωστόσο, πριν το Νόμο 4019/2011 υπήρχαν κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα με τη μορφή των *Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης* (ΚΟΙΣΠΕ). Οι ΚΟΙΣΠΕ θα μπορούσαν να θεωρηθούν ο πρόδρομος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στη χώρα μας. Διέπονται από το Νόμο 2716/1999 ο οποίος σχετίζεται με την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και εντάσσεται, όπως προβλέπουν τα Άρθρα 1 και 2, στα πλαίσια της ευθύνης που έχει το κράτος για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Η δομή και λειτουργία των ΚΟΙΣΠΕ προβλέπονται από το Άρθρο 12. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό οι ΚΟΙΣΠΕ «αποβλέπουν στην κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβάλλουν στη θεραπεία τους και κατά το δυνατόν την οικονομική τους αυτάρκεια».

Υπό την έννοια αυτή αποτελούν μονάδες ψυχικής υγείας. Κατά συνέπεια, υπάγονται στις γενικές αρχές παροχής ψυχικής υγείας που προβλέπει ο νόμος για την αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα (Άρθρο 1, Γενικές Αρχές Παροχής Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας) Επίσης ενώ η μέριμνα για την ανάπτυξη και η εποπτεία τους ανήκουν στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και ασκούνται μέσω της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας (Άρθρο 12, παρ. 1). Σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας που ορίζει το Υπουργείο συστήνεται και λειτουργεί αποκλειστικά ένας και μόνο ΚΟΙΣΠΕ στον οποίο χορηγείται άδεια σκοπιμότητας μετά από εξέταση του προτεινόμενου καταστατικού και τα αναπτυξιακά δεδομένα των μονάδων ψυχικής υγείας και της περιοχής δράσης (Άρθρο 12, παρ. 3). Ταυτόχρονα οι ΚΟΙΣΠΕ έχουν εμπορική ιδιότητα και μπορούν να αναπτύσσουν

οικονομική δραστηριότητα σε διάφορους τομείς: γεωργία, κτηνοτροφία, μελισσοκομία, αλιεία, δασοκομία, βιομηχανία, βιοτεχνία, εμπόριο, ξενοδοχεία, παροχή υπηρεσιών, κοινωνική ανάπτυξη. Κατά συνέπεια, οι ΚΟΙΣΠΕ μπορούν να λειτουργήσουν παράλληλα ως μονάδες παραγωγικές, εμπορικές, αναπτυξιακές, πιστωτικές, καταναλωτικές, προμηθευτικές, μεταφορικές κτλ, και να διατηρούν καταστήματα πώλησης, να συνεργάζονται με άλλες επιχειρήσεις και φορείς του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, και να συμμετέχουν σε αναπτυξιακές συμπράξεις (Άρθρο 12, παρ. 1 και 2). Η σύστασή τους προϋποθέτει επιπλέον την εγγραφή τους στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, που υπάγεται στο Υπουργείο Εργασίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου 4019/2011 για τις ΚΟΙΝΣΕΠ. Με το νόμο αυτό οι ΚΟΙΣΠΕ θεωρούνται αυτοδικαίως ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το Νόμο 2716/1999 για τους ΚΟΙΣΠΕ, μέλη μπορούν να γίνουν άτομα (από 15 ετών και άνω) που έχουν ψυχοκοινωνικά προβλήματα (Άρθρο 12, παρ. 4). Μάλιστα τουλάχιστον το 35% του συνόλου των μελών ενός ΚΟΙΣΠΕ πρέπει να ανήκει στην κατηγορία αυτή. Μέλη μπορούν να γίνουν επίσης άτομα που εργάζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας (όπως εργοθεραπευτές, εκπαιδευτές, κοινωνικοί λειτουργοί κτλ) και προσφέρουν ειδικές υπηρεσίες υποστήριξης και θεραπείας στους λήπτες. Αλλά τα μέλη της κατηγορίας αυτής δεν μπορούν να υπερβαίνουν το 45%. Δήμοι, κοινότητες, αλλά και νομικά πρόσωπα δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, κυρίως νοσοκομεία, που έχουν αναπτύξει μονάδες ψυχικής υγείας μπορούν να γίνουν μέλη χωρίς να υπερβαίνουν το 20% του συνόλου των μελών. Οι δύο πρώτες κατηγορίες μπορούν να εργάζονται στον ΚΟΙΣΠΕ. Μάλιστα τα μέλη της πρώτης κατηγορίας όταν εργάζονται για τον ΚΟΙΣΠΕ δεν χάνουν την προνοιακή στήριξη που λαμβάνουν από το κράτος (Άρθρο 12, παρ. 5).

Τα όργανα του ΚΟΙΣΠΕ είναι: η Γενική Συνέλευση και το Διοικητικό Συμβούλιο, τους οποίους προβλέπει και ο Νόμος 2716/1999 για τους ΚΟΙΣΠΕ και ο Νόμος 4019/2011 για τις ΚΟΙΝΣΕΠ, και το Εποπτικό Συμβούλιο, τον οποίο προβλέπει ο νόμος για τους ΚΟΙΣΠΕ. Ο νόμος για τους ΚΟΙΣΠΕ επιπλέον ορίζει ότι στη Γενική Συνέλευση συμμετέχουν όλα τα μέλη, ενώ το Διοικητικό Συμβούλιο είναι 7-μελές, εκλέγεται από τη Γενική Συνέλευση και τουλάχιστον δύο μέλη του είναι υποχρεωτικά λήπτες υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Το Εποπτικό Συμβούλιο είναι 3-μελές και ελέγχει τις πράξεις του Δ.Σ. Σε αυτό δεν ανήκουν οι λήπτες ούτε κάποιο από τα μέλη του Δ.Σ.

Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις οι ΚΟΙΣΠΕ που λειτουργούν στην Ελλάδα διαθέτουν σημαντική ικανότητα για την ένταξη ευάλωτων ομάδων ιδιαίτερα εκείνων που αντιμετωπίζουν σοβαρούς κοινωνικο-οικονομικούς περιορισμούς και προβλήματα υγείας (Nasioulas 2012: 42). Ωστόσο, η βιωσιμότητά τους απειλείται από τις συνθήκες που δημιουργούν η τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική κρίση, ο έντονος διεθνής ανταγωνισμός, οι ελλείψεις του θεσμικού πλαισίου, ιδιαίτερα ως προς τη χρηματοδότηση και τους μηχανισμούς στήριξης της κοινω-νικής οικονομίας, και τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας. Τα ζητήματα αυτά θα τα δούμε αναλυτικότερα με αφορμή τα στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη περίπτωσης του ΚΟΙΣΠΕ με επωνυμία «Ευ Ζην».

3. Η Μελέτη Περίπτωσης: ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην»

A. Η Δομή και Μεθοδολογία της Μελέτης Περίπτωσης

Στόχος μιας μελέτης περίπτωσης είναι η αναλυτική κατανόηση της πραγματικότητας μέσα από τη μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης. Οι επιχειρήσεις λειτουργούν βάσει ορισμένων γενικότερων κανόνων και αρχών, οι οποίοι αναγνωρίζονται και εφαρμόζονται ευρύτερα στην αγορά και διαμορφώνουν το γενικό γνωστικό υπόβαθρο που χρησιμοποιούμε για να μελετήσουμε τις επιχειρήσεις. Παράλληλα υπάρχουν ζητήματα και προβλήματα τα οποία αφορούν και επηρεάζουν ειδικά τη μεμονωμένη επιχείρηση και εξαρτώνται από τις ιδιαίτερες συνθήκες και συγκυρίες τις οποίες αντιμετωπίζει. Η μελέτη περίπτωσης προσφέρει τη δυνατότητα στον ερευνητή να κατανοήσει καλύτερα τόσο τις γενικές αρχές και ιδιότητες της επιχειρηματικότητας που φέρει η επιλεγμένη περίπτωση, όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της που μπορεί να τη διαφοροποιούν και να προσδιορίζουν την αποδοτικότητα και επιτυχία της.

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Μια πρώτη αναζήτηση πραγματοποιήθηκε μέσα από το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, στο οποίο, σύμφωνα με το Νόμο 4019/2011, εγγράφονται οι φορείς κοινωνικής οικονομίας ώστε να ολοκληρωθεί η σύστασή τους και να έχουν πρόσβαση σε επιχορηγήσεις και χρηματοδότηση. Το Μητρώο συνιστά επίσης μια βάση δεδομένων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα με στοιχεία για τη νομική τους μορφή και τους τομείς οικονομικής δραστηριότητάς τους.

Για τη μελέτη περίπτωσης επιλέξαμε τον ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην». Πρόκειται για μια περίπτωση στην οποία υιοθετείται και εφαρμόζεται η κοινωνική επιχειρηματικότητα. Παρουσιάζει ενδιαφέρον επειδή είναι μια κοινωνική επιχείρηση που λειτουργεί εδώ και μια δεκαετία και έχει σημαντική εμπειρία όχι μόνο των δυσκολιών που υπάρχουν στην οικονομία, αλλά και των δυνατοτήτων που έχουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις για να τις ξεπερνούν, ιδιαίτερα εν μέσω κρίσης. Η εμπειρία αυτή προσφέρει σημαντική πηγή πληροφόρησης για ένα νέο επιχειρηματία που επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί στην οικονομία ως κοινωνικός επιχειρηματίας.

Επίσης, ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» υπήρξε ιδιαίτερα πρόθυμο να συμμετάσχει στη μελέτη περίπτωσης και να στηρίξει τους ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς της στόχους. Η κα. Νικολάου ανέφερε ότι η συνεργασία με τον ακαδημαϊκό χώρο δημιουργεί για τις κοινωνικές επιχειρήσεις προστιθέμενη αξία: η συστηματοποίηση και η διάδοση της γνώσης και των πληροφοριών σχετικά με τις δομές, τις ευκαιρίες και τις δυσκολίες της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι απαραίτητες για την αντιμετώπιση των καθημερινών, πρακτικών προβλημάτων των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η κα. Νικολάου γνωρίζει πολύ καλά τις συνθήκες λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα, όχι μόνο γιατί είναι ιδρυτικό μέλος και εκλεγμένη πρόεδρος του Διοικητικού

Συμβουλίου του «Ευ Ζην», αλλά είναι και γραμματέας στην Πανελλήνια Ομοσπονδία ΚΟΙΣΠΕ.

Λόγω της πετυχημένης λειτουργίας του, της μακρόχρονης εμπειρίας του, και της συνεργασίας του με τον τομέα της έρευνας, ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» έχει αποτελέσει αντικείμενο αρκετών μελετών στο παρελθόν για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Εμείς εδώ διαφοροποιούμαστε ως προς το γεγονός ότι προσπαθούμε να δώσουμε τις δυνατότητες και ελλείψεις του οικοσυστήματος στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής καινοτομίας, δηλ. τη διαδικασία δημιουργίας νέων θεσμών και συνεργασιών εντός και εκτός των επιχειρήσεων που στηρίζουν την οικονομική τους βιωσιμότητα και την εξυπηρέτηση κοινωνικών στόχων. Αν και αναγνωρίζεται από πολλούς πόσο σημαντικός είναι ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής καινοτομίας στην αποδοτικότητα και βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων, η έρευνα ως προς τις διαστάσεις και τη δυναμική της σχέσης αυτής είναι ακόμα σε αρχικό στάδιο.

Στην παρούσα μελέτη περίπτωσης συγκεντρώνουμε στοιχεία σχετικά με: i) την ίδρυση και εξέλιξη της επιχείρησης, ii) τα ισχυρά και αδύναμα σημεία της, καθώς και τις ευκαιρίες και τις απειλές από το εξωτερικό περιβάλλον, iii) την οργανωτική της δομή, iv) τους στόχους και τα οράματά της, v) τις στρατηγικές της, τις μεθόδους και πολιτικές που εξασφαλίζουν την ανάπτυξη και βιωσιμότητά της, vi) τους τρόπους που αντιμετώπισε την κρίση, v) τις προοπτικές της. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από τη συνέντευξη με την πρόεδρο, καθώς και από την πληθώρα του έντυπου και ηλεκτρονικού υλικού που διαθέτει ο ΚΟΙΣΠΕ για να επικοινωνήσει τις δραστηριότητές του με τα δυνητικά μέλη του συνεταιρισμού που επωφελοούνται άμεσα από τις υπηρεσίες του, αλλά και με τα μέλη της τοπικής κοινότητας που μπορεί να προσφέρει τη στήριξή του.

Τονίζουμε ότι η μορφή αυτή επιχειρηματικότητας συνδέεται με την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών και με την αποτίμηση κοινωνικού αντίκτυπου. Άρα τα οργανογράμματα, οι αναλύσεις SWOT, και τα επιχειρηματικά σχέδια διαφοροποιούνται σε σύγκριση με τις συμβατικές επιχειρήσεις, ώστε να καλύψουν τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική διάσταση της φιλοσοφίας και λειτουργίας της κοινωνικής επιχείρησης. Στο πλαίσιο αυτό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία που έχει με διάφορους φορείς, και το υποστηρικτικό – θεσμικό και κοινωνικό – οικοσύστημα που την περιβάλλει. Στην Ελλάδα η έννοια και πρακτική της αποτίμησης του κοινωνικού αντίκτυπου δεν είναι διαδεδομένη ανάμεσα στους ερευνητές, τους χρηματοδοτικούς φορείς, τους επιχειρηματίες, και τους φορείς άσκησης πολιτικής και αξιολόγησης αναπτυξιακών προγραμμάτων, δημιουργώντας προβλήματα στον τρόπο αξιολόγησης της αποδοτικότητας και βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων. Θα κάνουμε εμείς εδώ τη δική μας προσπάθεια.

B. Περιγραφή, Ίδρυση και Εξέλιξη της Επιχείρησης

1) Περιγραφή δραστηριότητας

Ο ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» λειτουργεί από το 2005. Σύμφωνα με το ενημερωτικό υλικό που διανέμεται από το συνεταιρισμό και τα στοιχεία που αναρτώνται στην ιστοσελίδα του (<http://www.koispe-euzin.gr/>) καθώς και στο facebook (<https://www.facebook.com/koispe.evzin>), ο ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» αποτελεί:

«μια νέου τύπου επιχείρηση που δραστηριοποιείται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Ευαισθητοποιημένοι πολίτες, φορείς και νέοι με ψυχολογικά προβλήματα, συνεργάστηκαν για τη δημιουργία του Συνεταιρισμού που δίνει εργασία σε συμπολίτες μας με δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας».

«Η φιλοσοφία του Συνεταιρισμού δεν προσβλέπει στο κέρδος αλλά στην αλληλεγγύη και επενδύει στην κοινωνία των πολιτών και την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Οι δραστηριότητές του αναπτύσσονται με αυστηρά κριτήρια υγιεινής, ασφάλειας, διασφάλισης της ποιότητας, συνέπειας και οικονομικής ανταγωνιστικότητας.»

Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, όπως ορίζει ο πιο πρόσφατος νόμος του 2011, που στοχεύει στην οικονομική και κοινωνική αποκατάσταση και επανένταξη ατόμων από ευάλωτες ομάδες, και συγκεκριμένα στην απασχόληση ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα που έχουν δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Για να το πετύχει αυτό συνδυάζει κοινωνικούς στόχους – αλληλεγγύη, επένδυση στην κοινωνία των πολιτών, Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη – και οικονομικούς στόχους – διασφάλιση της ποιότητας παρεχομένων υπηρεσιών, συνέπεια και οικονομική ανταγωνιστικότητα.

Στο ίδιο ενημερωτικό υλικό ο ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» περιγράφει τις πολλαπλές οικονομικές δραστηριότητες που έχει αναλάβει σε διάφορους τομείς στους οποίους εκπαιδεύει και απασχολεί το προσωπικό του. Τονίζει την ποιότητα των αγαθών και των υπηρεσιών που προσφέρει, το σύγχρονο εξοπλισμό και το επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων που χρησιμοποιεί, καθώς και τα συστήματα πιστοποίησης που με προσοχή και συνέπεια εφαρμόζει. Με αυτό τον τρόπο ο ΚΟΙΣΠΕ στηρίζει την ανταγωνιστικότητα της παραγωγής του για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά του σε μια αγορά στην οποία κινούνται περισσότερες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις και η οποία δοκιμάζεται από την τρέχουσα κρίση. Διότι η βιωσιμότητά του δεν σημαίνει απλώς ότι δημιουργεί κέρδη και συνεχίζει να παράγει αγαθά, αλλά συνεχίζει να δίνει μόνιμη απασχόληση και διαρκή κατάρτιση σε άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, όπως τόνισε η κα. Νικολάου στη συνέντευξη που μας έδωσε.

Ο συνεταιρισμός δραστηριοποιείται στους εξής τομείς: στη Σίτιση - υπηρεσίες Catering, την Επιπλοποιία, την Ταπητουργεία, την Κοινωνική Κουζίνα, τις Υπηρεσίες Καθαριότητας και τις Υπηρεσίες Ταξιδιωτικής Συμβουλευτικής.

- ΣΙΤΙΣΗΣ - ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ CATERING: Η επιχείρηση αναλαμβάνει κοινωνικές εκδηλώσεις (γάμος, βάπτιση, πάρτι), εταιρικές δραστηριότητες (σεμινάρια, ημερίδες, συνέδρια, επαγγελματικά γεύματα), καθώς και την ημερήσια διατροφική κάλυψη εταιριών και φορέων (Κλινικές, Κέντρα Ημέρας, Οικοτροφεία).
- ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΕΙΟ: Λειτουργεί με έμπειρους τεχνίτες που εκπαιδεύονται στο εργαστήριο, διαθέτει σύγχρονα μηχανήματα και εξειδικευμένα συνεργεία, και χρησιμοποιεί άριστη ποιότητα πρώτων υλών (μελαμίνη, βακελίτη, κ.α.). Αναλαμβάνει το σχεδιασμό, την κατασκευή και την τοποθέτηση των επίπλων στο χώρο των πελατών: έπιπλα γραφείου, κουζίνες, ντουλάπες, συρταροθήκες, μικρο-έπιπλα, ειδικές κατασκευές.
- ΤΑΠΗΤΟΥΡΓΕΙΟ: Κατασκευάζονται παραδοσιακά υφαντά και χαλιά κατόπιν παραγγελίας για το σπίτι ή τον εργασιακό χώρο. Διαθέτει δύο αργαλειούς και μια έμπειρη ομάδα που εκπαιδεύεται να φτιάχνει παραδοσιακά χειροποίητα χαλιά σε υψηλή ποιότητα και χαμηλές τιμές.
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΟΥΖΙΝΑ: Η επιχείρηση διατηρεί καταστήματα λιανικής πώλησης παραδοσιακού μαγειρευτού φαγητού με τη μορφή κοινωνικής κουζίνας στο Αιγάλεω και τη Νέα Σμύρνη. Τα δύο καταστήματα προσφέρουν καθημερινά σπιτικό φαγητό σε πακέτο σε κοινωνικές τιμές. Διαθέτουν υπερσύγχρονο εξοπλισμό και μια εκπαιδευμένη ομάδα. Η επιχείρηση νοιάζεται για την ποιότητα του φαγητού επιλέγοντας εκλεκτές πρώτες ύλες και λειτουργώντας σύμφωνα με υψηλούς κανόνες υγιεινής (Πρότυπο ISO 22000:2005HACCP).³
- ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ: Η επιχείρηση παρέχει υπηρεσίες καθαριότητας γραφείων και χώρων σε φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Οι υπηρεσίες παρέχονται με υπευθυνότητα και σεβασμό στους εργαζόμενους των εξυπηρετούμενων φορέων ενώ υπάρχει διαρκής επικοινωνία και συνεργασία με τους υπεύθυνους των φορέων για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος στις παρεχόμενες υπηρεσίες.
- ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ – «ΣΥΝ+ΕΠΙΒΑΤΕΣ»: Πρόκειται για μια νέα δραστηριότητα που φέρνει την καινοτομία στο χώρο της ψυχικής υγείας και του τουρισμού. Ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» δημιουργεί το πρώτο γραφείο Ταξιδιωτικής Συμβουλευτικής και Οργάνωσης Ταξιδιών για Ευπαθείς Κοινωνικές Ομάδες στην Ελλάδα. Επαγγελματίες ψυχικής υγείας, με εμπειρία στον

³ Το ISO 22000:2005 είναι ένα σύστημα διαχείρισης ασφάλειας τροφίμων για τις επιχειρήσεις της αλυσίδας των τροφίμων. Είναι ένα πρότυπο το οποίο εκπονήθηκε από το Διεθνή Οργανισμό Τυποποίησης (ISO) και προδιαγράφει τις απαιτήσεις που πρέπει να ικανοποιούν οι επιχειρήσεις που εμπλέκονται στην αλυσίδα των τροφίμων ώστε να διασφαλίζεται η ασφάλεια των προϊόντων τους από την παραγωγή μέχρι την κατανάλωση (http://www.qic.gr/?section=1802&language=el_GR).

τουρισμό και τη συνοδεία, αναλαμβάνουν να οργανώσουν ταξίδια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό για ευπαθείς ομάδες.

2) Ίδρυση της επιχείρησης

Όπως μας περιέγραψε η κα. Νικολάου, η ίδρυση του «Ευ Ζην» προέκυψε μέσα από την ανάγκη να βελτιωθεί η τεχνογνωσία γύρω από την προώθηση ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας στην εργασία, ή, πιο συγκεκριμένα, γύρω από την προετοιμασία, την τοποθέτηση σε μία θέση εργασίας και τη διατήρησή τους σε αυτή.

«Για χρόνια υπήρχε το αίτημα να δημιουργηθεί από την ψυχιατρική κοινότητα ένα θεσμικό πλαίσιο για την απασχόληση των ψυχικά ασθενών, οι οποίοι αποτελούν στην Ελλάδα τη χαμηλότερη ομάδα απορρόφησης στην εργασία, είναι δηλαδή κατά μία έννοια η πιο αποκλεισμένη ομάδα από την εργασία.»

«Μέχρι τότε, το 1999 που ψηφίστηκε ο νόμος, αλλά στην ουσία μέχρι το 2002 που άρχισαν τα πρώτα βήματα σύστασης ΚΟΙΣΠΕ, το περιβάλλον της ψυχικής υγείας εξελισσόταν περισσότερο σε εργαστήρια επαγγελματικής κατάρτισης, τα οποία εκπαίδευαν το άτομο με τα προβλήματα ψυχικής υγείας. Σαφώς υπήρξε μεγάλη βελτίωση στην κοινωνική λειτουργικότητα, στη μείωση των υποτροπών και στον εν γένει θεραπευτικό στόχο.»

«Από εκεί και πέρα, όμως, υπήρχε ένα πολύ μεγάλο κενό. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν είχε συνέχεια. Βάζαμε δηλαδή έναν άνθρωπο στην κορυφή ενός βουνού και τον αφήναμε χωρίς αλεξίπτωτο στην άκρη του. Αυτό, εκτός του ότι είναι απολύτως αντι-θεραπευτικό, διότι χτίζεις μία επένδυση χωρίς συνέχεια, και από πλευράς οικονομικών πόρων δεν υπάρχει κεφαλαιοποίηση όλης της δουλειάς που έχει γίνει μέχρι τότε. Οι πόροι, δηλαδή, που έχουν διατεθεί, το έργο που παράχθηκε, στην ουσία σιγά σιγά αρχίζουν να χάνονται. Άρα, ούτε κεφαλαιοποίηση των πόρων υπήρχε, ούτε μία τεχνογνωσία πιο εξειδικευμένη δε χτιζόταν.»

Ο Νόμος 2716/1999 για τις αλλαγές στο χώρο της ψυχικής υγείας και για τους ΚΟΙΣΠΕ έρχεται να καλύψει το κενό αυτό. Ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» συμβάλλει σε αυτό με το δικό του τρόπο. Δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα της προσπάθειας επαγγελματιών και ληπτών στο χώρο της ψυχικής υγείας να πετύχουν την ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και επαγγελματική επανένταξη ευάλωτων ομάδων, καθώς και την αποδοτικότερη αξιοποίηση και βιώσιμη ανάπτυξη υλικών και ανθρωπίνων πόρων, δίνοντας διάρκεια και συνέχεια στην επαγγελματική κατάρτιση, την εξειδικευμένη τεχνογνωσία, την απασχόληση των ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα και την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας, μέσα από την οικονομική δραστηριότητα, την παραγωγή αγαθών και την παροχή υπηρεσιών. Φαίνεται ότι η επιλογή της ομάδας του «Ευ Ζην» να λειτουργήσει ως κοινωνική επιχείρηση είναι απόρροια της αδυναμίας των κερδοσκοπικών επιχειρήσεων της αγοράς, αλλά και των ιδιωτικών και δημόσιων επιχορηγήσεων, από το κράτος και από μη-κερδοσκοπικούς οργανισμούς, να στηρίξουν αποτελεσματικά την προσπάθεια επανένταξης και αξιοποίησης

πόρων με μακροχρόνια προοπτική. Έτσι η ομάδα του «Ευ Ζην» κατέφυγε σε μια υβριδική μορφή επιχειρηματικότητας και παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.

Ωστόσο, κάθε αρχή και δύσκολη... Το «Ευ Ζην» ήταν από τα πρώτα ΚΟΙΣΠΕ που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα και η ομάδα του, που προερχόταν από το χώρο της ψυχικής υγείας, δεν είχε προηγούμενη εμπειρία. Όπως μας εξηγεί η κα. Νικολάου οι συνθήκες ήταν αρκετά δύσκολες:

«γιατί οι προσπάθειες ήταν πρωτόλειες, το θεσμικό πλαίσιο στην αρχή του, τα δεδομένα ήταν πάρα πολύ λίγα, ο θεσμός δεν ήταν αναγνωρίσιμος, οι άνθρωποι που ενεπλάκησαν αρχικά δεν ήταν στην ουσία επιχειρηματίες ... αναγνωρισιμότητα δεν υπήρχε, ούτε τεχνικές ή τεχνογνωσία ... Ήταν ένα βήμα στο πουθενά...»

Στα πρώτα του βήματα ο ΚΟΙΣΠΕ υποστηρίζεται ενεργά από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Συνεργία» της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL, καθώς και από το Κέντρο Ψυχικής Υγείας και Ερευνών. Μάλιστα, κατά τη σύστασή, η ομάδα του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» – οι επαγγελματίες και οι λήπτες – προήλθε από τα εργαστήρια επαγγελματικής εκπαίδευσης του Ελληνικού Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών (ΕΚΕΨΥΕ) ο οποίος είναι και ο φορέας-ομπρέλα και συνεχίζει να προσφέρει την υποστήριξή του με τη διάθεση κτιρίου και προσωπικού. Έτσι έδρα του «Ευ Ζην» εμφανίζεται το ΕΚΕΨΥΕ (Νοταρά 58, 10683 Αθήνα), ενώ διατηρεί καταστήματα και εργαστήρια στην εμπορική γειτονιά του Αιγάλεω (Δωδεκανήσου 14, 122 41 Αιγάλεω). Αξίζει να αναφέρουμε ορισμένα στοιχεία για το ΕΚΕΨΥΕ για να δώσουμε μια εικόνα του ρόλου που έχει παίξει ο οργανισμός αυτός στη σύσταση και λειτουργία του ΚΟΙΣΠΕ.

Το ΕΚΕΨΥΕ (<http://www.ekepsye.gr/>) είναι κοινωφελής οργανισμός ιδιωτικού δικαίου. Αποτελεί τον μεγαλύτερο φορέα παροχής εξωνοσοκομειακών υπηρεσιών ψυχικής υγείας σε πανελλαδικό επίπεδο και εκπροσωπεί τη χώρα μας σε διεθνές επίπεδο ως μέλος (Voting Member) της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ψυχικής Υγείας WFMH (World Federation for Mental Health). Ιδρύθηκε το 1956 και αποτέλεσε την πρώτη θεσμοθετημένη προσπάθεια ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα. Στόχος του είναι η άρση της απομόνωσης και του αποκλεισμού των ψυχικά ασθενών και η οργάνωση εξωνοσοκομειακών τομέων ψυχικής υγιεινής για την πρόληψη και θεραπεία ψυχικών διαταραχών. Στο πλαίσιο αυτό προσπαθεί, σε συνεργασία με επαγγελματίες, λήπτες, ερευνητές και διεθνείς οργανισμούς: i) να εισαγάγει και να εφαρμόσει το πνεύμα της Κοινωνικής Ψυχιατρικής στην δημόσια περίθαλψη, ii) να δημιουργήσει πρότυπα υπηρεσιών πρόληψης και θεραπείας, και εκπαίδευσης στελεχών ψυχικής υγείας, iii) να θεσμοθετήσει τη μέριμνα για την κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση των ψυχικά πασχόντων, και iv) να διαδώσει τις αρχές της ψυχικής υγιεινής στη χώρα.

Ας μην ξεχνάμε ότι ο ΚΟΙΣΠΕ είναι μονάδα ψυχικής υγείας – του 9^{ου} τομέα Ψυχικής Υγείας Αττικής – ώστε να λειτουργεί βάσει των γενικών αρχών παροχής ψυχικής υγείας που αποβλέπουν στην προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχοκοινωνικά

προβλήματα. Αλλά φαίνεται πως η επιλογή του να εξυπηρετήσει τους κοινωνικούς του στόχους μέσα από το εμπόριο και την επιχειρηματικότητα τον ωθεί να σκέφτεται όπως και οι άλλες συμβατικές επιχειρήσεις: δίνει σημασία στην ανταγωνιστικότητα και την αποδοτικότητά του και επενδύει συστηματικά σε αυτά, επειδή αναγνωρίζει πως η επιβίωσή του στην αγορά, αλλά και στον τομέα της ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και επανένταξης, εξαρτάται από αυτά. Βεβαίως ο ΚΟΙΣΠΕ αντιμετωπίζει δυσκολίες στην εξυπηρέτηση οικονομικών και κοινωνικών στόχων σε ένα περιβάλλον όπου ανταγωνίζεται με τους παραδοσιακούς φορείς του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, οι οποίοι μπορεί να είναι μεγάλοι οργανισμοί που διαθέτουν μακροχρόνια παρουσία, παγκόσμια εμβέλεια, εξειδικευμένο προσωπικό και τεχνογνωσία.

Ωστόσο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο ΚΟΙΣΠΕ θεωρεί πως ο συνδυασμός αυτός δύναται να αποτελέσει μέρος του ανταγωνιστικού του πλεονεκτήματος αν υπάρχει όραμα, συνεργασία, υποστήριξη και σταθερός προσανατολισμός στο διπλό του ρόλο. Όπως αναφέρει στην ιστοσελίδα του (<http://www.koispe-euzin.gr/>): «Η ενεργός συμμετοχή των χρηστών υπηρεσιών ψυχικής υγείας που «αγκάλιασαν» την πρωτοβουλία και η φιλοσοφία και πρακτική του Ελληνικού Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών, χάραξαν από την πρώτη στιγμή τη «ρότα» του Συνεταιρισμού.»

3) Εξέλιξη της επιχείρησης

Σήμερα, σύμφωνα με στοιχεία του διαφημιστικού του φυλλαδίου, ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» απαριθμεί 75 μέλη εκ των οποίων πάνω από το 50% είναι άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Απασχολεί στο σύνολο των δραστηριοτήτων του 19 νέους με ψυχοκοινωνικά προβλήματα και 10 άτομα από το γενικό πληθυσμό.

Για να περιγράψουμε την εξέλιξη της επιχείρησης, παρουσιάζουμε ορισμένα ορόσημα όπως καταγράφονται σε μια σύντομη ταινία που έχει αναρτήσει στην ιστοσελίδα του ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» για τον εορτασμό των δέκα χρόνων λειτουργίας του (2005-2015). Έχει ενδιαφέρον η επέκταση των δραστηριοτήτων του ΚΟΙΣΠΕ σε διάφορους τομείς στους οποίους εκπαιδεύονται και απασχολούνται ολοένα και περισσότερα άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, αποκτούν γνώσεις και δεξιότητες, συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγική διαδικασία και την αγορά εργασίας, αποκτούν εισόδημα και αυτοπεποίθηση, συνα-ποφασίζουν στις λειτουργίες της επιχείρησης, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και της τοπικής κοινωνίας, και βοηθούν την κοινωνία να τους δει «με άλλη ματιά».

Στις επόμενες ενότητες θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τους παράγοντες που επηρέασαν θετικά ή αρνητικά την ανάπτυξη του ΚΟΙΣΠΕ στη διάρκεια της πορείας του. Μάλιστα πρόκειται για μια πορεία την οποία χαρακτήρισε η κα. Νικολάου ως «δρόμο αντοχής, και όχι ταχύτητας». Και φαίνεται ότι στο δρόμο αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξαν η συνεργασία και η συλλογικότητα: καθώς ξεκινά η ταινία που υπάρχει στην ιστοσελίδα, διαβάζουμε ότι τα μέλη της ομάδας του ΚΟΙΣΠΕ ξαναθυμούνται το ταξίδι των τελευταίων 10 ετών, *τιμώντας τους συνεπιβάτες τους, τους ανθρώπους που πίστευαν σ' αυτή την ιδέα: οι άνθρωποι από*

το ΕΚΕΨΥΕ, τα μέλη του συνεταιρισμού, όπως οι λήπτες, οι επαγγελματίες και άλλα φυσικά πρόσωπα, καθώς και τα μέλη της ευρύτερης κοινότητας.

2004: Γεννιέται η ιδέα και δημιουργείται ο πρώτος πυρήνας που αντιμετωπίζει τις νέες ιδέες και τις προκλήσεις με αισιοδοξία, φόβο και ρεαλισμό. Ο πυρήνας μεγαλώνει και εκφράζονται οι θέσεις, οι αντιθέσεις, η σύνθεση, η ωρίμανση και η πεποίθηση για το ξεκίνημα.

2005: Γίνεται πραγματικότητα η λειτουργία του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην», ολοκληρώνεται το καταστατικό, και δίνεται έγκριση σκοπιμότητας από τη διεύθυνση ψυχικής υγείας του Υπουργείου Υγείας. Παραχωρείται κτίριο και προσωπικό υποστήριξης από το ΕΚΕΨΥΕ. Εκλέγεται το 1^ο Δ.Σ. του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην».

2005-2007: Οι πρώτες δραστηριότητες του ΚΟΙΣΠΕ ξεκινούν με δειλά βήματα:

- Ταπητουργείο
- café-catering

2007-2009: Ο ΚΟΙΣΠΕ χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Υγεία-Πρόνοια» και αναπτύσσει πλήρως δύο ακόμα δραστηριότητες:

- Έπιπλο
- Catering

2010-2013: Ο ΚΟΙΣΠΕ στέκεται στα πόδια του χωρίς κρατικές χρηματοδοτήσεις μόνο με τα έσοδα των δραστηριοτήτων του. Το catering προσφέρει υπηρεσίες ημερήσιας σίτισης σε άλλες Κοινωνικές Δομές. Επίσης νέες δραστηριότητες έρχονται να ενισχύσουν την απασχόληση των ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα:

- Υπηρεσίες καθαριότητας (σε δημόσιες υπηρεσίες και δήμους)
- Κοινωνική κουζίνα

Μάλιστα, με τη δημιουργία κοινωνικής κουζίνας ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» βοηθά την τοπική κοινωνία του Αιγάλεω μέσα στην κρίση προσφέροντας ποιοτικό μαγειρευτό φαγητό σε Κοινωνική Τιμή. Η κοινωνική κουζίνα λειτουργεί με την υποστήριξη του Συνδέσμου VINCI.

2014: Το ταξίδι του ΚΟΙΣΠΕ συνεχίζεται με μια νέα δραστηριότητα εγκαινιάζοντας γραφείο ταξιδιωτικής συμβουλευτικής και οργάνωσης ταξιδιών για ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες

- ΣΥΝ+ΕΠΙΒΑΤΕΣ
Επιλέγω-Ταξιδεύω-Μαθαίνω

Γ. Επιδόσεις και Βιωσιμότητα της Επιχείρησης

1) Χρηματοοικονομικά αποτελέσματα και κοινωνικός αντίκτυπος

Για να κάνουμε μια αποτίμηση της πορείας του ΚΟΙΣΠΕ, μελετάμε τις επιδόσεις του βάσει των οικονομικών και κοινωνικών αποτελεσμάτων που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2 και

στα Γραφήματα 1, 2, και 3. Παρατηρούμε ότι λόγω των κοινωνικών του υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συνεταιριστική του λειτουργία και τις αντίστοιχες διατάξεις του νόμου, τα κέρδη επανεπενδύονται για την ανάπτυξη του συνεταιρισμού. Παρά το γεγονός ότι τον πρώτο χρόνο της κρίσης στην Ελλάδα μετά το 2010 υπάρχει μια σχετική πτώση στα κέρδη που επανεπενδύονται, το 2012 επανέρχεται με μια σημαντική αύξηση, τετραπλασιάζοντάς τα. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την ανάληψη νέων δραστηριοτήτων στους τομείς των υπηρεσιών καθαριότητας και της κοινωνικής κουζίνας. Γίνεται φανερό ότι η κρίση δεν απέτρεψε, αλλά αντίθετα κινητοποίησε την ομάδα του ΚΟΙΣΠΕ στην εξεύρεση δυναμικών λύσεων.

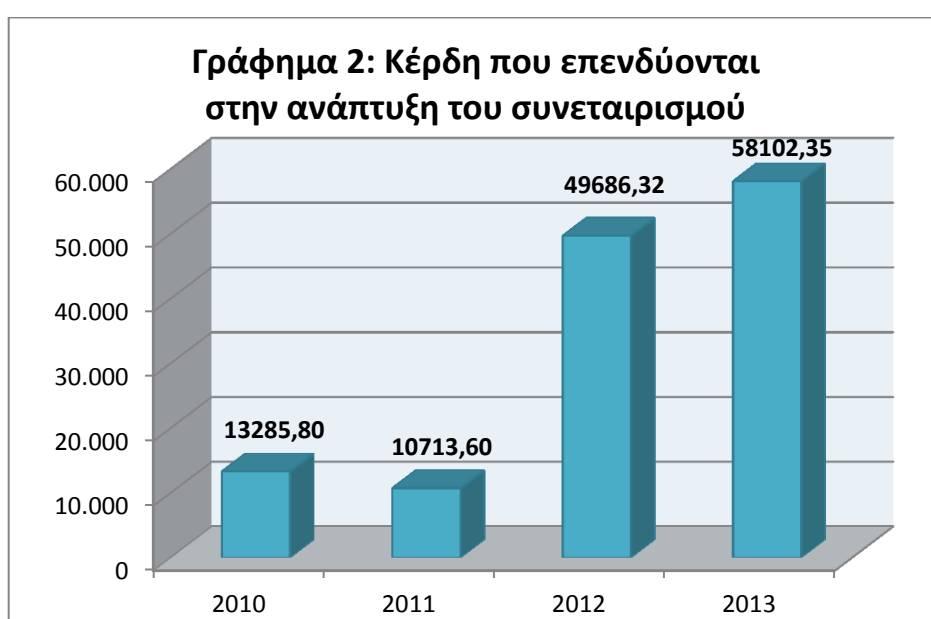
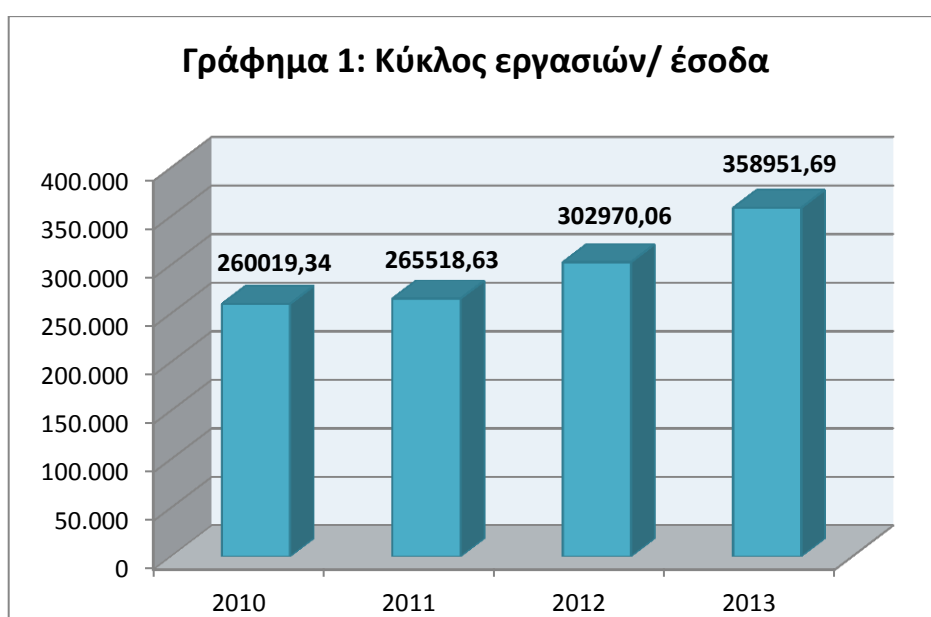
Μάλιστα οι κοινωνικές κουζίνες από φέτος είναι δύο: μετά το κατάστημα του Αιγάλεω, ο ΚΟΙΣΠΕ άνοιξε πρόσφατα το νέο κατάστημα στη Νέα Σμύρνη. Και όπως ανέφερε η κα. Νικολάου ο στρατηγικός τους σχεδιασμός είναι να αναπτύξουν και άλλα, γιατί πηγαίνουν πολύ καλά. Αυτά ξεκίνησαν με τη χρηματοδότηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος, με χορηγίες που έλαβαν από φορείς που αναπτύσσουν Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, όπως ο Σύνδεσμος VINCI⁴ και η Τράπεζα της Ελλάδας. Έλαβαν 15 με 20.000 ευρώ για να χτίσουν εφ' άπαξ ένα μαγαζί. Είχαν λάβει επίσης επιχορήγηση το 2007-2009 από το Υπουργείο Πρόνοιας, για να στήσουν τη δραστηριότητα του catering, μέσω του ΕΣΠΑ. Από εκεί και πέρα, ομολογεί η κα. Νικολάου, βασίζονται σε δικούς τους πόρους, γεγονός που, σπεύδει να συμπληρώσει, δείχνει τη βιωσιμότητα της επιχείρησης. Ένα ακόμα στοιχείο ενδεικτικό της βιωσιμότητας, υποστηρίζει, είναι ότι χορηγοί όπως η Τράπεζα της Ελλάδας χρηματοδοτούν εγχειρήματα τα οποία ενέχουν κοινωνικό στόχο, αλλά είναι σε θέση να αποδεικνύουν τη βιωσιμότητά τους.

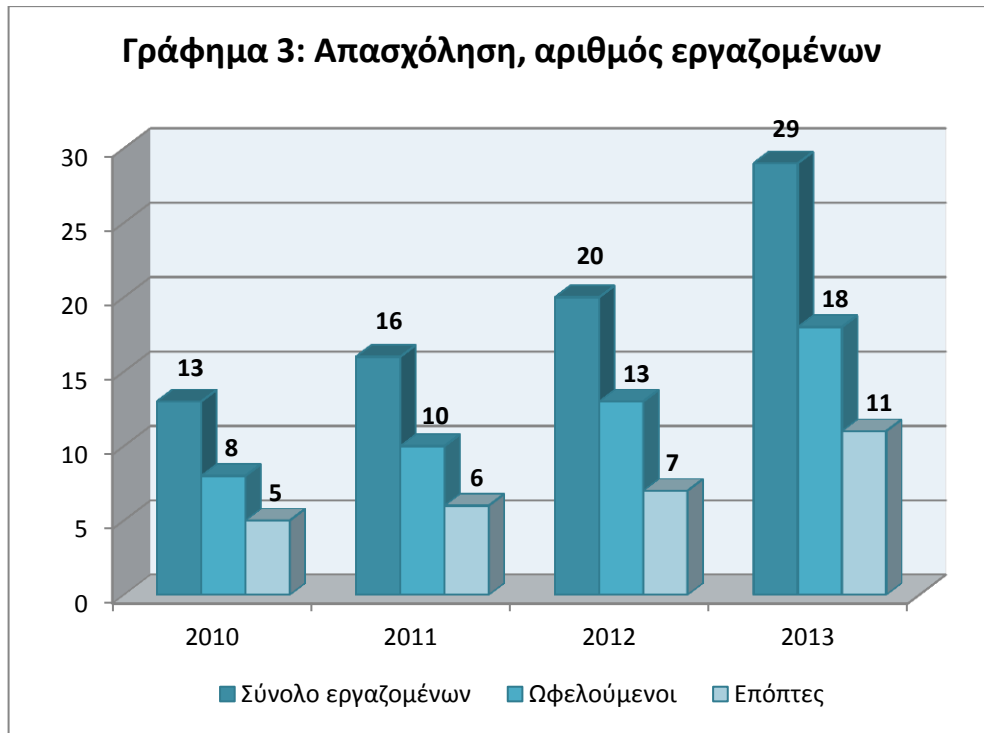
Αλλά η σοβαρότερη ένδειξη της επιτυχίας των δραστηριοτήτων τους παραμένει η θετική, αναπτυξιακή πορεία που φαίνεται να έχει ο ΚΟΙΣΠΕ σε αυτά τα 10 χρόνια λειτουργίας του. Ξεκίνησε με το εργαστήριο κατασκευής επίπλου και ένα εργαστήριο ταπητουργίας και έχουν προστεθεί υπηρεσίες catering, γραφείο ταξιδιών και συμβουλευτικής για ευάλωτες ομάδες και υπηρεσίες καθαριότητας. Άρα κινείται σε διάφορους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίοι υποστηρίζονται είτε από ίδια κεφάλαια είτε από τις χορηγίες φορέων που αναπτύσσουν προγράμματα εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Η ανάπτυξη του ΚΟΙΣΠΕ φαίνεται και από τον κύκλο εργασιών και την απασχόληση. Από τον Πίνακα 2 φαίνεται ότι ο κύκλος εργασιών και η απασχόληση έχουν μια σταθερή αύξηση από το 2010 έως το 2013.

⁴ Το Fondation d'Entreprise VINCI pour la Cité ιδρύθηκε το 2002 και υποστηρίζει προγράμματα για την αντιμετώπιση των δυσκολιών κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των φτωχότερων ομάδων. Δρα σε τοπικό επίπεδο παρέχοντας οικονομική υποστήριξη και έναν ή περισσότερους εργαζόμενους. Έχει έδρα τη Γαλλία και στηρίζει ένα δίκτυο «αδελφών συνδέσμων» τοπικής εμβέλειας που δραστηριοποιούνται στο Βέλγιο, την Τσεχία, τη Γερμανία, την Ελλάδα και τη Σλοβακία. Στην Ελλάδα λειτουργεί ως Σύνδεσμος VINCI (<http://www.vinci-foundation.com/fondation/en/page/index.htm>). Η VINCI είναι μεγάλη Γαλλική κατασκευαστική εταιρεία που είχε αναλάβει και την κατασκευή της Γέφυρας Ρίου-Αντιρρίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Οικονομικά αποτελέσματα για τα έτη 2010-2013

	Σε Ευρώ				% μεταβολή ετησίως		
	2010	2011	2012	2013	2011-10	2012-11	2013-12
Κύκλος εργασιών/ έσοδα	260019,3 4	265518,6 3	302970,0 6	358951,6 9	2,11	14,11	18,48
Κέρδη που επενδύονται στην ανάπτυξη του συνεταιρισμού	13285,80	10713,60	49686,32	58102,35	-19,36	363,77	16,94
Απασχόληση							
Σύνολο	13	16	20	29	23,08	25,00	45,00
Ωφελούμενοι	8	10	13	18	25,00	30,00	38,46
Επόπτες	5	6	7	11	20,00	16,67	57,14

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η αξιολόγηση της απασχόλησης στο πλαίσιο του ΚΟΙΣΠΕ διαφοροποιείται σε σχέση με την οικονομική αποτίμηση που κάνει μια συμβατική, κερδοσκοπική επιχείρηση, όταν μετρά το πλήθος των εργαζομένων ή το επίπεδο εκπαίδευσής του. Θυμίζουμε ότι στόχος του ΚΟΙΣΠΕ είναι η ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και η επαγγελματική επανένταξη στην αγορά εργασίας ατόμων ευάλωτων ομάδων. Αυτό σημαίνει ότι για να εκπαιδευτούν και να απασχοληθούν στον ΚΟΙΣΠΕ με συνέπεια και διάρκεια τα άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα πρέπει μπου σε μια διαδικασία προετοιμασίας και στήριξης την οποία αναλαμβάνει και εποτεύει εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό. Πρόκειται για ένα μοντέλο υποστηριζόμενης απασχόλησης ως μηχανισμού προετοιμασίας των ληπτών υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Όπως μας το περιγράφει η κα. Νικολάου,

«προϋποθέτει και πολύ σοβαρή και επιστημονική και εξειδικευμένη δουλειά προετοιμασίας με τους λήπτες. Δε γίνεται από τη μία μέρα στην άλλη ... απαιτεί μεθοδολογία για να πετύχεις ένα ταίριασμα με τη θέση εργασίας, η οποία χρειάζεται διάρκεια και την ευχαρίστηση του λήπτη σε αυτή. Διότι η δουλειά σε όλους έχει θεραπευτικό χαρακτήρα, αλλά στον ψυχικά ασθενή ακόμη περισσότερο ... πόσο αυτό συμβάλλει στην εικόνα του, την αυτοεκτίμηση ... πρέπει να βρεθεί ένα επάγγελμα που ταιριάζει στο άτομο, για να το κρατήσεις.»

«εμείς κινούμαστε γύρω απ' αυτό το θεραπευτικό στόχο που είναι η επαγγελματική αποκατάσταση του λήπτη υπηρεσιών ψυχικής υγείας, εκτιμώντας όλο το περιβάλλον, τον αποκλεισμό από την ελεύθερη αγορά, το ότι μία εταιρία δε θα είχε κανένα πλαίσιο συνεταιριστικό ή αλληλεγγύης...»

Έτσι οι απασχολούμενοι στον ΚΟΙΣΠΕ διακρίνονται σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας και σε λήπτες των υπηρεσιών αυτών. Άρα οι επιδόσεις και η βιωσιμότητά του εξαρτώνται και από την αποδοτικότητα του υποστηρικτικού αυτού μηχανισμού να προετοιμάσει τους λήπτες να δεχτούν τη θέση εργασίας και να συμμετέχουν παραγωγικά. Και οι λήπτες δεν αντλούν μόνο προσωπικό όφελος αλλά προσφέρουν και στη συλλογικότητα, είτε αυτή ταυτίζεται με την ομάδα του ΚΟΙΣΠΕ, ως επιχείρηση και μονάδα ψυχικής υγείας, είτε με την ευρύτερη τοπική κοινότητα, δηλ. τους καταναλωτές, προμηθευτές, χορηγούς, εθελοντές και πολίτες. Παρατηρούμε στο Γράφημα 3 ότι υπάρχει σταθερή αύξηση των απασχολούμενων στον ΚΟΙΣΠΕ, ιδιαίτερα των ληπτών οι κύριοι ωφελοούμενοι της προσπάθειας αυτής.

Γενικότερα, η αποτίμηση του κοινωνικού αντίκτυπου των κοινωνικών επιχειρήσεων βάσει ενός ευρύτερα αποδεκτού συστήματος αξιολόγησης – κοινωνικής λογιστικής όπως ονομάζεται – είναι δύσκολη, καθώς μιλάμε για ποιοτικά στοιχεία στα οποία προσπαθούμε να δώσουμε ποσοτικές διαστάσεις. Θα ασχοληθούμε με το θέμα αυτό αναλυτικότερα παρακάτω. Στο σημείο αυτό αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με την κα. Νικολάου, τα κοινωνικά αποτελέσματα του ΚΟΙΣΠΕ συνοψίζονται στην αύξηση της απασχόλησης των ληπτών, την αποϊδρυματοποίηση και την οικοδόμηση μιας αλληλέγγυας οικονομίας. Και θεωρεί ότι σε μεγάλο βαθμό τα έχουν πετύχει. Χαρακτηριστικά μοιράζεται μαζί μας την εξής εμπειρία:

«Πολλοί μας λένε για το catering, «καλά, εσείς δεν απασχολείτε λήπτες;» Το να μην καταλαβαίνει κανείς ποιος είναι ο λήπτης και ποιος δεν είναι, αυτό είναι η μεγαλύτερη ικανοποίηση, είναι η μεγαλύτερη επιτυχία. Είναι και ο αποστιγματισμός των ψυχικά ασθενών ατόμων από τον πολίτη, δημιουργεί την άλλη εικόνα. Δουλεύω 32 χρόνια σ' αυτό το χώρο, καταλαβαίνω ότι [η εικόνα ενός ανθρώπου που είναι] ρακένδυτος, ζητά τσιγάρα, σύρεται στις παρυφές του Ψυχιατρείου, χωρίς δουλειά, είναι λίγο εκτός πραγματικότητας...»

Μάλιστα, μέσα στις κοινωνικές κουζίνες, οι λήπτες γίνονταν φορείς κοινωνικής προσφοράς σε μια άλλη ομάδα ευάλωτων, κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα από την κρίση και ανήκουν στα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας. Όπως επεσήμανε η κα. Νικολάου:

«Γίνεται μία αμοιβαία κίνηση αλληλεγγύης, από εμάς προς την κοινωνία και το αντίστροφο. Διότι με τα 3 και 4 ευρώ, πού απευθυνόμαστε; Έχουμε πολύ καλό φαγητό, που στοιχίζει 6 και 7 σε έναν ιδιώτη. Απευθυνόμαστε κυρίως στον υπερήλικα – είναι πολλοί ηλικιωμένοι που περιμένουν μία μερίδα φαγητού – στο φοιτητή, στην οικογένεια που έχει δυσκολίες, με 2-3 ανέργους. Οι λήπτες μπαίνουν στη θέση των άλλων, δείχνοντας αλληλεγγύη...»

Βεβαίως, η κρίση ανέδειξε πόσο δύσκολο είναι ένας ΚΟΙΣΠΕ να λειτουργεί ως εμπορική μονάδα και ως μονάδα ψυχικής υγείας σε ένα περιβάλλον όπου λειτουργεί μια

ανταγωνιστική αγορά, υπάρχει ύφεση, συρρικνώνεται το κράτος πρόνοιας και εφαρμόζονται αυστηρές πολιτικές λιτότητας.

Οι επιχειρήσεις έχουν πληγεί από την τελευταία κρίση στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιχειρήσεων και των ΚΟΙΣΠΕ που είναι κατά βάση μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Ειδικότερα, το ξυλουργικό εργαστήριο του ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» δέχεται τον ανταγωνισμό από μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις όπως το ΙΚΕΑ, του οποίου τα οικονομικά αποτελέσματα, ως προς τον κύκλο εργασιών, τα κέρδη και την απασχόληση, είναι πολλαπλάσια σε σύγκριση με τις επιδόσεις των ΚΟΙΣΠΕ, ακόμα και αν περιοριστούμε στα καταστήματα που λειτουργούν στην Ελλάδα.

Αντίθετα, τα καταστήματα λιανικής και τα εξωτερικά catering, κλπ, πηγαίνουν καλύτερα και είναι εκείνα τα οποία φέρνουν ρευστότητα στην καθημερινότητα, χωρίς να χρειαστεί μείωση του προσωπικού ή διακοπή των δραστηριοτήτων του ΚΟΙΣΠΕ, ξεπερνώντας ακόμα και τα προβλήματα που δημιούργησαν οι έλεγχοι στην κίνηση κεφαλαίων από τον περασμένο Ιούνιο. Και τούτο παρά τον ανταγωνισμό που υπάρχει από καταστήματα έτοιμου και γρήγορου φαγητού που λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο ή με τη μορφή αλυσίδων («Γρηγόρης», «Everest», «Goody's» κτλ).

Φαίνεται ότι ο ΚΟΙΣΠΕ εφαρμόζει διαφοροποίηση προϊόντος, καθώς επεκτείνεται σε διάφορους κλάδους δραστηριότητας, γεγονός που του επιτρέπει να κάνει αντιστάθμιση κινδύνου (risk hedging). Επιπλέον η βιωσιμότητα των καταστημάτων αυτών στηρίζεται: i) στις χαμηλές, κοινωνικές τιμές, ii) στο ποιοτικό, πιστοποιημένο φαγητό, καθώς και iii) στη στήριξη των πελατών, των προμηθευτών, και άλλων ιδιωτικών και δημοσίων φορέων που προτιμούν να συνεργαστούν με τον ΚΟΙΣΠΕ υποκινούμενοι από κοινωνική ευαισθησία και αλληλεγγύη. Μάλιστα, παρατηρεί η κα. Νικολάου ότι οι συνθήκες της κρίσης και η ραγδαία πτώση των εισοδημάτων των νοικοκυριών, αν και έστρεψαν μεγάλο μέρος της ζήτησης σε αγαθά και υπηρεσίες με χαμηλότερη τιμή, ωστόσο οδήγησαν και σε μια αύξηση της συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της τοπικής κοινότητας. Βεβαίως, οι «προτιμήσεις» και τα «κίνητρα» των καταναλωτών είναι ένα θέμα που χρήζει βαθύτερης μελέτης. Αλλά οι παρατηρήσεις μας εδώ προσφέρουν ενδείξεις ότι ο καταναλωτής επιλέγει βάσει ατομικών και συλλογικών κινήτρων.

Ένα άλλο θέμα που χρήζει μελέτης είναι πώς ορίζουμε τους «ανταγωνιστές» των κοινωνικών επιχειρήσεων. Δεν παραθέσαμε τα οικονομικά στοιχεία των προαναφερθεισών επιχειρήσεων γιατί η σύγκριση γίνεται δυσχερής, όχι μόνο εξαιτίας της διαφοράς των μεγεθών, αλλά κυρίως των σκοπών.

Η πρόεδρος κα. Νικολάου τόνισε πολλάκις ότι ο ΚΟΙΣΠΕ είναι κοινωνική επιχείρηση, ότι θέλουν όλοι στην ομάδα να είναι ανταγωνιστικοί και βιώσιμοι με αναπτυξιακή πορεία, στηριζόμενοι στα δικά τους μέσα και όχι σε εξωτερικούς πόρους, αναγνωρίζοντας την πίεση που δέχονται από τις επιχειρήσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένα. Ωστόσο, μας υπενθύμισε ότι υπάρχει και μία μονάδα ψυχικής υγείας, ένας υποστηρικτικός μηχανισμός

ποιότητας ζωής και αξιοποίησης ελεύθερου χρόνου, το κόστος του οποίου δεν εντάσσεται σε μία επιχείρηση. Από τη μια πλευρά, οι κοινωνικοί λειτουργοί και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας αφιερώνουν πόρους – υλικούς, ψυχικούς, και πνευματικούς – για να στηρίξουν τους λήπτες ψυχοκοινωνικά και επαγγελματικά. Από την άλλη, η διακοπή της λειτουργίας ή η μείωση του προσωπικού του ΚΟΙΣΠΕ κατόπιν των πιέσεων της αγοράς έχει ενδεχομένως σοβαρότερες συνέπειες για τους λήπτες οι οποίοι δυσκολεύονται να βρουν απασχόληση στην ευρύτερη αγορά. Η παραγωγικότητα του λήπτη μπορεί να σταθεροποιείται, αλλά υπολείπεται πάντα από ένα άτομο χωρίς περιορισμό: υπάρχουν προβλήματα υγείας και αυξομείωση της απόδοσης, ώστε, για παράδειγμα «*σήμερα κάποιος να παράγει 80 χαλάκια σε 3 ώρες, αλλά αύριο ή για δέκα μέρες να μην μπορεί να παράξει ούτε 20*». Και η προσωρινή αυτή απώλεια μέσα στην επιχείρηση πρέπει να αναπληρωθεί άμεσα και αποτελεσματικά για να μην επηρεάσει αρνητικά τη συνολική απόδοση και επιβίωση του οργανισμού.

Ο κοινωνικός προσανατολισμός του ΚΟΙΣΠΕ αλλά και όλων των φορέων της κοινωνικής οικονομίας είναι που κάνει επιτακτική την υποστήριξή τους από το κράτος. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία και εμπειρία, ο ρόλος του κράτους θα πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να μη θίγει την αυτονομία των συνεταιρισμών, και να μην υπονομεύει τις προσπάθειές τους να εξυπηρετήσουν τους στόχους τους. Για παράδειγμα το κράτος γίνεται αναποτελεσματικό όταν: i) παρεμβαίνει στις λειτουργίες των οργανισμών αυτών για την επιδίωξη στενών πολιτικών σκοπιμοτήτων (π.χ., όπως συμβαίνει στην Ελλάδα λόγω της ευνοιοκρατίας και των δικτύων πελατειακών σχέσεων), και ii) μεταφέρει την ευθύνη και το βάρος της άσκησης κοινωνικής πολιτικής στους ιδιωτικούς φορείς της κοινωνικής οικονομίας για τον περιορισμό των δημόσιων δαπανών και παρεμβάσεων στα πλαίσια συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας (π.χ., όπως συμβαίνει στην Ελλάδα μετά την κρίση με τις πολιτικές λιτότητας και τα μέτρα των μνημονίων) (για αναλυτικότερη παρουσίαση της βιβλιογραφίας πάνω στα θέματα αυτά, βλέπε Χριστοφόρου, 2015). Τούτο οδηγεί σε σχέσεις εξάρτησης της κοινωνικής οικονομίας από το δημόσιο απειλώντας τη βιωσιμότητά του και την εξυπηρέτηση του διττού οικονομικού και κοινωνικού του στόχου.

Οι πληροφορίες που συγκεντρώσαμε από τον ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» δείχνουν ότι ο ρόλος του κράτους είναι προβληματικός. Κατ' αρχήν η λιτότητα και τα μνημόνια μετά την κρίση περιόρισαν σε σημαντικό βαθμό τη στήριξη την οποία λάμβανε ο ΚΟΙΣΠΕ από το Δημόσιο. Το 2013 με νόμο καταργήθηκε η φοροαπαλλαγή από τα κέρδη που επανεπενδύονται, την οποία προέβλεπε ο Νόμος 2716/1999 για τους ΚΟΙΣΠΕ. Ο νόμος προέβλεπε και την παραχώρηση προσωπικού και υποδομών από το Δημόσιο, πράγμα το οποίο έχει ατονήσει. Ο Νόμος 4019/2011 προέβλεπε τη σύσταση χρηματοδοτικών φορέων (όπως το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας) και υποστηρικτικών μηχανισμών (όπως τα δίκτυα πληροφόρησης και κατάρτισης στην κοινωνική επιχειρηματικότητα), που δεν έχουν ακόμα πραγματοποιηθεί ή/ και δρομολογηθεί.⁵ Επίσης οι συμβάσεις με το Δημόσιο, ιδιαίτερα οι

⁵ Μόλις πριν από ένα χρόνο περίπου ανακοινώθηκαν οι προκηρύξεις για τη δημιουργία κεντρικού και περιφερειακού μηχανισμού υποστήριξης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας.

Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς, που προβλέπονται από το Νόμο 4013/2011, έχουν προβλήματα (Τζουβελέκας και Zoehrer, 2015). Παρά το γεγονός ότι ο νόμος ορίζει κριτήρια ανάθεσης με κοινωνικό προσανατολισμό (π.χ., η κοινωνική ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, η ισότητα ευκαιριών, και η εταιρική κοινωνική ευθύνη), η συμμετοχή των ΚΟΙΣΠΕ είναι περιορισμένη. Αναφέρθηκε ότι οι υπηρεσίες καθαριότητας του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» μπορεί να είναι ακριβότερες, αλλά είναι νόμιμες, ενώ το Δημόσιο μπορεί να επιλέγει φθηνότερες υπηρεσίες χωρίς να εξετάζει τη νομιμότητά τους (π.χ., την ασφαλιστική κάλυψη των εργαζομένων).

Τέλος οι μεγάλες καθυστερήσεις στις πληρωμές του Δημοσίου, απειλούν τη βιωσιμότητα της επιχείρησης. Το φαινόμενο ήταν ιδιαίτερα έντονο κατά τη ροή των αναπτυξιακών προγραμμάτων στα οποία συμμετείχε ο ΚΟΙΣΠΕ, καθώς από τη μια έμεναν απλήρωτοι προμηθευτές και εργαζόμενοι και από την άλλη υπήρχε η αυστηρή υποχρέωση τήρησης των χρονοδιαγραμμάτων και απόσβεσης πόρων εντός των προθεσμιών που όριζαν τα προγράμματα αυτά. Όπως μας εξήγησε η κα. Νικολάου, τα αναπτυξιακά προγράμματα πάσχουν σε άλλα σημεία, συμπεριλαμβανομένης της πλημμελούς αξιολόγησης της πορείας των συμμετεχόντων με δείκτες και ρήτρες που θα μετρούν και θα ελέγχουν την ανάπτυξη, θα εξετάζουν αν οι συμμετέχοντες ανταποκρίνονται στα κριτήρια, αν είναι νεοεισερχόμενοι στους αντίστοιχους τομείς ανάπτυξης κτλ. Τελικά, οι δυσλειτουργίες που παρουσιάζουν τα αναπτυξιακά προγράμματα μπορεί να είναι τέτοιες που να αντισταθμίζουν εν πολλοίς τα έσοδα και τις επενδύσεις που δημιουργούν και να αποθαρρύνουν τους ΚΟΙΣΠΕ να συμμετέχουν σε αυτό. Εδώ η κα. Νικολάου προσέθεσε ένα ακόμα στοιχείο που θεωρεί ότι συνέβαλλε στην ανταγωνιστικότητα του ΚΟΙΣΠΕ εν μέσω κρίσης: ότι μπορεί να στηριχτεί σε ίδιους πόρους που προέρχονται από την οικονομική του δραστηριότητα και δεν εξαρτάται από εξωτερικούς πόρους, και δει από δημόσιες επιχορηγήσεις.

2) Εξωτερικό περιβάλλον

Για να αξιολογήσουμε τις επιδόσεις και τη βιωσιμότητα μιας επιχείρησης, για ερευνητικούς, αναπτυξιακούς και χρηματοδοτικούς σκοπούς, χρειάζεται να κάνουμε μια βαθύτερη ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος.⁶ Για την ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος θα συνδυάσουμε την αξιολόγηση του ευρύτερου οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου με την αξιολόγηση του λεγόμενου οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας, το οποίο χρησιμοποιεί η ΕΕ στα πλαίσια της πολιτικής της για την κοινωνική

⁶ Υπάρχουν διάφορα εργαλεία που μας βοηθούν να αξιολογήσουμε το εξωτερικό περιβάλλον και τις επιπτώσεις του σε μια επιχείρηση. Τέτοια εργαλεία είναι η ανάλυση SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats), ή ανάλυση PESTLE (Political, Economic, Social, Technological, Legal, and Environmental or Ecological). Επισημαίνουμε ότι διαφοροποιούνται όταν πρόκειται για κοινωνικές επιχειρήσεις ώστε να ληφθεί υπόψη ο διπλός τους ρόλος. Κλείνοντας την ενότητα αυτή θα συνοψίσουμε με την ανάλυση SWOT που έχει εφαρμόσει ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» για να σχεδιάσει το επιχειρηματικό του μοντέλο.

επιχειρηματικότητα. Πιστεύουμε ότι η ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος της κοινωνικής οικονομίας έχει την εξής ιδιαιτερότητα: οι κοινωνικές επιχειρήσεις δεν αντιλαμβάνονται το περιβάλλον ως ένα παράγοντα που διαμορφώνεται εξωγενώς και καθορίζει τη συμπεριφορά τους, αλλά ένα παράγοντα τον οποίο στοχεύουν να αλλάξουν, καθώς η στρατηγική τους βασίζεται στην κοινωνική καινοτομία, την επανένταξη των ευάλωτων ομάδων και την προώθηση της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης.

α. Οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον

Όπως αναφέραμε παραπάνω η κρίση επηρέασε σημαντικά όλες τις επιχειρήσεις στην Ελληνική οικονομία. Στον Πίνακα 3 παραθέτουμε ορισμένους βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες μαζί με τις προβλέψεις της ΕΕ ως το 2016. Η ΕΕ προβλέπει σχετική ανάκαμψη το 2016. Αλλά οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης υπήρξαν βαθιές και θα επηρεάζουν τη χώρα μας για τις επόμενες δεκαετίες: ο ζυγός του δημοσίου χρέους, οι πολιτικές λιτότητας των μνημονίων για τη διαχείρισή του, η οικονομική ύφεση, η έλλειψη ρευστότητας και πιστώσεων, η μείωση των εισοδημάτων και των επενδύσεων, το κλείσιμο των επιχειρήσεων και η ανεργία, και η έξαρση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Στο Παράρτημα υπάρχουν πρόσθετα στοιχεία για τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα και την ΕΕ, βάσει των δεικτών της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί η φτώχεια και η ανεργία τα τελευταία 5 χρόνια.

Επομένως, χρειάζεται η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών και την επίτευξη των εθνικών στόχων της Στρατηγικής. Συχνά οι εθνικοί και υπερεθνικοί φορείς άσκησης πολιτικής τονίζουν τη δυνατότητα της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας να προσφέρουν θέσεις εργασίας, να στηρίξουν τεχνική και κοινωνική καινοτομία, και να προωθήσουν την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη. Σε επίπεδο ΕΕ, η Επιτροπή εκδίδει το 2011 Ανακοίνωση σχετικά με την *Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Οικονομία* (European Commission, 2011) που περιέχει μια δέσμη μέτρων πολιτικής για την κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα σε συνεργασία με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και με τα κράτη-μέλη. Το 2013 κυκλοφορεί ο *Οδηγός για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) που θέτει το πλαίσιο για μια διεξοδική πολιτική ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, ενώ ψηφίζονται οι Κανονισμοί για τα ταμεία της κοινωνικής οικονομίας που θα αντιμετώπιζαν το πρόβλημα χρηματοδότησης της κοινωνικής οικονομίας. Το 2014 ψηφίζονται οι Κανονισμοί για τη λειτουργία των Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων στα πλαίσια της πολιτικής συνοχής, οι οποίοι προβλέπουν την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως ειδική θεματική ενότητα και επενδυτική δραστηριότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΑΝΟΙΞΗ 2015

ΕΛΛΑΔΑ	2013	2014	2015	2016
% μεταβολή ΑΕγχΠ	-3,9	0,8	0,5	2,9
Πληθωρισμός	-0,9	-1,4	-1,5	0,8
Ανεργία (%)	27,5	26,5	25,6	23,2
Δημόσιο έλλειμμα (ως % του ΑΕγχΠ)	-12,3	-3,5	-2,1	-2,2
Δημόσιο χρέος (ως % του ΑΕγχΠ)	175,0	177,1	180,2	173,5
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (ως % του ΑΕγχΠ)	-2,3	-2,2	-1,6	-1,3

Πηγή: EUROSTAT, Europe 2020, <http://ec.europa.eu/europe2020/>

Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώνονται και οι δράσεις των εθνικών και τοπικών αρχών άσκησης πολιτικής στην Ελλάδα. Σε εθνικό επίπεδο, εκτός από το εθνικό ΕΣΠΑ, αναπτύσσεται το *Στρατηγικό Σχέδιο για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα* το 2013 (Ομάδα Διοίκησης Έργου, 2013) και υλοποιούνται διάφορα προγράμματα στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας EQUAL. Σε τοπικό επίπεδο για να υποστηριχθεί η ανάπτυξη του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας έχουν προταθεί και υλοποιηθεί επιπλέον τα εξής προγράμματα: *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινωνικής Ανασυγκρότησης του Δήμου Αθηναίων, 2012-2020*, και η *Εταιρεία Ανάπτυξης & Τουριστικής Προβολής Αθηνών*, ΕΥΚΕΚΟ.⁷

Συνολικά, τα προγράμματα αυτά κρίνουν επιτακτική την ανάγκη να ενταθούν οι προσπάθειες στήριξης της κοινωνικής οικονομίας εν όψει ενός μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος που πλήττει την τοπική ανάπτυξη και συνοχή και χαρακτηρίζεται από: την αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας, την υποβάθμιση του φυσικού και αστικού περιβάλλοντος, την έλλειψη ρευστότητας στην αγορά, τον εργασιακό αποκλεισμό, την αύξηση των αστέγων, τον υποσιτισμό, την υποβάθμιση των συστημάτων κοινωνικής φροντίδας και ένταξης, και την αύξηση των ξένων μεταναστών. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών τα προαναφερθέντα προγράμματα προτείνουν το συντονισμό των δραστηριοτήτων των δημοσίων φορέων και της κοινωνικής οικονομίας για: i) τη χρηματοδότηση, και ειδικότερα τη σύσταση οργανισμών μικρο-χρηματοδότησης που ειδικεύονται στην παροχή πιστώσεων και την πραγματοποίηση επενδύσεων στην κοινωνική οικονομία, ii) τη στελέχωση με προσωπικό ειδικευμένο στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, iii) την εγκαθίδρυση κεντρικού και περιφερειακού υποστηρικτικού μηχανισμού, iv) τη συνεργασία και δικτύωση μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων φορέων, v) την εφαρμογή συστημάτων μέτρησης της κοινωνικής αποδοτικότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, vi) την ανάπτυξη μιας Ενιαίας Εθνικής Στρατηγικής για την ενδυνάμωση της

⁷ Βλέπε *Μελέτη εφαρμογής για δράσεις εταιρικής κοινωνικής ευθύνης (ΕΚΕ) στον Δήμο Αθηναίων στο θεματικό τομέα παρέμβασης «Διασύνδεση και συνεργασία ιδιωτικών επιχειρήσεων με κοινωνικές επιχειρήσεις στα εδαφικά όρια του Δήμου Αθηναίων»*, 2015. Για διεξοδικότερη παρουσίαση των δράσεων σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, βλέπε Χριστοφόρου (2015).

κοινωνικής επιχειρηματικότητας, και vii) και τη βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου ειδικά ως προς τη φορολογία των μικρομεσαίων κοινωνικών επιχειρήσεων.

Ωστόσο, οι δράσεις αυτές είναι σε πρώιμο στάδιο στη χώρα μας και οι φορείς κοινωνικής οικονομίας μένουν εκτεθειμένοι στις δυσμενείς συνέπειες της κρίσης. Δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία διαθέσιμα για το σύνολο των Ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων για να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις της κρίσης. Αλλά, όπως είδαμε και στην περίπτωση του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην», η κρίση έρχεται να επιβαρύνει την ήδη επισφαλή θέση των κοινωνικών επιχειρήσεων λόγω του διπτού ρόλου που υπηρετούν και των προβλημάτων που υπάρχουν στο θεσμικό πλαίσιο, τη χρηματοδότηση, την τεχνογνωσία, την αναγνώριση του θεσμού, τον ανταγωνισμό της αγοράς, και τη στήριξη του Δημοσίου. Τους παράγοντες αυτούς θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στην επόμενη ενότητα για το οικοσύστημα. Για παράδειγμα, αν μετά την κρίση οι συμβατικές, εμπορικές και επενδυτικές, τράπεζες δεν δανείζουν στις επιχειρήσεις για τη στήριξη της σύστασης και λειτουργίας τους, δυσκολεύονται ακόμα περισσότερο να δανείσουν μια κοινωνική επιχείρηση λόγω του υψηλού ρίσκου που παρουσιάζει. Την ίδια στιγμή, την εποχή αυτή γίνεται δυσκολότερη η σύσταση εξειδικευμένων ιδιωτικών και δημοσίων φορέων χρηματοδότησης στην κοινωνική οικονομία, ελλείπει σχετικού θεσμικού πλαισίου και αγορών για επενδύσεις με κοινωνικό αντίκτυπο.

Αλλά τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα παραμένουν, ιδιαίτερα για τις ευάλωτες ομάδες. Στο Παράρτημα το Γράφημα Π.1 δείχνει το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα.⁸ Η φτώχεια και η ανεργία πλήττουν ιδιαίτερα τα άτομα με αναπηρία που δυσκολεύονται να εργαστούν ή να απευθυνθούν στο κράτος πρόνοιας για να εξασφαλίσουν τα μέσα επιβίωσης τους. Και η κρίση περιορίζει τις ήδη περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης και ικανοποίησης των αναγκών τους. Άλλωστε έχει εκτιμηθεί ότι η ενεργή συμμετοχή των ατόμων στην αγορά εργασίας είναι επωφελής τόσο για την φυσική και ψυχολογική τους υγεία, όσο για την τοπική ανάπτυξη μέσα από την επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας, την απαλλαγή του κρατικού προϋπολογισμού από πρόσθετες κοινωνικές δαπάνες, και την ανατροπή των δυσμενών συνεπειών της κρίσης. Εν όψει της αδυναμίας των μηχανισμών της αγοράς και του κράτους να δώσουν απάντηση στα ζητήματα αυτά, εξετάζεται η λύση των κοινωνικών επιχειρήσεων.

⁸ Σύμφωνα με την EUROSTAT, ως άτομα με αναπηρία ορίζονται τα πρόσωπα που δυσκολεύονται λίγο ως πολύ να συμμετέχουν σε οποιοδήποτε από τους 10 «τομείς» της ζωής, επειδή αντιμετωπίζουν, μεταξύ άλλων, ένα πρόβλημα υγείας ή κάποιο περιορισμό σε βασικές, καθημερινές δραστηριότητες. Οι 10 τομείς που αντιπροσωπεύουν σημαντικές πτυχές της ζωής και επιτρέπουν στο άτομο να εντάσσεται πλήρως στην κοινωνία είναι: η κινητικότητα, η μεταφορά, η προσβασιμότητα σε κτιριακές εγκαταστάσεις, η εκπαίδευση και η κατάρτιση, η απασχόληση, η χρήση του διαδικτύου, η κοινωνική επαφή και υποστήριξη, οι δραστηριότητες αναψυχής, η οικονομική ζωή, οι στάσεις και συμπεριφορές. Γίνεται φανερό ότι οι λήπτες ψυχικής υγείας μπορεί να είναι μια υπο-ομάδα του πληθυσμού αυτού. Αλλά δεν ήταν διαθέσιμα από την EUROSTAT πιο εξειδικευμένα στοιχεία. Τα συμπεράσματά μας, όμως, είναι συνεπή με παρατηρήσεις που επισημαίνουν τις συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού των ληπτών και δει την ανάγκη ανάπτυξης κατάλληλων μηχανισμών αποκατάστασης και επανένταξης. Βλέπε: Prevalence of disability (source EHSIS) (hlth_dsb_prve), Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS), Compiling agency: Eurostat, the statistical office of the European Union, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/hlth_dsb_prve_esms.htm.

β. Οικοσύστημα κοινωνικής οικονομίας

Είδαμε ότι η ανάγκη για την παραγωγή κοινωνικών αγαθών και την προώθηση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων είναι πολύ μεγάλη, και οι κοινωνικές επιχειρήσεις μέσα από τη συλλογική δράση για την επιδίωξη οικονομικών και κοινωνικών στόχων θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στην ανάγκη αυτή. Αλλά σύμφωνα με στοιχεία από το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας στον οποίο εγγράφονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, στις οποίες περιλαμβάνονται πλέον οι ΚΟΙΣΠΕ, αποτελούν τη μειοψηφία και δεν υπερβαίνουν τις 30 σε όλη την Ελλάδα (Balourdos and Geormas, 2012, Nasioulas and Mavroeidis, 2013, και European Commission, 2014b). Επομένως είναι πολύ λιγότερες σε σχέση με το μέγεθος και το είδος των κοινωνικών αναγκών που υπάρχουν και καλούνται να εξυπηρετήσουν, ιδιαίτερα μετά την κρίση, ενώ αυτές που υπάρχουν αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες, πέρα από αυτές που επιβάλλουν το ευρύτερο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις προκειμένου να συσταθούν και να λειτουργήσουν αποδοτικά απαιτούν το κατάλληλο *οικοσύστημα* σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Πρόκειται για ένα σύνολο παραγόντων που συνιστούν ένα ενιαίο υποστηρικτικό θεσμικό πλαίσιο και δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την αντιμετώπιση των δυσκολιών και την αξιοποίηση ευκαιριών που παρουσιάζονται στις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Τα συστατικά στοιχεία του οικοσυστήματος παρατίθενται στο Σχήμα 1. Εν συντομία, τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν:

- 1.** Το πλαίσιο που θέτουν οι νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με τη δράση των φορέων κοινωνικής οικονομίας.
- 2.** Τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες επένδυσης και χρηματοδότησης από αγορές και ταμεία που ειδικεύονται στην ενίσχυση φορέων της κοινωνικής οικονομίας και αξιολογούν τη βιωσιμότητά τους συνεκτιμώντας και μετρώντας τη χρηματοοικονομική τους απόδοση και τον κοινωνικό αντίκτυπο ή την κοινωνική απόδοση της λειτουργίας τους, δηλ. συνεκτιμώντας και μετρώντας την οικονομική τους αποτελεσματικότητα και την κοινωνική τους ωφελιμότητα.
- 3.** Την ανάπτυξη συστημάτων πιστοποίησης των κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών που διαθέτουν οι φορείς της κοινωνικής οικονομικής, έχοντας υπόψη την κοινωνική καινοτομία που παράγουν και την επιδίωξη αναπτυξιακών στόχων.
- 4.** Την καθιέρωση συστημάτων αξιολόγησης και μέτρησης του κοινωνικού αντίκτυπου των φορέων κοινωνικής οικονομίας για να εκτιμηθεί η αποδοτικότητα και βιωσιμότητά τους.
- 5.** Την ανάπτυξη μηχανισμών συμβουλευτικής, χρηματοδοτικής και εκπαιδευτικής υποστήριξης με την καθιέρωση δικτύων συνεργασίας τόσο μεταξύ φορέων κοινωνικής οικονομίας όσο και με εξειδικευμένους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε: i) το νομικό και ρυθμιστικό πλαίσιο, ii) τους χρηματοδοτικούς φορείς, iii) τους μηχανισμούς υποστήριξης και τα δίκτυα αμοιβαίας υποστήριξης, iv) τα συστήματα πιστοποίησης και αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου.

ΣΧΗΜΑ 1: Το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων στις χώρες της Ευρώπης
Πηγή: European Commission (2014a) *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe, Synthesis Report*, ICF Consulting Services, xiv, Figure ES1.4.

1) Νομικό και ρυθμιστικό πλαίσιο

Υπενθυμίζουμε ότι οι ΚΟΙΣΠΕ θεσμοθετήθηκαν με το Νόμο 2716/1999 στα πλαίσια της μεταρρύθμισης στο χώρο της ψυχικής υγείας. Κατόπιν εντάχθηκαν ως ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης στο Νόμο 4019/2011 για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Συνιστούν τις πρώτες προσπάθειες για τη νομική και θεσμική κατοχύρωση της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.

Στην ερώτηση γιατί η ομάδα του «Eu Zην» επέλεξε τη νομική μορφή ΚΟΙΣΠΕ, αντί μιας κερδοσκοπικής επιχείρησης που δραστηριοποιείται στην παραδοσιακή οικονομία, ή ενός ιδρύματος δηλ. ενός παραδοσιακού φορέα της κοινωνικής οικονομίας, η κα. Νικολάου απάντησε ότι ήταν η μόνη επιλογή δεδομένων των προνομίων που έδινε ο νόμος σε όλα τα επίπεδα: οι λήπτες συμμετέχουν ισότιμα στην εργασία και στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων, και δε χάνουν το επίδομα και τη σύνταξη που λαμβάνουν από το κράτος

πρόνοιας. Μάλιστα, θεωρεί ότι ο Νόμος 2716/1999 ήταν πραγματικά καινοτόμος νόμος και εξακολουθεί να είναι μέχρι σήμερα:

«Αποτελεί το πρώτο και το μόνο θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα στη χώρα μας. Έχει μία αξία ιστορική ότι ένας νόμος για την κοινωνική επιχειρηματικότητα ξεκινά από την ψυχική υγεία που δείχνει, αν θέλετε, και το ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται ένας χώρος της ψυχικής υγείας, που είναι η αλληλέγγυα κοινωνία, [και] η δυνατότητα ισότιμης συμμετοχής ...»

Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, η νομοθεσία είναι συνεπής με τις Ευρωπαϊκές προσεγγίσεις και συνθήκες για την κοινωνική οικονομία.⁹ Ωστόσο, θεωρούν ότι ο νόμος του 2011 δεν ορίζει την κοινωνική επιχειρηματικότητα με σαφήνεια. Περιορίζεται σε μια τυποποίηση βασισμένη στη νομική μορφή της κοινωνικής επιχείρησης προκειμένου το κράτος να εξασφαλίσει ελεγκτικές και όχι λειτουργικές ρυθμίσεις για την προώθηση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Κατά συνέπεια, ο νόμος αδυνατεί να λάβει υπόψη προηγούμενες νομοθεσίες και μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων. Λόγου χάρη, στο νόμο του 2011 γίνεται αναφορά σε ευάλωτες ομάδες αλλά το νέο πλαίσιο δεν καθορίζει επαρκώς τη δράση προγενέστερων μορφών κοινωνικής επιχειρηματικότητας, όπως των ΚΟΙΣΠΕ. Επομένως, χρειάζεται να διαμορφωθεί ένα διευρυμένο και ενιαίο νομικό πλαίσιο που θα περιλαμβάνει και θα προσδιορίζει τους πολλαπλούς τύπους επιχειρηματικότητας που υπάρχουν στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας, ανάλογα με τις ειδικές κοινωνικές ανάγκες που εξυπηρετούν και τις δομές που πρέπει να στηρίζουν για να τις πετύχουν (για αναλυτικότερη παρουσίαση των προβλημάτων που δημιουργεί ο νόμος στον ορισμό της κοινωνικής επιχείρησης, βλέπε Χριστοφόρου, 2015).

Οι τυπικές και ουσιαστικές υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον παρόντα νόμο – η εγγραφή στο Μητρώο, η κατάθεση επιχειρηματικού σχεδίου, και ο ετήσιος απολογισμός και προγραμματισμός – εντάσσονται στην προσπάθεια των δημοσίων αρχών για βελτίωση των μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου, ιδιαίτερα για τον περιορισμό των φαινομένων καταχρήσεων και διαφθοράς του παρελθόντος. Ωστόσο, σε μια πρόσφατη μελέτη περίπτωσης για την Ελλάδα (European Commission, 2014b) εκφράζονται επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα που έχει ο παρών νόμος να αντιμετωπίσει τις συνθήκες αυτές. Θεωρεί ότι ο νόμος συνεπάγεται έντονη γραφειοκρατία, προκαλώντας σύγχυση και αποθαρρύνοντας τους επιχειρηματίες από το να αξιοποιήσουν τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που προσφέρει. Επιπλέον, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, ο νόμος ορίζει την τήρηση των τυπικών και ουσιαστικών υποχρεώσεων για την απόκτηση πρόσβασης σε

⁹ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση με τίτλο «Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα» (European Commission, 2011) ορίζει την «κοινωνική επιχείρηση» ως τη μορφή επιχειρηματικότητας η οποία:

- ασκεί εμπορική δραστηριότητα για την επίδιξη του κοινωνικού σκοπού παραγωγής ενός κοινού αγαθού, συχνά με τη μορφή της κοινωνικής καινοτομίας, δηλ. τη δημιουργία νέων μορφών συνεργασίας και συνεταιριστικών θεσμών,
- επανεπενδύει τα κέρδη τους για την επίδιξη του κοινωνικού τους σκοπού,
- εφαρμόζει μεθόδους οργάνωσης ή συστήματα ιδιοκτησίας που αντανακλούν την κοινωνική της αποστολή, και τις αρχές δημοκρατικής συμμετοχής και κοινωνικής δικαιοσύνης.

χρηματοδότηση. Αλλά ειδικά στον τομέα της σύστασης φορέων χρηματοδότησης, ο νόμος δεν έχει εφαρμοστεί, ένα κοινό πρόβλημα στην Ελλάδα για πολλές νομοθετικές ρυθμίσεις.

Έπειτα το γεγονός ότι σύμφωνα με το νόμο του 1999 οι ΚΟΙΣΠΕ υπάγονται στο Υπουργείο Υγείας, ενώ με το νόμο του 2011 υπάγονται στο Υπουργείο Εργασίας, έχει δημιουργήσει μεγάλα ζητήματα. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η κα. Νικολάου, «στην ουσία έχουμε δύο «μπαμπάδες»: ο ΚΟΙΣΠΕ είναι και κοινωνική επιχείρηση, αλλά και μονάδα ψυχικής υγείας». Στη συνέχεια μας εξηγεί πώς ο νόμος, κατά τη γνώμη της, αδυνατεί να ορίσει και να περιχαρακώσει τους στόχους και τις δομές της κοινωνικής οικονομίας, καθώς και να διαφοροποιήσει και να προστατέψει τις ιδιαιτερότητες των διαφορετικών μορφών που λειτουργούν στο πλαίσió της (π.χ., ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης και ΚΟΙΣΠΕ), με κίνδυνο να αλλοιώσει και να υπονομεύσει το νόημα και το σκοπό, την ιδέα και την κουλτούρα της κοινωνικής οικονομίας που μόλις ξεκινάει στη χώρα μας. Και πιστεύει ότι ο κίνδυνος αυτός είναι ιδιαίτερα έντονος την εποχή της κρίσης που ο κόσμος γίνεται επικριτικός όταν φέρνει στη μνήμη του τις αποτυχημένες και σκανδαλώδεις εμπειρίες του παρελθόντος στο χώρο των συνεταιρισμών και των μη κυβερνητικών οργανισμών που λειτούργησαν βάσει στενότερων οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων.

«Το δικό μας το αίτημα ως μονάδα και ως Ομοσπονδία είναι να κρατήσουμε το δισυπόστατο του χαρακτήρα μας ... το κομμάτι της μονάδας ψυχικής υγείας να παραμείνει στο Υγείας για να διατηρήσει τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του ... Οι δεσμοί μας με το Υγείας είναι ότι από εκεί παίρνουμε έγκριση σκοπιμότητας. Ο εθνικός σχεδιασμός λέει ότι σε κάθε τομέα ψυχικής υγείας αναπτύσσεται ένας ΚΟΙΣΠΕ. Άρα αυτή τη στιγμή υπάρχουν περίπου 28 στη χώρα, έχουμε πολύ δρόμο ακόμη να διανύσουμε, η Αθήνα διαθέτει 13 τομείς, η Θεσσαλονίκη 2 και οι υπόλοιποι νομοί έναν. Απαιτείται έγκριση σκοπιμότητας για να ληφθεί η ονομασία κοινωνικός συνεταιρισμός κάτι που προϋποθέτει σύσταση, καταστατικό, ποσόστωση, δηλ. τουλάχιστον 35% να είναι λήπτες υπηρεσιών ψυχικής υγείας, και να υποβάλεις ένα business plan. Μέχρι εκεί είναι. Αυτό αποτελούσε και το προστάδιο, εντάσσεσαι σε έναν τομέα και από εκεί και πέρα μπορούσες να είσαι δυνητικά δικαιούχος κοινοτικών προγραμμάτων, τα οποία περνούσαν από το Υγείας-Πρόνοιας ...

«...Στη συνέχεια, το θεσμικό πλαίσιο για τους ΚΟΙΝΣΕΠ θέτει ως προϋπόθεση τη συμμετοχή του Εργασίας. Υπάρχει ένα ζήτημα, μία ασάφεια. ... Υπάρχει ένα μητρώο κοινωνικών επιχειρήσεων, που είναι δυσλειτουργικό αυτή τη στιγμή, κοινωνικό ταμείο [και] υποστηρικτικός μηχανισμός δεν υπάρχουν, γίνεται ζήτηση ατελείωτων στοιχείων ...»

«Αλλά και τα περίπλοκα στοιχεία που ζητούνται από τους ΚΟΙΣΠΕ καλό είναι να κατανοηθεί από ποιον ζητούνται, που αν εμείς είμαστε ένας από τους προχωρημένους ΚΟΙΝΣΕΠ, δυσκολευόμαστε να βρούμε ανθρώπους να αφήσουν άλλες δραστηριότητες και να συμπληρώσουν το ατέρμονο αυτό κομμάτι χωρίς αποτέλεσμα, γιατί όταν κάνεις ένα μητρώο, πρέπει να υπάρχει και συναλλαγή. Τα

στοιχεία δίνονται, το Μητρώο πού σε υποστηρίζει, πού σε διασφαλίζει; ... Υποστήριξη δεν υπάρχει, ούτε διασφάλιση, μόνο καταγραφή.»

«Καλλιεργήθηκαν προσδοκίες επιχορήγησης από την εγγραφή σ' αυτό [Μητρώο]. Κάποιοι έφτιαξαν σφραγίδες, περιμένοντας την επιχορήγηση. Δεν [την] πήραν..., σταμάτησαν. Υπήρξε θυμός, γιατί να φτιάξουμε σφραγίδες, να πληρώσουμε δικηγόρο; Άλλα έξοδα... Πρέπει να ξαναχτιστεί ο σκοπός και η διασύνδεση του Μητρώου.»

ii) Χρηματοδοτικοί φορείς

Η ιδιαιτερότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων να συνδυάζουν οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους στη βάση ιδεωδών και πρακτικών του συνεταιρισμού επιφέρει ειδικές συνθήκες στη χρηματοδότησή τους, διαφορετικές από εκείνες των συμβατικών – κερδοσκοπικών (for-profit) – επιχειρήσεων της αγοράς. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις τοπικές και διεθνείς αγορές, λόγω της εισαγωγής εναλλακτικών τρόπων διοίκησης και παραγωγής αγαθών στη βάση συλλογικών σκοπών και διαδικασιών, ώστε να δυσκολεύονται να προσελκύσουν και να συγκεντρώσουν πόρους για τη χρηματοδότηση της σύστασης και λειτουργίας τους.

Στην Ελλάδα οι πηγές χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι περιορισμένοι, ενώ οι αγορές για επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου είναι ανύπαρκτες. Το *Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας* που προβλέπει ο Νόμος 4019/2011, δεν έχει ακόμα συσταθεί, παρά τις εξαγγελίες διαδοχικών κυβερνήσεων από την ψήφιση του νόμου. Επίσης δεν υπάρχει ειδικό θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση και λειτουργία δικτύων μικρο-χρηματοδότησης παρά το γεγονός ότι στηρίζονται από την ΕΕ και τα υπερεθνικά όργανα, ενώ προβλέπονται στις περισσότερες Στρατηγικές Δράσεις που αναπτύχθηκαν σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» στηρίζεται κυρίως σε έσοδα από την εμπορική του δραστηριότητα και σε πόρους από αναπτυξιακά προγράμματα της Τράπεζας της Ελλάδας και της ΕΕ (EQUAL, «Συνέργια») στα οποία συμμετείχε στο παρελθόν. Επίσης υποστηρίζεται από το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής καθώς και το Σύνδεσμο VINCI.

Εν όψει των περιορισμένων πηγών χρηματοδότησης και των προκλήσεων της κρίσης, ρωτήσαμε τον ΚΟΙΣΠΕ αν αναμένει χρηματοδότηση από άλλες πηγές, όπως εμπορικές Τράπεζες, ευρωπαϊκά ή εθνικά Ταμεία, δίκτυα crowdfunding, Τράπεζες κοινωνικού κεφαλαίου ή/ και μικρο-πιστωτικούς οργανισμούς. Η κα. Νικολάου ανέφερε ότι διερευνούν άλλες, εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης, όπως το crowdfunding. Αλλά τόνισε πως η έρευνα αυτή απαιτεί επιπλέον οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους, όπως συμβαίνει με την έρευνα αγοράς, την έρευνα μάρκετινγκ, την οργάνωση φεστιβάλ και τη συμμετοχή σε σεμινάρια, συνέδρια και δίκτυα συνεργασίας εντός και εκτός Ελλάδας για ενημέρωση και κατάρτιση. Οι έρευνες αυτές στηρίζουν τη βιωσιμότητα μιας επιχείρησης, όχι μόνο γιατί συμβάλλουν άμεσα στην οργάνωση και την ανάπτυξη της, αλλά προσελκύουν και

χρηματοδότηση: οι τράπεζες ζητούν τις έρευνες αυτές που συνοψίζονται σε επιχειρηματικά μοντέλα για να εγκρίνουν πιστώσεις. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι ΚΟΙΣΠΕ έχουν περιορισμένο ανθρώπινο δυναμικό, τα πρόσωπα που διαχειρίζονται τις έρευνες αυτές πολλές φορές «δεν βγαίνουν από τον προϋπολογισμό της επιχείρησης – στην ουσία το ΔΣ τα καλύπτει όλα αυτά».

Επομένως, εκείνο που πρέπει να υπάρχει, σύμφωνα με την κα. Νικολάου, είναι ένας υποστηρικτικός μηχανισμός:

«Εκεί χρειάζονται χρήματα, στους υποστηρικτικούς μηχανισμούς. Αν διασφαλίζονται, δε χρειαζόμαστε 100.000 ευρώ για τη δημιουργία θέσεων εργασίας ... δημιουργούν και μία υποδομή και μία διάρκεια και είναι στην αναπτυξιακή κατεύθυνση ... κάνουν πιο συστηματικό το καθετί. Να μπορώ να δανειστώ από Τράπεζες κοινωνικού κεφαλαίου με άλλες προϋποθέσεις...»

iii) Μηχανισμοί και δίκτυα υποστήριξης

Οι μηχανισμοί υποστήριξης συγκεντρώνουν ειδικούς πάνω στην κοινωνική οικονομία για τη στήριξη της λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσα από την ανταλλαγή πληροφοριών και την παροχή συμβουλευτικών και εκπαιδευτικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα στην επιδίωξη κοινωνικών στόχων, την ενσωμάτωση ευπαθών ομάδων, τη δικτύωση μεταξύ φορέων κοινωνικής οικονομίας και τη σύμπραξή τους με άλλους φορείς.

Σύμφωνα με το *Οδηγό για την Κοινωνική Οικονομία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής* (2013: 81-85), μία από τις σοβαρότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο χώρος της κοινωνικής οικονομίας, πέρα από την εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων και την εγκαθίδρυση ενός ενιαίου θεσμικού πλαισίου, είναι η εξειδικευμένη εκπαίδευση και κατάρτιση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και στην εφαρμογή των συνεταιριστικών αρχών. Υπάρχουν λίγες σχολές, προγράμματα και δίκτυα συμβουλευτικής υποστήριξης πάνω στη διοίκηση κοινωνικών επιχειρήσεων και άλλων φορέων της κοινωνικής οικονομίας. Κυρίως υπάρχει έλλειμμα ευαισθητοποίησης και αναγνώρισης της κοινωνικής αξίας που παράγεται από τους φορείς αυτούς, ιδιαίτερα σε ένα περιβάλλον όπου η κυρίαρχη οικονομική νοοτροπία «συνεχίζει να εστιάζει στην ιδιοτέλεια και την ατομική πρωτοβουλία παρά σε συλλογικές και αλτρουιστικές συμπεριφορές» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013: 81). Μάλιστα, από το 19^ο αιώνα στην Ευρώπη, στα καταστατικά των συνεταιρισμών και των κεντρικών τους οργάνων συναντούμε συχνά στόχους και δράσεις για την εκπαίδευση στις αρχές και πρακτικές του συνεταιρισμού (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2013: 71-72).

Στη χώρα το 2014 προκηρύχθηκε η δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας με τη μορφή Αναπτυξιακών Συμπράξεων. Συγκεκριμένα προβλέπεται η σύσταση μηχανισμών σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο οι οποίοι θα προσφέρουν τις ακόλουθες υπηρεσίες:

Κεντρικός Μηχανισμός για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας (<http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1098>).

α) Θα εποπτεύεται από την Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία (ΕΥΚΕΚΟ) και θα έχει ρόλο επιστημονικό, συμβουλευτικό και εκπαιδευτικό.

β) Δημιουργία ενός Εθνικού Παρατηρητηρίου για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.

Περιφερειακοί Μηχανισμοί για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας (<http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1101>).

α) Πληροφόρηση και ενημέρωση για τα χαρακτηριστικά και τους σκοπούς της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

β) Παρακίνηση και υποστήριξη της σύστασης ΚΟΙΝΣΕΠ με την παροχή υπηρεσιών κινητοποίησης, υποστήριξης και συμβουλευτικής (coaching και mentoring)

γ) Παροχή υπηρεσιών θερμοκοιτίδας που θα προσφέρουν κοινή επιχειρηματική έδρα, ή/και συμβουλευτική στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, κοινή διοικητική και λογιστική υποστήριξη, εξειδικευμένες υπηρεσίες επιχειρηματικής συμβουλευτικής ή μέρος αυτών κλπ.

δ) Ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, μέσω της προώθησης τοπικών συμφωνιών συνεργασίας (local pacts) μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και δημοσίων οργανισμών ή ιδιωτικών επιχειρήσεων

ε) Δικτύωση των ΚΟΙΝΣΕΠ σε τοπικό επίπεδο, καθώς και τη δημιουργία συστάδων (clusters) κοινωνικών επιχειρήσεων

στ) Υποστήριξη διακρατικών συνεργασιών με φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας του εξωτερικού

ζ) Υποστήριξη νέων κοινωνικών επιχειρηματιών αναφορικά με τη συμμετοχή τους σε προγράμματα τύπου ERASMUS νέων κοινωνικών επιχειρηματιών

Οι μηχανισμοί αυτοί πρέπει να ακολουθούν αρχές όπως: η εταιρικότητα, η πολυ-επίπεδη διακυβέρνηση, η πολυσυμμετοχικότητα, η κοινωνική καινοτομία, η ισότητα των φύλων, η ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, η προστασία του περιβάλλοντος, και η αξιοποίηση αποτελεσμάτων και καλών πρακτικών του ΕΣΠΑ. Επίσης, πρέπει να προκύψουν ως αποτέλεσμα διαλόγου «εκ των κάτω» και να περιλαμβάνουν τουλάχιστον:

- α) ένα τοπικό/ περιφερειακό φορέα με δημόσιο χαρακτήρα (ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ συλλογικού/ δημοσίου συμφέροντος)
- β) ένα φορέα ή τυπικό δίκτυο φορέων της κοινωνίας των πολιτών ή της κοινωνικής οικονομίας ή κοινωνικής επιχειρηματικότητας
- γ) ένα τοπικό φορέα με γνώση των προβλημάτων της περιοχής και αποδεδειγμένη εμπειρία σε παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στον τομέα της επιχειρηματικότητας (όπως πανεπιστημιακά ιδρύματα)

Το πρόβλημα είναι ότι οι μηχανισμοί αυτοί είναι υπό σύσταση. Ελλείπει σχετικών πρωτοβουλιών από δημόσιους φορείς, οι ομοσπονδίες των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς και διάφορα δίκτυα αμοιβαίας υποστήριξης μεταξύ τους (π.χ. το Δίκτυο ΚΟΙΝΣΕΠ, www.koinsep.org), κινητοποιούνται και οργανώνονται για να καλύψουν το κενό αυτό, αν και αντιμετωπίζουν δυσκολίες, λόγω περιορισμένων υλικών και ανθρωπίνων πόρων. Η ανάγκη για μηχανισμούς και δίκτυα υποστήριξης είναι μεγάλη αν σκεφτεί κανείς ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει η ειδικότητα του «κοινωνικού επιχειρηματία» και δεν υπάρχουν σχολές και προγράμματα που παρέχουν αντίστοιχες γνώσεις. Η κα. Νικολάου πολλές φορές ανέφερε την υπέρμετρη προσπάθεια που έπρεπε να καταβάλλουν τα μέλη της ομάδας του ΚΟΙΣΠΕ για να μάθουν πώς λειτουργούν η επιχείρηση και η αγορά, καθώς ειδικεύονται στο χώρο της ψυχικής υγείας:

«Αυτό το έλλειμμα υπάρχει και πραγματικά είναι ένα ζήτημα για τη χώρα μας. ... Το κοινωνικό μάντζμεντ είναι ανύπαρκτο και ως εκπαίδευση και ως προφίλ. Τα προφίλ είναι διάφορα, είτε ένας επαγγελματίας ψυχικής υγείας όπως εγώ, μία [κοινωνική] λειτουργός με ειδικότητα στην ψυχική υγεία που έμαθα και λίγα, είτε το αντίστροφο, δηλ. ένας οικονομολόγος που μαθαίνει και λίγο τα της ψυχικής υγείας. Ακόμη και σήμερα, τόσα χρόνια μετά, αυτό είναι το προφίλ και οι βελτιώσεις είναι ελάχιστες. Νομίζω το μάθημα κοινωνικής οικονομίας προσπάθησε να εισαχθεί στην Ανώτατη εκπαίδευση και σε ένα θεωρητικό πλαίσιο, δηλαδή αυτό που λέει ότι ο κοινωνικός επιχειρηματίας υπάρχει σε άλλες χώρες δεν υπάρχει εδώ. Ήταν ένα έλλειμμα του τότε και του σήμερα.»

Εκείνο, όμως, που φαίνεται να απασχολεί την κα. Νικολάου, και ως πρόεδρο του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» και ως γραμματέα της Ομοσπονδίας, είναι η πρακτική αξία και αποτελεσματικότητα τέτοιων μηχανισμών και πρωτοβουλιών:

«Κανείς πρέπει να βλέπει, να παντρεύει το πρακτικό με το θεωρητικό. Θέλω, λοιπόν, έναν υποστηρικτικό μηχανισμό και συνεργασία με φορείς που θα ερευνούν, θα μετατρέπουν τα στοιχεία μου σε επιστημονικά, θα προχωρούν την τεχνογνωσία, αλλά και θα μου στηρίζουν την καθημερινότητα. Δύσκολα το βρίσκουμε αυτό...»

«Στην Ομοσπονδία, σκεφτόμαστε να κάνουμε μία ομάδα εμπειρογνομώνων. Να μας πλαισιώσει, σε δουλειά εθνικής εμβέλειας, ... και να προσπαθήσουμε μαζί να συνοδοιπορήσουμε και να δούμε τί μπορεί να γίνει. Να φτιάξουμε κοινό πλάνο

δράσης που θα αφορά την έρευνα και τους Πανεπιστημιακούς, αλλά και την καθημερινότητα. Κοινωνική επιχείρηση χωρίς την καθημερινότητα δεν μπορεί να υπάρξει.»

iv) Συστήματα πιστοποίησης και αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν συστήματα πιστοποίησης αγαθών και υπηρεσιών με κοινωνικό αντίκτυπο. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις καλούνται να εφαρμόσουν πιστοποιήσεις που ισχύουν για όλες τις επιχειρήσεις. Βεβαίως είναι απαραίτητο σε ορισμένους κλάδους να τηρούνται ενιαία συστήματα, όπως στους κλάδους που σχετίζονται με την παραγωγή και επεξεργασία τροφίμων. Είδαμε ότι οι δραστηριότητες catering και οι κοινωνικές κουζίνες του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» εφαρμόζουν τις σχετικές πιστοποιήσεις, γεγονός που επιβεβαιώνει την ασφαλή διαχείριση των τροφίμων για την ασφάλεια των καταναλωτών και την κάνει ανταγωνιστική στις αντίστοιχες αγορές.

Ωστόσο, η βιβλιογραφία επισημαίνει την ανάγκη καθιέρωσης συστημάτων πιστοποίησης κατάλληλων για αγαθά και υπηρεσίες με κοινωνικό αντίκτυπο, ώστε να υπάρχει η κατάλληλη ενημέρωση για την προέλευση και ποιότητα του αγαθού. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι τα προϊόντα ηθικού εμπορίου (fair trade), ώστε οι προμηθευτές και καταναλωτές να γνωρίζουν τις συνθήκες παραγωγής και διάθεσης των αγαθών αυτών και να ενημερώνουν τις επιλογές τους.

Ομοίως στη χώρα μας δεν είναι διαδεδομένη η πρακτική της αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου. Μια μέθοδος για την αξιολόγηση αυτή είναι η κοινωνική λογιστική. Χρησιμοποιείται από διάφορες εταιρίες από τη δεκαετία του 1970, ιδιαίτερα στο Ηνωμένο Βασίλειο (Evans, 2000). Σε γενικές γραμμές, περιλαμβάνει τη συστηματική αξιολόγηση των κοινωνικών και αναπτυξιακών επιπτώσεων ενός συνεταιρισμού στα μέλη του, αλλά και στην ευρύτερη κοινότητα. Μια τέτοια αξιολόγηση περιλαμβάνει τη σύνταξη «ισολογισμών» που καταγράφουν, για παράδειγμα, το ποσοστό των ατόμων με ειδικές ανάγκες που απασχολούνται σε έναν οργανισμό ή μια επιχείρηση και πώς αυτό έχει επηρεάσει πτυχές ανάπτυξης και ευημερίας σε κοινοτικό επίπεδο (με τη μείωση της ανεργίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες και τον περιορισμό του ποσού δημοσίων πόρων που απαιτούνται για την κοινωνική ασφάλιση των ατόμων αυτών), αλλά και σε ατομικό επίπεδο (με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, υγείας, autárκειας και αυτοπεποίθησης των απασχολουμένων ατόμων με ειδικές ανάγκες). Με τον τρόπο αυτό, τα μέλη των οργανισμών αυτών αλλά και της ευρύτερης κοινότητας παρακολουθούν και ελέγχουν τις δραστηριότητες των οργανισμών για να βεβαιωθούν για την οικονομική τους βιωσιμότητα και την κοινωνική τους συμβολή.

Η πληροφόρηση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς χρηματοδότησης που επενδύουν στην επιχειρηματική δραστηριότητα γενικότερα ή ιδρύονται για να προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες πίστωσης σε φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Ο ετήσιος απολογισμός δίνει στους επενδυτές πληροφόρηση για το αν ο συνεταιρισμός επιτυγχάνει τους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους που θέτει. Μάλιστα αποτελεί μέρος του επιχειρηματικού σχεδίου του συνεταιρισμού που φανερώνει τη

δέσμευσή του να πετύχει τους στόχους του, παραθέτοντας: i) τις ειδικότερες δράσεις που αναλαμβάνει και τα μέσα που διαθέτει, ii) το χρονοδιάγραμμα δράσης του, iii) την κατανομή των ευθυνών μεταξύ των μελών, iv) τις συλλογικές τους αποφάσεις, και v) τη δυνατότητα συγκέντρωσης πόρων από δάνεια, επιχορηγήσεις, δωρεές, εθελοντική εργασία, καθώς και από την παραγωγή και εμπορία προϊόντων.

Ο Νόμος 4019/2011 για τις κοινωνικές επιχειρήσεις προβλέπει την υποχρέωση των ΚΟΙΝΣΕΠ που είναι εγγεγραμμένες στο Μητρώο να καταρτίζουν ετήσιο απολογισμό και προγραμματισμό, το οποίο καταθέτουν στο Υπουργείο Εργασίας και κοινοποιείται στο διαδίκτυο (Άρθρο 2, παρ. 7). Το Υπουργείο διαθέτει στην ιστοσελίδα του (<http://www.ypakp.gr/>) ένα πρότυπο έγγραφο ετήσιου απολογισμού και προγραμματισμού με ερωτήσεις που καλύπτουν τόσο τα χρηματοοικονομικά αποτελέσματα της ΚΟΙΝΣΕΠ, όσο και τις κοινωνικές της επιπτώσεις. Στον Πίνακα 4 παραθέτουμε τις ερωτήσεις του ετήσιου απολογισμού κάνοντας διάκριση μεταξύ των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων. Ωστόσο, το Υπουργείο δεν προσφέρει περαιτέρω διευκρινήσεις σχετικά με τις έννοιες και τους δείκτες που θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση των κοινωνικών τους επιπτώσεων όπως: i) ο κοινωνικός αποκλεισμός, ii) η συλλογικότητα, iii) το συλλογικό όφελος, iv) η τοπική ανάπτυξη, v) η κοινωνική συνοχή, vi) η απασχόληση ατόμων από ευάλωτες ομάδες και vii) ο τρόπος διανομής των κερδών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΕΤΗΣΙΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
<ul style="list-style-type: none"> • Προώθηση της απασχόλησης/ καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού • Προώθηση της συλλογικότητας/ εξυπηρέτηση του συλλογικού οφέλους • Προώθηση της τοπικής ανάπτυξης/ προώθηση κοινωνικής συνοχής • Αριθμός εργαζομένων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες • Τρόπος διανομής κερδών 	<ul style="list-style-type: none"> • Αριθμός εργαζομένων • Κύκλος εργασιών • Μεγαλύτερη εισροή εσόδων • Καθαρά κέρδη • Αξία πάγιων στοιχείων • Δανειακός προγραμματισμός: δάνεια, επιχορηγήσεις, λοιπές πηγές χρηματοδότησης

Γενικότερα, όπως επισημαίνει η βιβλιογραφία, είναι δύσκολο να μετρήσουμε τις κοινωνικές επιπτώσεις ενός οργανισμού ή μιας δραστηριότητας. Από τη μια πλευρά, προσπαθούμε να δώσουμε ποσοτικά στοιχεία σε παράγοντες με ποιοτικές διαστάσεις και έμμεσες επιδράσεις εντός και εκτός του οργανισμού. Από τη άλλη, ο τρόπος που ορίζονται και μετρώνται οι κοινωνικές επιπτώσεις εξαρτάται από το πλαίσιο μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται ο οργανισμός: σε ποιες ειδικές ανάγκες στοχεύει, ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε, ποιες είναι οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δομές που στηρίζουν ή όχι τις δραστηριότητες του οργανισμού. Πρέπει, λοιπόν, να υπάρξει ένας μηχανισμός που θα επιλύσει τα προβλήματα αυτά και θα καθιερώσει ένα ενιαίο πλαίσιο αναφοράς και

εφαρμογής για όλες τις επιχειρήσεις. Αλλιώς η αποτίμηση του κοινωνικού αντίκτυπου γίνεται δυσχερής και ανώφελη.

Για παράδειγμα, ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» εστιάζει, όπως είδαμε, στην ποσοτική και ποιοτική διάσταση στην αποκατάσταση και επανένταξη ληπτών ως ένα μέτρο της επιτυχίας του: αποβλέπει τόσο στην αύξηση του αριθμού των ληπτών που εργάζονται στην επιχείρησή του, όσο και στην απασχόλησή τους με διάρκεια, κυρίως μέσω της κατάρτισής τους και της συνεχούς οικονομικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξής τους. Ωστόσο, η κα. Νικολάου επιβεβαιώνει τις δυσκολίες που δημιουργούνται στην πράξη.

«Το Μητρώο ζητά στοιχεία και δεν έχει αναρωτηθεί πώς θα μετρηθούν. Είναι στοιχεία που δε γνωρίζει αν αυτοί οι άνθρωποι έχουν το μηχανισμό να τα απαντήσουν. Με τί εργαλεία θα τα απαντήσουμε; Δεν υπάρχουν δείκτες, κι επειδή ακριβώς δεν έχουμε δουλέψει με δείκτες, δεν υπάρχουν ως πυλώνες αξιολόγησης της λειτουργίας. Ποιος είναι ο δείκτης που φανερώνει επιτυχία στην απασχόληση; Ο ποσοτικός; Ο ποιοτικός; Η διάρκεια της θέσης εργασίας; Το ύψος της αμοιβής; Ποιοι δείκτες προσδιορίζουν μία επιτυχημένη επαγγελματική επανένταξη του λήπτη; Ανάλογα και με την κοινωνική επιχείρηση και τους κοινωνικούς σκοπούς που έχει; Δεν είναι για όλες το ίδιο...»

3) Εσωτερικό περιβάλλον

Η διάκριση ανάμεσα στο εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης είναι δυσχερής: η αλληλεπίδραση της επιχείρησης με το εξωτερικό περιβάλλον σημαίνει ότι το περιβάλλον αυτό προσδιορίζει τη λειτουργία της επιχείρησης, ενώ εκείνη μπορεί να μεταβάλλει το περιβάλλον αυτό με τις συνεργασίες που αναπτύσσει, τις αξίες που προβάλλει και διαδίδει, και τις διεκδικήσεις που εκφράζει μέσω συλλογικών οργάνων για τη μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου. Στην ενότητα αυτή εστιάζουμε στο εσωτερικό της κοινωνικής επιχείρησης παρουσιάζοντας το οργανόγραμμά της και τις στρατηγικές που χρησιμοποιεί για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά της στην αγορά και την εξυπηρέτηση της κοινωνικής της αποστολής. Για τον ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» συγκεντρώσαμε τα στοιχεία αυτά από την ιστοσελίδα του και τη συνέντευξη που μας παρέθεσε η κα. Νικολάου

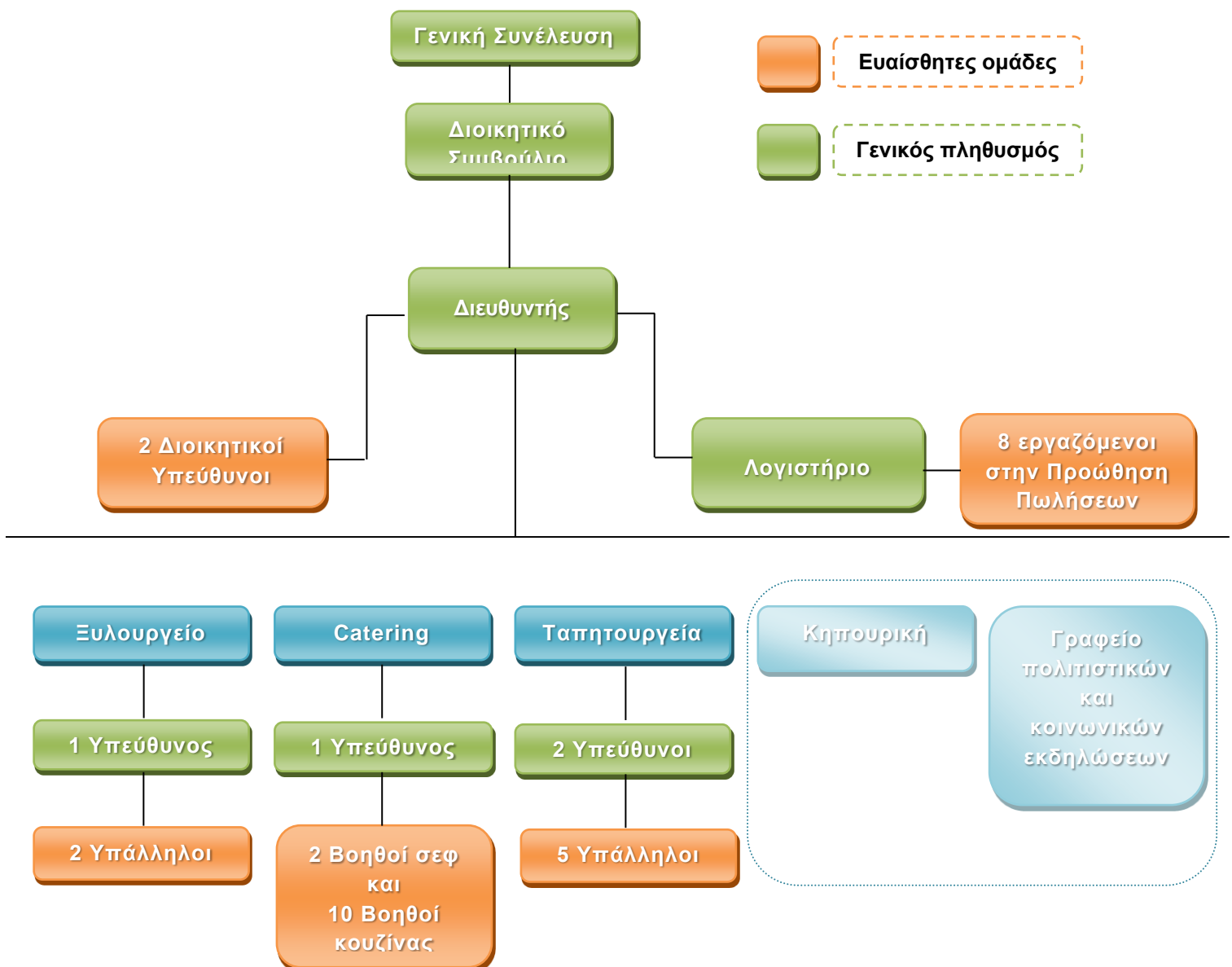
α. Οργανόγραμμα

Το οργανόγραμμα σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζεται από τις διατάξεις του Νόμου 2716/1999 σχετικά με την οργανωτική δομή και τη διοίκηση των ΚΟΙΣΠΕ. Στο Σχήμα 2 παραθέτουμε το οργανόγραμμα του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» με βάση το σχήμα που δίνει στην ιστοσελίδα του. Έχει ενδιαφέρον ότι χρησιμοποιείται διαφορετικός χρωματισμός για να διακρίνεται η θέση των ληπτών, μελών ευαίσθητων ομάδων, στην ιεραρχία και τη δομή της επιχείρησης. Υπενθυμίζουμε ότι 2 από τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου είναι λήπτες βάσει νόμου.

Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι ο ΚΟΙΣΠΕ φιλοδοξεί να επεκτείνει τις δραστηριότητές του σε άλλους δύο τομείς, τις πολιτιστικές/ κοινωνικές εκδηλώσεις και την κηπουρική, τους

οποίους φροντίζει να συμπεριλάβει στο οργανόγραμμα που ανακοινώνει δημόσια. Γενικότερα, όπως θα αναλύσουμε στην επόμενη ενότητα, ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» υιοθετεί μια στρατηγική επέκτασης και διαφοροποίησης, καθώς και μια στρατηγική δημοσιοποίησης και ενημέρωσης των ενδιαφερομένων μερών – ληπτών, επαγγελματιών και της ευρύτερης κοινότητας – για τις δραστηριότητές του. Βασικό έλλειμμα, όμως, παραμένει η απουσία στελεχών ειδικευμένων στην «κοινωνική» επιχειρηματικότητα, λόγω της απουσίας μιας τέτοιας ειδίκευσης και προφίλ στην Ελλάδα.

Σχήμα 2: Οργανόγραμμα του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην»

Η βιβλιογραφία που σχετίζεται με την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα συχνά μιλά για τη συμμετοχή στις δραστηριότητες της επιχείρησης όλων των ενδιαφερόμενων μερών που ωφελούνται, άμεσα ή έμμεσα, από τη λειτουργία της επιχείρησης. Τούτο θεωρείται συνεπές με τις αρχές της συνεταιριστικής και δημοκρατικής συμμετοχής που υιοθετεί η κοινωνική οικονομία. Τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν περιορίζονται μόνο στα μέλη του συνεταιρισμού, στους καταναλωτές και προμηθευτές των αγαθών και των υπηρεσιών που διαθέτει η επιχείρηση. Επεκτείνεται σε όσους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς επηρεάζονται από τη λειτουργία του οργανισμού ενώ η συμμετοχή μπορεί να λαμβάνει τη μορφή των δικτύων συνεργασίας, των συμπράξεων ή ακόμα της από κοινού συμμετοχής σε μηχανισμούς λήψης αποφάσεων του οργανισμού και των δημοσίων αρχών. Τα ενδιαφερόμενα μέρη αποδίδονται με τον όρο «stakeholders» για να διαφοροποιηθούν από τους «shareholders» δηλ. τους μετόχους των συμβατικών επιχειρήσεων, οι οποίοι συχνά γίνονται αντιληπτοί ως μια μικρή ομάδα κεφαλαιούχων που περιορίζονται στη μεγιστοποίηση του ίδιου οφέλους, ανεξάρτητα από το κοινωνικό κόστος.

Όμως, πώς ορίζονται οι stakeholders μιας κοινωνικής επιχείρησης και πώς επιτυγχάνεται η συμμετοχή τους στη λειτουργία της; Όσο αφορά τα μέλη του συνεταιρισμού, ένα μέλος έχει μία ψήφο, ανεξαρτήτως μερισμάτων, στους μηχανισμούς αποφάσεων, σύμφωνα με τις αρχές της συνεταιριστικής και της δημοκρατικής συμμετοχής. Από εκεί και πέρα, όμως, δεν υπάρχουν τυπικές, θεσμοθετημένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων που να περιλαμβάνουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, εκτός των μελών. Ωστόσο, όπως προκύπτει από την εμπειρία του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην», υπάρχει η συμμετοχή, χωρίς ψήφο, σε δίκτυα τοπικής κοινωνίας και της τοπικής αυτοδιοίκησης ώστε να είναι παρών στο διάλογο και να συμβάλλει στην ανάπτυξη των δικτύων. Όπως αναγράφεται στα φυλλάδια που διανέμει *«στόχος είναι η ανάπτυξη συνεργασιών με αμοιβαία οφέλη που παράλληλα αναδεικνύουν την εταιρική κοινωνική ευθύνη για μια κοινωνία ίσων ευκαιριών»*. Στην επόμενη ενότητα θα δούμε πως οι συνεργασίες είναι μέρος της στρατηγικής και του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος του ΚΟΙΣΠΕ.

β. Στρατηγικές

Στις προηγούμενες ενότητες συναντήσαμε ορισμένες στρατηγικές τις οποίες χρησιμοποιεί ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» προκειμένου να στηρίξει τη βιωσιμότητά του, ως επιχείρηση και ως μονάδα ψυχικής υγείας. Είδαμε ότι έχει σημασία για τον ΚΟΙΣΠΕ να λειτουργεί ως μονάδα ψυχικής υγείας και να διατηρεί το χαρακτήρα και τα προνόμια που προσφέρει η μεταρρύθμιση ψυχικής υγείας του 1999 για την αποδοτικότερη ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και επανένταξη των ληπτών. Θέλει επίσης να είναι ανταγωνιστικό στην αγορά μέσα από την μείωση του κόστους, την αύξηση της απασχόλησης, τη βελτίωση της τεχνογνωσίας και παραγωγικότητας, την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών και προϊόντων, τη διαφάνεια και τη νομιμότητα.

Κατ' αρχήν για να αντέξει τον ανταγωνισμό από άλλες επιχειρήσεις στην αγορά και για να αξιοποιήσει τις ικανότητες των ληπτών ψυχικής υγείας κάνει διαφοροποίηση προϊόντος και δραστηριοποιείται σε διάφορους οικονομικούς τομείς: Σίτιση–υπηρεσίες Catering, την Επιπλοποιία, την Ταπητουργία, την Κοινωνική Κουζίνα, τις Υπηρεσίες Καθαριότητας και

τις Υπηρεσίες Ταξιδιωτικής Συμβουλευτικής, και φιλοδοξεί να επεκταθεί στις Πολιτιστικές/ Κοινωνικές Εκδηλώσεις και στην Κηπουρική. Σημασία για τον ΚΟΙΣΠΕ είναι να παρέχει θέσεις εργασίας στους λήπτες με διάρκεια, γεγονός που απαιτεί την κατάλληλη κατάρτιση, προετοιμασία και υποστήριξη.

Ο ΚΟΙΣΠΕ διαθέτει εξειδικευμένο προσωπικό από το χώρο της ψυχικής υγείας, φροντίζει να έχει τις κατάλληλες υλικές υποδομές (π.χ., κτιριακές εγκαταστάσεις, κουζίνες και μηχανήματα), και βρίσκει το προσωπικό που θα εκπαιδεύσει τους λήπτες στις δραστηριότητες αυτές. Αλλά, ελλείπει επαγγελματιών με ειδικευση στην «κοινωνική» επιχειρηματικότητα ή/ και πόρων για την απασχόληση ειδικευμένων διοικητικών στελεχών στο χώρο της υγείας, εκείνοι που διοικούν τον ΚΟΙΣΠΕ και είναι κυρίως επαγγελματίες ψυχικής υγείας υποχρεώνονται να αναπληρώσουν το κενό αυτό, αποκτώντας οι ίδιοι την τεχνογνωσία και τις δεξιότητες που χρειάζονται για να μάθουν να κινούνται στην αγορά. Αξίζει να σημειωθεί ότι, λόγω έλλειψης πόρων, πολλές διοικητικές δραστηριότητες – έρευνες αγοράς, μάρκετινγκ, και χρηματοδότησης – γίνεται με την εθελοντική εργασία του ΔΣ. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν μπορεί να συνεχιστεί και χρειάζεται να υπάρξει ο υποστηρικτικός μηχανισμός ή η δημιουργία ειδικεύσεων στην κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Επίσης ο ΚΟΙΣΠΕ έπρεπε να βρει τρόπους για να αντιμετωπίσει την περιορισμένη ρευστότητα από την κρίση, τον περιορισμό των δημοσίων επιχορηγήσεων και των φοροαπαλλαγών που επέβαλλαν οι πολιτικές λιτότητας, τις δυσλειτουργίες που παρουσιάζουν τα αναπτυξιακά προγράμματα, το υψηλό ρίσκο που έχουν οι δραστηριότητες των κοινωνικών επιχειρήσεων, και την απουσία θεσμών για τη χρηματοδότηση επενδύσεων κοινωνικού αντίκτυπου. Φαίνεται να ξεπέρασε το πρόβλημα αυτό ακολουθώντας μια στρατηγική που αποβλέπει στην αύξηση των *ιδίων* πόρων κυρίως από έσοδα από την εμπορική του δραστηριότητα. Αν και οι πιέσεις λόγω κρίσης είναι έντονες, απειλώντας και την πηγή αυτή εσόδων και τη βιωσιμότητα της επιχείρησης, θα έλεγε κανείς ότι ο ΚΟΙΣΠΕ δεν έχει ζημιωθεί από μια τέτοια στρατηγική. Μάλιστα, με μια βαθύτερη ματιά, θα μπορούσε να αποδοθεί η στρατηγική αυτή σε μια διάθεση και αντίληψη όχι μόνο για αυτάρκεια, που μας περιχαρακώνει από απρόβλεπτες ελλείψεις πόρων στο περιβάλλον μας, αλλά και για αυτονόμηση από τα στενότερα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα που θα υπονόμειαν την αποστολή του οργανισμού αυτού.

Την ίδια στιγμή, όπως προέκυψε από τη συζήτηση με την κα. Νικολάου, ο ΚΟΙΣΠΕ επεκτείνει και εδραιώνει δίκτυα συνεργασίας με πελάτες, προμηθευτές, άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις και δημόσιες αρχές, καθώς και μέλη της ευρύτερης κοινότητας που πιστεύουν στην προσπάθεια αυτή και τη στηρίζουν. Υπάρχουν και συλλογικά όργανα μέσω των οποίων εκπροσωπούνται πανελλαδικά οι ΚΟΙΣΠΕ και ΚΟΙΝΣΕΠ, πέρα από τα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων (π.χ., Δίκτυο ΚΟΙΝΣΕΠ). Με άλλα λόγια, εκτός από το φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, η επιχείρηση επενδύει σθεναρά στο κοινωνικό της κεφάλαιο. Η στρατηγική αυτή σχετίζεται άμεσα με την ιδέα για τη δημιουργία

μιας «αλληλέγγυας» οικονομίας η οποία συνοψίζεται σε δύο σλόγκαν που εμφανίζονται στο υλικό που διανέμει:

ΕΠΙΧΕΙΡΟΥΜΕ ΜΑΖΙ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Επενδύοντας στη Δύναμη της Κοινωνίας

Ο ΚΟΙΣΠΕ δίνει έμφαση στους πελάτες, διατηρώντας στην ιστοσελίδα του κατάλογο των οργανισμών που εξυπηρετούνται από αυτόν. Σύμφωνα με την κα. Νικολάου:

«[Οι πελάτες] απευθύνονται σε μας, καταρχήν γιατί κινητοποιούνται από την έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και του κοινωνικού μας στόχου. Στην πορεία, όμως, αν δεν έχουμε ανταγωνιστικό προϊόν, με την έννοια της ποιότητας και της τιμής, δε νομίζω ότι προτίθενται να μας στηρίζουν...»

«Όμως, δεν μπορώ να μηδενίσω ότι οι περισσότεροι κινητοποιούνται θετικά και ακόμη περισσότερο όταν ήρθε η κρίση, όταν κατέρρευσε η φούσκα του νεοπλουτισμού, της υπερκατανάλωσης, της αδιαφορίας για το διπλανό μας και όταν αρχίσαμε να πιστεύουμε ότι κι εμείς μπορεί να γίνουμε ο άλλος ή ο φτωχός... Αυτό κάνει τους ανθρώπους να έχουν ευήκοα ώτα στην κοινωνική οικονομία. Άρα, αυτό είναι το πρώτο κριτήριο. Αν όμως δεν είναι ανταγωνιστικό, δεν μπορείς να κρατήσεις τον πελάτη.»

Η δικτύωση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως απάντηση στην έλλειψη ουσιαστικού υποστηρικτικού μηχανισμού και θεσμικού πλαισίου για τη νομική κατοχύρωση, χρηματοδότηση, εκπαίδευση, και τον έλεγχο των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, κυρίως μέσω πολιτικών πρωτοβουλιών και δράσεων του Δημοσίου. Ενδιαφέρον είχε η διαπίστωση, μέσα από τη συζήτηση με τον ΚΟΙΣΠΕ, η απουσία των δημοτικών αρχών της Αθήνας. Και τούτο παρά το γεγονός ότι ο Δήμος, σύμφωνα με τα προγράμματα και τα σχέδια δράσης που οργανώνει, αναγνωρίζει το ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και τη συνοχή της κοινωνίας. Και είναι μια παράλειψη των δημοτικών αρχών που πρέπει να διορθωθεί.

Επιδιώκεται και η δικτύωση με φορείς κοινωνικής οικονομίας του εξωτερικού, κυρίως για την ανταλλαγή «καλών πρακτικών» και την εκπαίδευση σε θέματα που αφορούν τα δικαιώματα των ληπτών και την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Αλλά συνήθως γίνεται με την υποστήριξη προγραμμάτων και υποτροφιών που μπορεί να προέρχονται από Πανεπιστήμια, το κράτος ή δράσεις της ΕΕ. Αλλιώς οι πόροι για τη μετάβαση στο εξωτερικό και τη συμμετοχή σε διακρατικά δίκτυα είναι εξαιρετικά περιορισμένοι.

Το δυσκολότερο στην προσπάθεια αυτή για συνεργασία και δικτύωση και με τους εμπορικούς και με τους κοινωνικούς εταίρους είναι η ανατροπή των στερεοτύπων που υπάρχουν στην κοινωνία σχετικά με την εικόνα των ληπτών και των συνεταιρισμών. Η

κοινωνία γίνεται επιφυλακτική και αμφισβητεί την ικανότητα των ληπτών να συμμετέχουν ενεργά και αποδοτικά στην παραγωγή και στη λήψη αποφάσεων. Επίσης αμφιβάλλει για τα κίνητρα των συνεταιρισμών και την αφοσίωσή τους στους κοινωνικούς στόχους που διατείνονται ότι υπηρετούν. Και ο ΚΟΙΣΠΕ φαίνεται να έχει συνείδηση των δυσκολιών αυτών και προσπαθεί να τα ξεπεράσει με δημοσιοποίηση και διαφάνεια. Ο ΚΟΙΣΠΕ δραστη-ριοποιείται έντονα στον τομέα της προώθησης και ενημέρωσης του κοινού για τα προϊόντα και το έργο του με τη διανομή διαφημιστικού υλικού, τη χρήση κοινωνικών μέσων (εκτός από ηλεκτρονική διεύθυνση και ιστοσελίδα, διατηρεί και λογαριασμό στο facebook), την ανακοίνωση πληροφοριών σε σχέση με τα αποτελέσματα της επιχείρησης, και τη συμμετοχή σε φεστιβάλ και φόρουμ εντός και εκτός Ελλάδας. Οι διακρίσεις από γνωστούς και αξιόπιστους φορείς βοηθούν στην κοινωνική αναγνώριση του θεσμού των ΚΟΙΣΠΕ. Το 2007 αξιολογήθηκαν οι ΚΟΙΣΠΕ ως Ευρωπαϊκή «καλή πρακτική» δημόσιας πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική επανένταξη των ψυχικά πασχόντων.

Ο ΚΟΙΣΠΕ διαμορφώνει τις στρατηγικές του και προγραμματίζει τη δράση του βάσει επιχειρηματικών σχεδίων και αναλύσεων SWOT προκειμένου να αξιοποιήσει τα ισχυρά σημεία του και τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στην αγορά και να περιορίσει τις αδυναμίες του και τις απειλές που υπάρχουν και λόγω της κρίσης και των προβλημάτων του οικοσυστήματος. Ωστόσο, όπως αναφέραμε στις προηγούμενες ενότητες υπάρχει ακόμα πολύς δρόμος για την οριοθέτηση και την εφαρμογή ενός συστήματος αξιολόγησης των οικονομικών και κοινωνικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων στη χώρα, τη σημασία του οποίου τόνισε πολλάκις η κα. Νικολάου. Στον Πίνακα 5 υπάρχει η ανάλυση SWOT, σύμφωνα με στοιχεία από την ιστοσελίδα του ΚΟΙΣΠΕ. Ο πίνακας συνοψίζει και τα βασικά ζητήματα που θίξαμε σχετικά με τις επιδόσεις και τη βιωσιμότητα της επιχείρησης, τις δυσκολίες και τις δυνατότητές της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT	
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ
<ul style="list-style-type: none"> ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ: Διατήρηση επιδομάτων και συντάξεων για τα μέλη με ψυχοκοινωνικά προβλήματα ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΛΑΦΡΥΝΣΕΙΣ: Απαλλαγή από όλους τους φόρους πλην του ΦΠΑ* Λειτουργία ως επίσημη μονάδα ψυχικής υγείας ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ: Απόσπαση επαγγελματιών ψυχικής υγείας και Δυνατότητα ανάθεσης ποσοστού έργων από ΝΠΔΔ εκτός διαγωνισμού 	<ul style="list-style-type: none"> Προβλήματα εναρμόνισης του θεσμικού πλαισίου των συναρμόδιων υπουργείων ειδικά σε φορολογικά-ασφαλιστικά ζητήματα Έλλειψη εξειδικευμένων στελεχών στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας Αρνητική κοινωνική άποψη για το «συνεταιρίζεσθαι» Σύγκρουση εξουσιών Έλλειψη υποστηρικτικού μηχανισμού
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
<ul style="list-style-type: none"> Πρωτοποριακή εταιρική σχέση (ψυχικά ασθενείς – εργαζόμενοι – φορείς από την 	<ul style="list-style-type: none"> Υψηλός ανταγωνισμός

κοινότητα)	<ul style="list-style-type: none"> • Κρίση της οικονομίας
<ul style="list-style-type: none"> • Διαμόρφωση θετικής αντίληψης για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Δυσλειτουργία του θεσμού λόγω της μη ωρίμανσής του
<ul style="list-style-type: none"> • Δυνατότητες χρηματοδότησης από το Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» 	<ul style="list-style-type: none"> • Η «στενή» σύνδεση με τα ψυχιατρεία και η έλλειψη αυτονόμησης
<ul style="list-style-type: none"> • Δικτύωση 	<ul style="list-style-type: none"> • Η ύπαρξη ιδρυματικής νοοτροπίας
<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη εταιρικής κοινωνικής ευθύνης 	<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη σταθερής πολιτικής στήριξης

* Οι απαλλαγές αυτές καταργήθηκαν το 2013.

Αλλά βασικά στοιχεία της επιτυχίας του οργανισμού, όπως μας είπε η κα. Νικολάου, παραμένουν σε βάθος χρόνου το όραμα της ομάδας και των μελών για μια αλληλέγγυα οικονομία, η αγάπη για τη στήριξη ευάλωτων ομάδων, και η αφοσίωση στην αποστολή τους. Τούτο είναι συνεπές με τη γενικότερη βιβλιογραφία που αφορά το προφίλ του επιχειρηματία και τα χαρίσματα που πρέπει να συγκεντρώνει για να είναι πετυχημένος. Πέρα από τις γνώσεις και τις δεξιότητες, είναι απαραίτητο το όραμα, οι αξίες και το πάθος.

γ. Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, μέλλον και προοπτικές

Η προηγούμενη ανάλυσή μας εξηγεί τον αρχικό ισχυρισμό της κας. Νικολάου ότι η προσπάθεια που λέγεται ΚΟΙΣΠΕ «Eu Zην» αποτελεί «*κούρσα αντοχής και όχι ταχύτητας*». Παρά τις δυσκολίες, ο ΚΟΙΣΠΕ φαίνεται να αντέχει χάριν του ανταγωνιστικού του πλεονεκτήματος. Η πρόεδρος συνοψίζει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του ΚΟΙΣΠΕ στα εξής σημεία:

- Την οργανωμένη και εξειδικευμένη προετοιμασία των ληπτών, τη δημιουργία θέσεων εργασίας με διάρκεια, κοινωνικό και θεραπευτικό όφελος, δηλ. την ποσοτική και ποιοτική αύξηση της απασχόλησης μέσω της επαγγελματικής αποκατάστασης των ληπτών.
- Την αναπτυξιακή πορεία που έχει ο ΚΟΙΣΠΕ βάσει των οικονομικών αποτελεσμάτων που αποκαλύπτουν αύξηση της απασχόλησης και του κύκλου εργασιών.
- Την επιδίωξη συνεργασιών με δημόσιους φορείς, αλλά κυρίως με ιδιωτικούς, γεγονός που υλοποιείται ακόμα εν μέσω κρίσης.
- Το πάθος της ομάδας, την αγάπη της και τον οριοθετημένο προσανατολισμό της στις αξίες που υπηρετεί για να αντιμετωπίσει τις αντιξοότητες και να μην παρεκκλίνει από την κοινωνική της αποστολή και ιδεολογία.

Κάναμε και μια συζήτηση για τα σχέδια που έχει ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» για το μέλλον. Παρά την κρίση, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, λόγω πλημμελούς θεσμικού πλαισίου, και χωρίς να επαναπαύεται στις «δάφνες» της, η κα. Νικολάου δρομολογεί νέες δραστηριότητες. Θα ήθελε να εγκαινιάσει ο ΚΟΙΣΠΕ μια αλυσίδα κοινωνικής κουζίνας και ένα franchise στο οποίο θα δημιουργείται θέση τουλάχιστον για ένα λήπτη. Από το οργανόγραμμα φαίνονται και προοπτικές για τη λειτουργία γραφείου κοινωνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων (το λεγόμενο CLUB-HOUSE) και την παροχή υπηρεσιών κηπουρικής. Επιπλέον η πρόεδρος ελπίζει, ότι μέσω συλλογικών προσπαθειών στη κοινωνία των πολιτών και το Δημόσιο, θα δραστηριοποιηθούν υποστηρικτικοί μηχανισμοί για την αντιμετώπιση προβλημάτων της καθημερινότητας και την προώθηση της έρευνας στον τομέα αυτό.

Σε ένα προσωπικό και συλλογικό απολογισμό, η κα. Νικολάου μας είπε ότι, αν επέστρεφε στο παρελθόν θα άλλαζε το σύστημα διοίκησης και θα προσανατολιζόταν στην οριοθέτηση και τυποποίηση των διαδικασιών βάσει ενός επιχειρηματικού μοντέλου. Στην αρχή η διοίκηση δεν ήταν προσανατολισμένη στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στις διαδικασίες παραγωγής, στην εκχώρηση αρμοδιοτήτων. Για παράδειγμα, δεν είχε καταλάβει *«πόσο δύσκολο είναι να διαλέγεις ένα μάγειρα!»* Κατά τη συζήτηση αποδώσαμε το γεγονός αυτό στην έλλειψη ειδικότητας, γνώσεων και δεξιοτήτων κοινωνικής επιχειρηματικότητας, μάρκετινγκ, με αποτέλεσμα το πώς έπρεπε να κινηθούν στην «αγορά» να είναι κάτι που αποκόμισαν σταδιακά, με πολύ κόπο και χρόνο, κατά τη λειτουργία του οργανισμού. Επίσης, το αποδώσαμε στην έλλειψη ωρίμανσης του θεσμού και της ταυτότητάς του στην Ελλάδα.

Τελικά, ίσως ένα ακόμα στοιχείο επιτυχίας, το οποίο θα μπορούσε να συνιστά και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, είναι να εντοπίζεις τα λάθη και τα προβλήματα, να μαθαίνεις από αυτά, και να αναλαμβάνεις ευθύνη και δράση.

4. Αντί Επιλόγου

Στην εργασία αυτή αναλύσαμε το φαινόμενο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα διεξάγοντας μια μελέτη περίπτωσης του ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην». Η κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα είναι ένα νέο φαινόμενο στη χώρα μας. Η εναλλακτική αυτή μορφή επιχειρηματικότητας βασίζεται στο συνδυασμό οικονομικών στόχων αποδοτικότητας και βιωσιμότητας στην αγορά και την επίτευξη κοινωνικών στόχων, όπως είναι η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η προστασία του οικολογικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, η δημοκρατική και ισότιμη συμμετοχή των μελών του οργανισμού και της κοινότητας, και την επανεπένδυση των κερδών στην κοινωνική αποστολή του οργανισμού. Οι νομοθεσίες του 1999 για τους ΚΟΙΣΠΕ και το 2011, διαμορφώνουν το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.

Για να διερευνήσουμε τα χαρακτηριστικά και τις επιπτώσεις της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα στηριχτήκαμε στην εμπειρία του ΚΟΙΣΠΕ με επωνυμία «Ευ Ζην». Πρόκειται για μια από τις πετυχημένες κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα με μακρόχρονη παρουσία στην αγορά από τα πρώτα χρόνια εφαρμογής της αντίστοιχης νομοθεσίας. Παρά την κρίση και τις δυσκολίες στην πραγμάτωση του διπτού του ρόλου, ως επιχείρηση και ως μονάδα ψυχικής υγείας, κατόρθωσε να επεκτείνει τις δραστηριότητές του, να προσφέρει εργασία και να πετύχει την επανένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα και φιλοδοξεί να επεκταθεί σε νέες δραστηριότητες. Βεβαίως στην Ελλάδα εκτός από την κρίση υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις στο οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας τις οποίες επιβεβαιώνει και ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην», ειδικά στο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο, στη χρηματοδότηση της κοινωνικής οικονομίας, στις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς, και στα συστήματα αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου. Έτσι υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπούν σε οργανισμούς που έχουν περιορισμένο φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, χωρίς κοινωνικό αντίκτυπο στην απασχόληση, την ανάπτυξη και τη συνοχή και χωρίς προοπτικές βιωσιμότητας στην αγορά.

Ο ίδιος ο ΚΟΙΣΠΕ «Ευ Ζην» κατόρθωσε να ξεπεράσει τα προβλήματα αυτά βασισμένο στο ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα: i) την οργανωμένη και εξειδικευμένη προετοιμασία των ληπτών, ii) την αναπτυξιακή πορεία που έχει ο βάσει των οικονομικών του αποτελεσμάτων, iii) την επιδίωξη συνεργασιών με ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς, και κυρίως iv) το πάθος της ομάδας και τον οριοθετημένο προσανατολισμό της στην κοινωνική της αποστολή και ιδεολογία. Αλλά ο ΚΟΙΣΠΕ επεσήμανε επίσης την επιτακτική ανάγκη ενός υποστηρικτικού μηχανισμού για τις κοινωνικές επιχειρήσεις που θα προσφέρει υποδομές σε στελέχη «κοινωνικής επιχειρηματικότητας» και πηγές χρηματοδότησης.

Ελλείπει υποστηρικτικών μηχανισμών, σημαντικό ρόλο στην επιβίωση και ανάπτυξη της επιχείρησης έπαιξαν τα δίκτυα αμοιβαίας συνεργασίας στα οποία μετείχαν επαγγελματίες ψυχικής υγείας, λήπτες υπηρεσιών ψυχικής υγείας, άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις, πελάτες, προμηθευτές, εργαζόμενοι, εθελοντές, συγγενείς και φίλοι, και τα μέλη της

ευρύτερης κοινότητας. Με άλλα λόγια, ο ΚΟΙΣΠΕ επένδυσε στο κοινωνικό του κεφάλαιο. Το αποτέλεσμα είναι όχι μόνο να προάγει την κοινωνική καινοτομία στο πλαίσió του, αλλά και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για κοινωνική καινοτομία μέσα στο οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας με την οργάνωση της συλλογικής δράσης μεταξύ όλων των ενδιαφερομένων μερών και την προώθηση των θεσμικών μεταρρυθμίσεων και της αλλαγής συμπεριφοράς που απαιτούνται για την οικοδόμηση του οικοσυστήματος. Άλλωστε η επένδυση στον άνθρωπο και στην κοινωνία βρίσκεται στο επίκεντρο λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης και δημιουργίας μιας «αλληλέγγυας οικονομίας».

Εν γένει, εκείνο που φαίνεται να απασχολεί τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, τους ερευνητές και τους φορείς άσκησης πολιτικής στην κοινωνική οικονομία είναι να μην εξαφανιστεί ο κοινωνικός χαρακτήρας των οργανισμών αυτών. Οι απειλές από τον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς και τη συμπεριφορά τους κράτους είναι απτές: από τη μια πλευρά, μεγάλες επιχειρήσεις που επιδιώκουν το κέρδος και συσσωρεύουν κεφάλαιο μπορεί να εκτοπίσουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις από την αγορά, και από την άλλη, η ανεπαρκής ή αναποτελεσματική παρέμβαση του κράτους μπορεί να τις αφήσει εκτεθειμένες στον ανταγωνισμό ή να μετατραπούν σε φερέφωνο στενότερων οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων ισχυρών ομάδων.

Πρέπει λοιπόν να διασφαλιστούν οι συνθήκες εκείνες εντός και εκτός των κοινωνικών επιχειρήσεων που θα τις επιτρέψουν να διατηρήσουν το δυναμισμό, την αυτονομία και το δημοκρατικό τους χαρακτήρα. Και αυτό είναι το πιο δύσκολο εγχείρημα, καθώς δεν εξαρτάται από μια μεμονωμένη τεχνοκρατική απόφαση αλλά και από ηθικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές εκτιμήσεις για τους στόχους και τα μέσα κοινωνικής προστασίας, κινητοποίησης και αλληλεγγύης.

Η τρέχουσα κρίση μας θύμιζε ότι η οικονομία εντάσσεται στην κοινωνική πραγματικότητα, δεν είναι ανεξάρτητη από αυτή, ότι η αγορά έχει και κοινωνικές διαστάσεις, οι οποίες αν δεν ληφθούν υπόψη όχι μόνο δεν έχουμε μια ρεαλιστική εικόνα της λειτουργίας της αγοράς, αλλά κινδυνεύει η βιωσιμότητά της. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα συμμερίζεται την άποψη αυτή, συνδυάζοντας οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους και διαδικασίες. Όπως κάθε μορφή επιχειρηματικότητας προϋποθέτει όραμα, αξίες, δέσμευση, οργάνωση και γνώση. Έχει, όμως, κάτι που λείπει από τις συμβατικές μορφές επιχειρηματικότητας: συνεκτιμά και εσωτερικεύει τις κοινωνικές επιπτώσεις της λειτουργίας της και έτσι αναμορφώνει τις δομές διοίκησης και παραγωγής, καθώς και τους μηχανισμούς της αγοράς, στη βάση τόσο του συλλογικού, όσο του ιδιωτικού οφέλους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013) *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κλήμη-Καμινάρη, Ολυμπία και Παπαγεωργίου, Κωνσταντίνος Λ. (2010) *Κοινωνική Οικονομία: Μια Πρώτη Προσέγγιση*, Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.

Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (2013) *Στρατηγικό Σχέδιο για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*, Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Τζουβελέκας, Μανώλης και Zoehrer, Κωνσταντίνα (2015) «Ο Νόμος 4019/2011 – Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας», *Κοινωνική Πολιτική*, 3: 120-136.

Χριστοφόρου, Ασημίνα (2015) *Όσα χρειάζεται να γνωρίζετε για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα*, «ΠΕ7: Εκκολαπτήριο», Προετοιμασία υλικού κατάρτισης για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, Αθήνα: Μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας ΕΜΠ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Balaourdos, Dionyssis and Geormas, Konstantinos (2012) “Social Economy in Greece: From Childhood to Adolescent”, Paper prepared for the Peer Review in Social Protection and Social Inclusion Program coordinated by ÖSB Consulting, the Institute for Employment Studies (IES) and Applica, and funded by the European Commission.

European Commission (2011) *Social Business Initiative, Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*, COM(2011) 682 final.

European Commission (2014a) *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe, Synthesis Report*, ICF Consulting Services.

European Commission (2014b) *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe, Country Report: Greece*, ICF Consulting Services.

Evans, Mel (2000) *Report of Workpackage 1: Key Concepts, Measures and Indicators*, CONSCISE Project: The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe, August.

International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC) (2012) *The Social Economy in the European Union*, European Economic and Social Committee.

Nasioulas, Ioannis (2012) *Greek Social Economy Revisited*, Frankfurt am Main, Peter Lang.

Nasioulas, Ioannis and Mavroeidis, Vasileios (2013) "The Social Business Sector in Greece, Systematic Failures and Positive Action Potentials Based on Strengths of the Hellenic Ministry of Development and Competitiveness", Report 10#, *European Commission, Social Business Initiative Group of Experts on Social Entrepreneurship (GECES)*.

Vienney, Claude (1994/2008) *Η Κοινωνική Οικονομία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.

EU-28	UNIT	REFERENCE PERIOD						TARGET
		2008	2010	2011	2012	2013	2014	
75% of the population aged 20-64 should be employed								
Employment rate - age group 20-64	% of population aged 20-64	70.3	68.6	68.6	68.4	68.4	69.2	75
3% of the EU's GDP should be invested in R&D								
Gross domestic expenditure on R&D	% of GDP	1.85	1.93	1.97	2.01	2.01	(:)	3
Greenhouse gas emissions should be reduced by 20% compared to 1990 The share of renewable energy sources in final energy consumption should be increased to 20% Energy efficiency should improve by 20% (i.e., 20% increase in energy efficiency equaling a reduction to 1483 Mtoe of primary energy consumption and to 1086 Mtoe of final energy consumption)								
Greenhouse gas emissions	Index 1990 = 100	90.41	85.73	83.2	82.13	(:)	(:)	80
Greenhouse gas emissions in non-ETS sectors	million tonnes of CO2 equivalent	2877.13	2806.05	(:)	(:)	(:)	(:)	(:)
Share of renewable energy in gross final energy consumption	%	10.5	12.5	12.9	14.3	15.0	(:)	20
Primary energy consumption	million tonnes of oil equivalent (TOE)	1686.6	1652.4	1593.0	1583.9	1566.5	(:)	1483
Final energy consumption	million tonnes of oil equivalent (TOE)	1173.3	1158.2	1104.2	1102.4	1104.6	(:)	1086
The share of early school leavers should be under 10% and at least 40% of 30-34 years old should have completed a tertiary or equivalent education								
Early leavers from education and training	% of population aged 18-24	14.6	13.9	13.4	12.7	11.9	11.2	10
Tertiary educational attainment	% of population aged 30-34	31.2	33.8	34.8	36.0	37.1	37.9	40
Poverty should be reduced by lifting at least 20 million people out of the risk of poverty or social exclusion								
People at risk of poverty or social exclusion ⁽¹⁾	Thousand	(:)	118008	121314	124060	122897	121857	(:)
People living in households with very low work intensity	Thousand	(:)	38672	39518	39644	40718	41352	(:)
People at risk of poverty after social transfers	Thousand	(:)	81817	84017	84257	83356	86102	(:)
People severely materially deprived	Thousand	(:)	41858	44389	49673	48264	44580	(:)

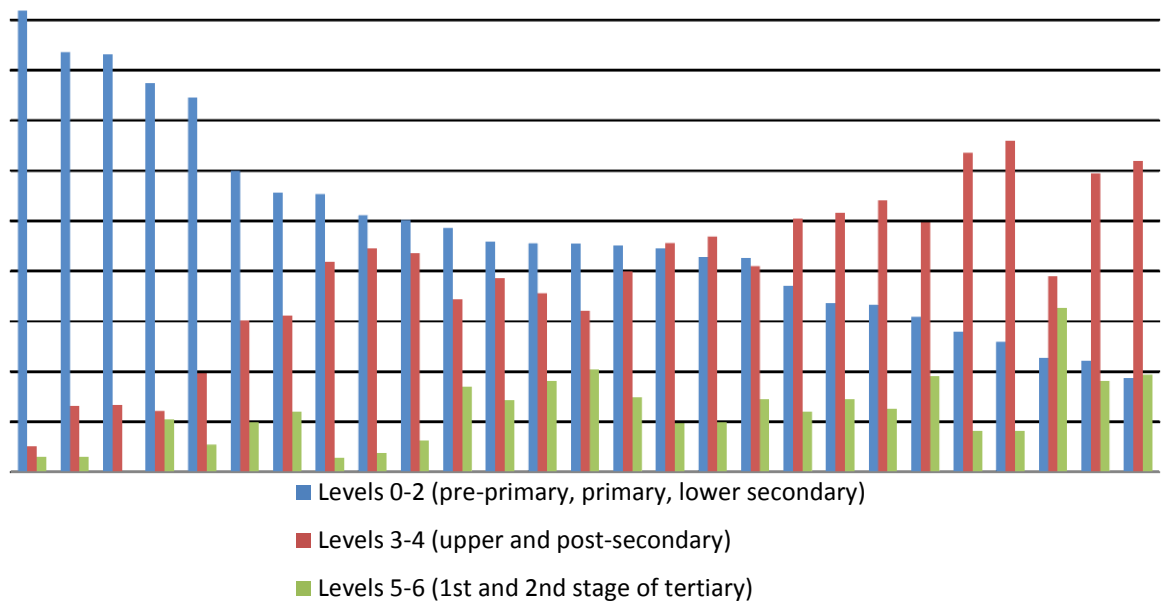
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πηγή: EUROSTAT, Europe 2020, <http://ec.europa.eu/europe2020/>

GREECE	UNIT	REFERENCE PERIOD						TARGET
		2008	2010	2011	2012	2013	2014	
75% of the population aged 20-64 should be employed								
Employment rate - age group 20-64	% of population aged 20-64	66.3	63.8	59.6	55.0	52.9	53.3	70
3% of the EU's GDP should be invested in R&D								
Gross domestic expenditure on R&D	% of GDP	0.66	0.6	0.67	0.69	0.8	(:)	1.21
Greenhouse gas emissions should be reduced by 20% compared to 1990 The share of renewable energy sources in final energy consumption should be increased to 20% Energy efficiency should improve by 20% (i.e., 20% increase in energy efficiency equaling a reduction to 1483 Mtoe of primary energy consumption and to 1086 Mtoe of final energy consumption)								
Greenhouse gas emissions	Index 1990 = 100	124.61	111.73	108.97	105.71	(:)	(:)	(:)
Greenhouse gas emissions in non-ETS sectors	million tonnes of CO2 equivalent	60.32	57.37	55.4	49.06	(:)	(:)	60.7
Share of renewable energy in gross final energy consumption	%	8.0	9.8	10.9	13.4	15.0	(:)	18
Primary energy consumption	million tonnes of oil equivalent (TOE)	30.9	27.6	26.9	26.9	23.7	(:)	(:)
Final energy consumption	million tonnes of oil equivalent (TOE)	21.4	19.0	18.9	17.1	15.3	(:)	(:)
The share of early school leavers should be under 10% and at least 40% of 30-34 years old should have completed a tertiary or equivalent education								
Early leavers from education and training	% of population aged 18-24	14.4	13.5	12.9	11.3	10.1	9.0	9.7
Tertiary educational attainment	% of population aged 30-34	25.7	28.6	29.1	31.2	34.9	37.2	32
Reduce by 450.000 the number of people living in poverty or social exclusion (compared to 2008)								
People at risk of poverty or social exclusion ⁽¹⁾	Thousand	3046	3031	3403	3795	3904	3885	(:)
People living in households with very low work intensity	Thousand	611	619	978	1158	1466	1357	(:)
People at risk of poverty after social transfers	Thousand	2187	2205	2349	2536	2529	2384	(:)
People severely materially deprived	Thousand	1213	1269	1667	2141	2223	2322	(:)

Πηγή: EUROSTAT, Europe 2020, <http://ec.europa.eu/europe2020/>

**Γράφημα Π.1: Επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία
(ως ποσοστό του συνόλου των ατόμων με αναπηρία)**

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ